

MIŠKO INJEC
TRI NOVELE

BEŽONJA NA SVOJEM

KNEZOVA KNJIŽNICA

XXIV. ZVEZEK

MIŠKO KRANJEC

TRI NOVELE

IZDALA IN ZALOŽILA SLOVENSKA MATICA
V LJUBLJANI 1935

KNEZOVA KNJIZNICA

XXIV. SVETEK

MIŠKO KRANJEC

TRI NOVELE

VIII g 35.213 e

Prejeto od urada
za upravljanje imovine
upornikov

NATISNILA NARODNA TISKARNA V LJUBLJANI
(NJEN PREDSTAVNIK FRAN JEZERŠEK)

REŽONJA NA SVOJEM

...

Režonja se je pripeljal z vojne z drugimi vred pijan in vrgli so ga z vojaškega voza pred njegovo hišo. Vojak pa, ki si je bil prisvojil voz in konje na fronti in se pripeljal z njimi domov, je odpeljal ‚kamerade‘ dalje in veliko neumnosti so počeli na vozu, vsi srečni, da je vendar že konec te umazane vojne. Režonja je pograbil svojo puško in je koračil v vojaški obleki in z dolgimi povešenimi brki proti svoji domačiji. Nasproti so mu pritekli žena in trije otroci; Režonja pa je privlekel iz žepa steklenico ruma in jim ga ponudil. Njim pa ni bilo do ruma, čeprav so stradali, bilo jim je samo do njega. Ko je povedal, da je vojne konec, da ni ne cesarja ne domovine, so bili še bolj veseli. Posadili so ga za mizo in Katica je morala v kuhinjo, da bi napravila očetu cvrtino; mati pa je prinesla od nekod slabega kruha, kakršnega so imeli doma; ker je bila jesen, je bilo tudi nekaj mošta v kleti, ki ga je napravil sedemnajstletni sin Naci. Režonja Jožef je pokusil mošt, pocmokal in dejal, da je dober. Motno mu je prišlo na misel, da bo odslej tudi sam prideloval takšen mošt, prišlo mu je na misel, da ima tako pametnega sina, tako veliko hčer, kakor je bila Katica, — dvajset let ji je že bilo, kakor so mu povedali; zadovoljno je prijel ženo Geto okoli pasu in jo stisnil k sebi, rekoč: »No, Geta, dolgo me ni bilo.« Geta ni mogla izreči besede, bila je preveč srečna. Samo jokala je. Bogve da ga je bila

vesela, tega svojega možička, ki se je štiri dolga leta klatil po bojiščih in je komaj enkrat prišel domov, da sta napravila otroka Anico, ki ji je zdaj leto in pol. Jožef zdaj ni spraševal po drugih stvareh. Življenje, ki ga je čakalo, je potisnil nazaj in je hotel, da bi zdaj uživali samo radost. Nekako bodo že živeli, ni vrag, da ne bi živeli. Saj so tudi prej, ko sta bila sama z Geto in je bilo huje, kot bo zdaj, vsaj kakor pravijo. Šestnajst let je Jožef odhajal vsako pomlad na delo; in vsako jesen se je vračal. Moral je, ker doma niso imeli toliko, da bi bili lahko živeli. In šestnajst let je garala Geta z otroki na majhnem najetem gruntu, hodila drugim delat; pa so živeli. Zdaj pa so bila vmes štiri leta vojne in po tem zaključku je Jožef upal, da se bo življenje siromakov spremenilo, močno spremenilo.

»Vse skupaj je bila velika sleparija,« je dejal. »Rekli so: za cesarja se bojujemo, za domovino. A kje je zdaj Franc Joška in kje je domovina? Nikjer ne enega ne druge; mi pa, — ljudje, smo ostali. In to je. Ti prokleti fiškališi, židje, grofi, notarji, duhovniki, vse to je velika sleparija: kako so nas pošiljali na vojno in govorili: Sveta dolžnost je, sovražnika pobiti. Kakšna sveta dolžnost, vas vprašam? Laž je bilo vse skupaj; mi pa smo to spoznali. Bil je skrajni čas, da smo spoznali: po štirih letih že moraš presoditi vsako stvar. Mi smo se streljali zanje: nič več jim ne verujem.« Žena ni razumela vsega tega, kar je mož pobral po svetu, le prijalo ji je, ko je slišala, da je vojne konec in da mož ne pojde več nazaj. To ji je ugajalo in ugajalo je tudi otrokom, ki so sedeli okoli njega kakor okoli preroka, ki je sicer nekoliko vinjen, a govori prijetne stvari.

»Pravijo, da bodo zemljo delili,« je spet dejal Režonja.

»Kakšno zemljo?« je vprašala žena.

»Grofovsko vendar. Čemu smo se pa potlej borili, če ne za zemljo?«

Žena ni rekla ničesar; mislila je, da so to samo njegove neumne misli, zdaj, ko je pijan; ko bo pa trezen, bo že videl, da je govoril neumnosti; zato ni rekla ničesar.

Kaj pa, tisto noč jo je nadlegoval; in Geta ni bila prav nič huda. Dolgo sta se najprej pomenkovala; ali ni imela kakšnih ljubimcev, ko njega ni bilo? Kakšne ljubimce, je rekla in bila skoraj užaljena. Še tega bi ji trebalo, da bi se z drugimi pečala. Saj ima svoje otroke, ne pa, da bi še za drugimi gledala. — Da, nadlegovali so jo, to je res, ona pa ni hotela imeti z njimi ničesar. — Kdo pa?! Tisti kruljavi Matjašéc. — Eh, ti prasica. Mislil je, da bo zdaj lahko ribaril, ko ni moža doma, ko se samo on steguje po vasi s svojo polomljeno nogo! Pa Režonja mu že pokaže, da si bo zapomnil. — A rekli so, da so vsi vojaki imeli svoje ženske na fronti in niso mislili na žene —? je poizvedovala Geta.

»Eh, nekateri so že imeli. A vsi niso bili taki. — Naj bo, Geta, poslej bo vse dobro, kaj praviš ti?«

»Jaz pravim, da bi bog le dal, jaz sem že sita vsega.«

»Bog dal' — kako govoriš. Sami si bomo vzeli. Cesar in bog nam ničesar ne dasta, razen slabega, dobro pa si moramo reveži sami vzeti.«

»Govoriš, kakor bi se docela pokvaril v svetu.«

»Pokvaril,« je dejal. »Zdaj šele gledam, kakor treba. Doslej so nam držali roke pred očmi, da nismo mogli videti, kako je vse to, zdaj pa smo odtrgali te roke in vidimo, kakor je v resnici.« Žena ni ugovarjala: saj bo jutri drugače mislil, ko se bo iztreznil.

Režonja se je do jutra v resnici iztreznil. Zdelo se mu je, da se ni bilo prav nič zgodilo in kakor da ni bilo vmes štirih let klanja. Le zanimalo ga je vse: hodil je po tesnem vrtu, ki mu ga je sin razkazoval (vse to so imeli v najemu od stare Petrove), pogledal je v hlev, kjer je čepela

majhna krava z velikimi zaokroženimi rogovi, z velikim vimenom. Pogledal je v svinjak, kjer je godrnjal majhen pujssek in je pritrdil, da bo tako okoli božiča dober. Delal se je važnega, kakor ne bi videl vse radosti, ki se je naselila na ta revni gruntec, med te ljudi, ki so čakali svojega gospodarja. Vrgel je vojaško obleko stran in se oblekel v civilno. Toda po glavi so mu rojile še drugačne misli: štiri leta je bil v strelskih jarkih, zdaj bo pa treba nadaljevati tisto bedno življenje, ki je bilo prej pri njih. Videl je, da je bilo tisto o zemlji, o novem življenju, s čimer se je včeraj tako ustil, sen, gol, oduren sen. Spomladi bo treba vzeti s seboj sina in hčer, in iti na delo za kruhom. Nič več ni bil tistih širokih, svetlih misli, ki jih je prinesel s seboj z vojne. Ničesar nismo dosegli z vojno, si je dejal.

Tedaj pa je prišel k njemu sosed žid, Bergmann po imenu. Visok ded, močan, ki je vso vojno na neki način prebil doma, češ, da ga meče božjast. Nabiral si je denarja in nagrmadil lepo premoženje. Dvajset let je že ta žid sedel v vasi: najprej si je najel skromno luknjo, potlej je začel zidati svojo hišo, postavil hleve, imel živino, veliko trgovino in gostilno. Režonja pred vojno ni bil njegov sovražnik. Mnogokrat je delal pri njem, kaj pa, pošteno delal in slabo zaslužil in tudi njegova žena je vedno tam čepela in delala. Včasih je prinesla domov kakšne malenkosti, ki pa so ji pri kuhinji zelo prav prišle. Ko so drugi godrnjali nad židom in ga kleli, je Režonja molčal in rajši še dalje delal pri njem, da je vsaj nekaj zaslužil. Kaj drugega pa mu je bilo storiti? Bil mu je zvest služabnik. Zdaj je prišel ta Bergmann k njemu, ves nemiren in nestrpen.

»Ali ste že slišali, Režonja? Razbiti nam mislijo in pokrasti, kar imamo!«

Režonja je že slišal, da bodo židom razbijali trgovine in prav tako grofom gradove; tudi sam

je bil med tistimi, ki so se navduševali, da bi bilo res dobro židom vse razbiti in odnesti. A to je bilo, ko je bil še med drugimi in je imel dovolj poguma. Zdaj, ko je bil sam, ga je prva navdušenost minila.

»Tako, razbiti vam mislijo?« je rekel Režonja in se delal nevednega. V obraz židu vendar ni mogel povedati, da je tudi on med tistimi, ki bi radi razbijali. »A kdo vam misli razbijati?«

»Sodrga, ki se je vrnila z vojne. Prokleta drhall! Poslali so mi listek, da pridejo zvečer k meni na večerjo. Včeraj opoldne so bili pri grofici na obedu. Kaj pravite, to ni nič dobrega?«

»Ne, bogme, to ne bo nič dobrega. In nerad bi bil zdaj na vašem mestu.«

Režonji je v srcu ugajalo, da se je upal židu povedati to v obraz.

»Zato pa, Režonja. Vi ste mi bili vedno prijatelj in dober sosed. In tudi jaz vam! Ženi smo med vojno, ko je bila povsod lakota, vedno pomagali, kadar je prišla k nam. Pojdite in mi pomagajte, da poskrijemo in razprodamo, kar je mogoče. Kaj pa mislite, saj me lahko docela okradejo. Kako pa naj potlej živim? Dvajset let se že trudim in spravljam, zdaj naj bi mi pa odnesli —!«

Režonja na to ni rekel niti besedice. Prav nič ga ni ganilo to židovo tarnanje. Tudi on se že dvajset let trudi, nabira, se ubija; bil je na vojni zavoljo židov in popov in grofov, a vendar od vsega nima prav nič in ne ve, kaj bodo čez mesec dni jedli. Žid pa je lahko državi dajal posojila, da bi zmagala. Brez dvoma pa vsega ni dal, ker žid je žid in rajši vidi, da država propade, kot pa bi propadel on. Toda kljub tem mislim se Režonja ni obotavljal iti. Naposled je res, da mu je žid pomagal. Zdaj ne more odreči. Kako naj bi mu razodel: Ne grem, ker mislim tudi jaz razbijati?! Ne, toliko poguma ni imel.

Ves dan je prenašal pakete in jih skrival: v slamo, v seno, v koticke, kjer ne bi nihče iskal kaj vrednega, in naposled celo v log za hišo. Židinja, majhna ženščina, je tarnala in Režonja je moral nositi njeno posteljnino k sebi domov; svoje revne postelje so napravili visoke, kakor bi tu spal sam grof. Podstrešje so napolnili z raznimi stvarmi. Židinja pri tem ni pozabila Režonjičke, temveč ji je dala cel dolg klobuk sladkorja, lepega sladkorja, kakor ga že dolgo niso videli. In še mnogo drugih drobnarij je priletelo Režonjički v dar: bolje, da oni porabijo, kakor da bi drugi odnesli. Režonjička ji je bila — bogme — hvaležna za to. Žid pa je stal v trgovini in prodajal, kar je kdo hotel kupiti. Ves dan je prodajal in trgovina se je praznila, kakor bi na pomladni sneg posijalo toplo sonce. Bil je prijazen in je dajal veliko pod običajno ceno. Ženske so nosile kakor s sejma. Tarnale so nad tem, da so taki ljudje v vasi, ki bi se upali razbijati. Pri tem pa so si vse ogledale za zvečer. Denar je vrel židu v predale, da bi ga komaj v vreči lahko dvignil. Zvečer je žid nekaj tega denarja v resnici spravil v lesen zabojček, ki ga je vtaknil v vrečo — bil je sam drobiž — in s sabo ga ni mogel vzeti. In ko se je že dobro zmračilo, ga je skrivaj nesel nekam za hišo. Tam je bila jama, kjer so gasili apno, polna vode; žid je spustil denar v vodo. Saj je kovan in ne bo razpadel, tu pod vodo pa je varen.

Režonja Jožef pa je bil pijan in se je vlačil po senu, ker ga noge niso več nosile in ker je svoj posel opravil. Zato je lahko popil ruma, kolikor se mu ga je hotelo; prav tako vina, šampanjca in drugih neumnosti. Vzel je dve steklenici s seboj na seno in tam užival. Tedaj je slišal, da hodi nekdo za hlevom; misleč, da so prvi razbijači, se je nagnil izpod strehe, ker ni bilo sena gori, in oprezoval, da bi videl. Ampak doli je stopal žid z vrečo za hrbtom, se oziral

na vse strani in naposled je vreča zdrknila v vodo, ki je rahlo zapljuskala. Žid se je koj umaknil, se skrivaj ogledoval in prisluškal. A povsod je bil še velik pokoj. Tedaj je Jožef Režonja pomežiknil samemu sebi.

Zvečer je žid pogasil vse luči, zaprl trgovino, zaklenil hišo; prijel je jokajočo ženo pod pazduho in vprašal Režonjo, ki je kolovratil po dvorišču:

»Kam naj se skrijeva, Režonja?«

»Kam?« je dejal Režonja. »Ne vem, kako bo v vasi, in ali bo dobro kje ostati. Ampak v mrtvašnici,« se je norčeval potihem, »tam ne vem, če ne bi bilo varno. Tudi ste blizu doma in boste lahko vse videli, ko bo — mislim — mesec svetil.« Židu je ta misel ugajala in je odvedel po logih in prek polja svojo jokajočo ženo v mrtvašnico.

Režonja je šel z njima in jima odprl staro, razpadajočo mrtvašnico, ki je bila polna duha po trohnobi. Komaj je zaprl za njima, že se je zaslišalo kričanje od trgovine. Nekdo je zalučil kamen v zamreženo okno in steklo je zazvenelo; nato trije streli iz karabink, sekanje po težkih vratih.

»Pojdite, Režonja in glejte, kdo vse razbija. Poplačam vam, ne bojte se. Vse to se spremeni in vse mi povrnejo.«

Režonja je posmrknil, hotel čikniti, pa se je premislil. Na glas je izročil žida božji pomoči, nato pa odšel proti trgovini. Trgovina je bila vsa v luči ročnih električnih svetiljk in Režonja je videl pri durih in pri oknih vaščane, ki so se pehali, da bi vdrli v trgovino; slišal je kričanje, zmerjanje, kletvice, in nekaj neprijetnega ga je obšlo: ti ljudje, ki so tako mirno živeli in ki se nikdar niso nič upali proti židu, so zdaj zbesneli, zdaj, ko je bila noč in ko je minila vojna. Režonji bi bolj ugajalo, če bi prišli podnevi, žid je vendar pri belem dnevu goljufal! Ko so vdrli

v trgovino, je šel Režonja za njimi, stal je ob steni in pijano brundal. Tedaj so se ženske spravile nadenj: Ta je židov, gleda, kdo kaj odnese, da mu potlej lahko izda. Po njem!

»Briga mene žid,« je odvrnil mirno. »Pa tudi ve me figo brigade. A zakaj niste prišle že dopoldne, ko je bila trgovina še polna? Še tedaj ste dajale židu denar.« Ženskam to ni bilo po volji in tudi nekateri moški so že lovili po Režonji. Režonja pa je privlekel revolver iz žepa in ga držal proti ženskam, rekoč:

»Naj se me le kdo dotakne. Preklete babure! Mi smo bili štiri leta na fronti, ve ste se pa doma gonile! Vojne še ni konec in še lahko streljamo. Jutri pa ne bo več vojne!« Revolver je pomagal in Režonja je ostal junak. Potlej je krenil iz trgovine, prisluškal, naposled obstal pred apneno jamo, se sklonil in z roko iskal po vodi. Izvlekel je vrečo z lesenim zabojem, jo potežkal in nato odšel proti gozdu. Vrečo je vrgel na polje, zabojček pa daleč v gozdu vtaknil v staro trohlo vrbo.

Toda teden dni kasneje je bil po vasi velik hudič: vojaki so vse pretaknili; našli so mnogo pokradenih stvari. Postavljali so ljudi pod kostanj in jim dopovedovali, naj se pripravijo na smrt, ker morajo biti do jutri vsi obešeni. Ljudje so se v strahu pripravljali na srečno smrt in kleli žida in kleli tudi Režonjo, kateremu se ni nič zgodilo. Taki junaki so bili! Dva dni so znašali židu skupaj, Režonja pa se je zadovoljno smehljaj: pred dnevi si je bil ogledal zabojček, in bogme, dobro je bil naložen. Eh, ampak, židinja je od Režonjičke zahtevala ves sladkor in vse drugo, kar ji je bila poklonila.

»Zdaj smo reveži,« je opravičevala to početje. Režonja je čiknil na to in velel ženi, naj vse vrne. Še sitnosti bi bili kmalu doživeli.

»Tako,« je dejal Režonja proti židu. »Prej ste nam dali, zdaj pa nazaj. Lepa hvaležnost in drugič si bom premislil, preden vzamem kakšno vašo uš pod streho.« Tako se je razkačil in ojunčil Režonja. Toda žid ni imel časa za take stvari. Pravi hudič pa je bil zaradi vreče z denarjem. Prebrozgali so jamo in v jami ni bilo ničesar, vrečo pa so našli nekje na polju: Prijeli so Režonjo.

»Ali ste videli, Režonja, ko je gospod Bergmann nesel vrečo za hišo? Vi ste bili ves dan pri njem.«

»Bogme, ničesar nisem videl,« je dejal. »In hvala bogu, da nisem, ker bi bil sicer jaz kriv vsega.« Na vprašanje, kje je bil ta čas, je dejal, da je ležal pijan v hlevu — in v hlevu so res našli dve prazni steklenici.

»Nič vam ne verjamem, Režonja,« je dejal žid. »Ravno taki ste kakor drugi. A če ste vzeli vi — in nikar ne mislite, da ne bi izvedel, če ste bili vi tisti, vam rečem, da se vam ne bo najbolje godilo.«

Zdaj pa je Režonja res čiknil pred žida, in ga na glas poslal k vragu. »Ves dan sem mu skrival, zdaj mi bo pa še grozil!« — Njegovo srce pa se je na tihem smejalo.

Potlej sta prešli prvi dve leti. Režonja je že zdavnaj pozabil na vojno. Stradali niso ti dve leti, toda razkošja tudi ni bilo videti: Režonja ni upal seči globoko v zaboječek: »Lahko mi pridejo na sled'. — Prišla je nova država, Režonja se je nekam odpeljal in izmenjal denar za novega. Zdaj je tega spravil v zaboječek. Z novo državo so pričeli deliti grofovsko zemljo in Režonja se je na vso moč potegoval za zemljo.

»Zakaj smo se pa bili, če ne bi zdaj dobili zemlje, kakor je prav!«

»Koliko pa vas je?« so ga vprašali uradniki in inženirji.

»Koliko? Bogme, dovolj nas je pri skledi. Dva stara, štirje mladi in eden se napoveduje,« se je smehljajal.

»Torej vas je šest?«

»Šest!« je vzkliknil nejevoljno. »Seveda, zdaj nas je šest. Ampak tako-le mislim: zemlje ne bodo delili vsako leto in ta, ki zdaj prihaja, bo čez leto dni že segal v skledo.« Gospoda pa se je smejala. Rekli so: Če bi bilo tako, bi morali vsaki hiši dati še dva oral, ker bi žene jako rade rodile. Ne, to ne gre. Režonja pa si je samo brke podvihajal.

»Kaj pa, živine imate kaj?« so ga vprašali. »Kdor hoče njive, ta mora imeti živino; država ne more dajati še živine in pluga in drugega.«

»Imam,« je pohitel. »Kravico, šeko so imeli že prej, predvčerajšnjim sem pa še teličko kupil, ker sem slišal, da sitnarite zavoľjo živine.« Režonja se je upal proti novi gospodi: govorila je v njegovem jeziku in Režonja je bil štiri leta vojak.

»Dobro, a s teličko ne boste mogli delati,« mu rečejo.

»Ne bom mogel,« je bil užaljen. »Saj ni taka kot koza. Spomladi bo že za vprego.«

»Kaj pa plug in voz?«

»Plug in voz in brana! Kakor hitro bom imel zemljo, bom tudi plug imel, voz in vse drugo, kar je potrebno. A čemu mi bo prej vse to? Mi — da vam povem — nismo imeli nič svojega, niti grunteca ne in ne koč. Vse imam v najemu, koč in gruntec; gruntec tak, da bi prek njega, ne zamerite, da tako povem, lahko zjutraj scal. Nikdar me ni nihče vprašal: Režonja, ali imaš par krav, da boš vozil; ali imaš plug? ni vprašal ne gospod in ne grof, ampak vsak je samo vprašal, če imamo močne in pridne roke. In to je, vidite: samo z rokami človek nikamor ne pride. Delaš vse leto, pozimi pa zaješ vse skupaj. Nihče ne vpraša: Kako živiš. Delaš samo štiri,

pet mesecev, živeti pa jih je treba dvanajst. Delaš sam, ali pa z ženo, je vas pa sedem. A kdaj se je kdo brigal za to?!« Dobro je razložil in gospodje so se nasmihali. Treba jim je enkrat povedati, naj slišijo, saj sicer ničesar ne izvedo. A tudi Gornjec, ki je bil tedaj prvi v vasi zaradi te gosposke zemlje — najbogatejši in pri obdelovanju prvi, tudi ta ni imel ničesar proti Režonji, prikimal je gospodi in Režonja je dobil zemljo, kaj pa, samo za tiste, kolikor jih je že živih pri hiši, oni, ki pa šele pridejo, tisti gosposde niso brigali, ker bi sicer morali razdeliti preveč zemlje.

Kljub temu malemu neuspehu se je Režonja vrnil domov s smehljajem na ustih:

»Na, Geta, zdaj pa imamo; šest oralov zemlje so nam dali.«

»Kako?« je rekla žena, »šest oralov praviš?«

»Natančno šest oralov; in še več bi morali dati, pa ga niso vzeli v poštev, tega, ki pride. Škoda, da nisva nekaj mesecev prej počela. — Štiri orale lepe orne zemlje in dva oralna senožeti. Kaj praviš ti na to, no?«

Žena pa ni vedela kaj odgovoriti, samo dejala je:

»Ali ne bo preveč za nas?«

Tedaj jo je Režonja pogledal. Obrnil se je stran in čiknil:

»Da moreš tako neumno govoriti. Preveč! Ti se pa razumeš na zemljo. Sedem nas bo, pa naj bi bilo šest oralov preveč. Jutri ne bodo spet delili, to je.«

Oh, saj ona ni bila proti temu, da so dobili toliko zemlje. Toda, to je vsekakor toliko, da si nikdar ni upala misliti, da bodo kdaj imeli toliko zemlje. Njeno srce se je košatilo kakor bezgov grm spomladi in ni vedela, ali bi jokala ali kaj naj bi počela; nazadnje je le začela prelivati solze, dočim je Režonja moško sedel za mizo in

govoril s svojim sinom in pomenila sta se v vseh stvareh zastran te zemlje.

Katica je hodila po sobi kakor misel; in v resnici je je bila sama misel. Do zdaj po tujih hišah, brez vsega, vsako dekle je imelo vsaj malo zavesti, ker so doma imeli vsaj gruntec, oni pa nič. Dvajset let ji je bilo, kar je jako dovolj: na revščino bi morala priti, če bi se hotela omožiti, življenje bi bilo tudi potlej táko kakor doslej. O — poslej bo pa nekoliko bolje in laže bo gledala za onim, ki ji ga srce narekuje: in srce ni zadnja stvar pri vsem, pri življenju!

Ker je bila še zgodnja jesen, telička pa še ni dorasla, je Režonja poprosil pri sosedovih za kravo, si sposodil plug, kolca, brano in voz, spravil na kola vso družino in jo zapeljal na njivo. Nihče ni smel peš, dasi bi bila hči rada šla. Pa ni dal. Bila je velika stvar: Režonja se pelje delat sebi, na svoje takorekoč! To je tisto: na svoje delat! Dvajset let sta on in žena garala vsej vasi, vsemu svetu, hodila skoraj prosit, zdaj pa se pelje na svoje! Sedel je spredaj na eni rebrnici, na drugi pa sin; nabasal si je pipo in si podvihal brke, bič pa je dal sinu, naj priganja: »Čali je na desno, hop pa na levo.«

Sin je bil nejevoljen, ker ga je oče tako počeval. Saj je že delal drugod in ve, kako je treba. Zato je dejal nejevoljno:

»Saj vem; saj nisem več otrok.«

»Zato pa,« je kimal Režonja. Ozrl se je po vozu: tam je sedela Katica in še dva mlajša otroka in žena: vsa sključena je čepela kakor kos orodja in je menda spet jokala. Joj, kako so ženske neumne! Kaj pa je to takega, če imamo svoje?! Saj nam gre!

Ustavili so se na vratnicah in poskakali nerodno z voza. Najprej so si ogledali zemljo. Ogledovali so z veliko važnostjo in bili resni,

da ne bi kazali pred svetom čustev, ki so jih navdajala, kar bi bilo smešno.

Tu sta bila dva orala skupaj, lepe orne zemlje, ravne, kakor bi razgrnil prt po mizi, porasle zdaj z visoko, porumenelo travo.

»To je zemlja,« si prikimava Režonja. Žena se ne razume dobro na zemljo, ampak če je mož zadovoljen, potlej je zemlja dobra.

»Kako boš?« je vprašala žena, ki se ni razumela na oranje.

Mož pa je odvrnil modro: »Na postati vržem. Tu je ravna zemlja in vedno več zraste, če vržeš na postati, kot pa po ogonih.« Vsi so resno poslušali to modrost. Le sin je bil v vedenju prostejši, kot bi hotel pokazati, da tudi on ve svoje. Režonja je skrbno napravil kolca in plug, upregel krave pred kolca in velel Naciju, naj mu priganja. In ko je fant zamahnil z bičem in dejal: »Naa,« tedaj je oče rekel skromno:

»Bog pomagaj.«

Na vratnicah stojita žena in Katica in gledata za onima, za plugom, kako obrača črno zemljo; kako mož z lahkoto drži za ročice na plugu in kako važno gre po brazdi. Tedaj se žena ozre okoli po polju; povsod orjejo. Obidejo jo ponosne misli: ljudje gledajo in si govore: Glejte, tudi Režonjevi orjejo. — Še pred leti so tu orali grofovski z junci, tu ni bilo nikakih meja; zdaj pa je na to polje stopila kmečka noga in zarisala vmes meje in med meje je zasadila svojo skromno, dolgo negovano ljubezen. Tako zdaj tudi Režonja zasaja svojo ljubezen med te meje. Tedaj je Geta prišla za motiko in nekaj popravljala na koncu, da ne bi tako stala in gledala in da se ji ne bi kdo smejal. Tudi Katica je počela tako: pa ona je bila vajena; hodila je delat h kmetom in se je navadila.

Tako gre ves dan: Jožef orje in orje, potlej vlači in naposled seje: prvo setev. Treba je paziti, da ne pade pregosto ali preredko. Roka sega v

prt, ki ga ima zavezanega okoli rame, meče z odločno kretnjo zrnje med brazde. Za njim pa gresta žena in Katica in z motikama tolčeta grudje, da ne bi zaslanjalo zrnja in ga dušilo. Treba je vse lepo napraviti, ne pa, da bi se samo malo obrnil vdiljen po njivi. Režonja se komaj ozre po ženi in po hčeri, njegove misli so v tem zrnju, v tej zemlji in samo čuti, kako ga škornji, ki jih ima obute, vlečejo k zemlji, kakor bi prirasel k tej črni mastni grudi. Ves dan delajo, ne da bi šli domov. Zdi se, da niso lačni, da imajo dovolj od tega dela. Zvečer pa, ko se spet zapeljejo domov, tedaj občutijo nad seboj prijetno, sladko utrujenost, utrujenost od dela in zemlje. Žena mora napraviti imenitno večerjo; bogme, danes so si jo zaslužili. Pri večerji Režonja reče važno in nekam jezno zaradi samega sebe:

»To vse skupaj ni nič; tako dolgo ni nič, dokler nimamo svojega pluga, svoje brane, svojih kol, in vsega svojega.«

»Da, svoj plug in svoja kola. Ampak, to je drago —.« Da, žena lahko reče: drago je, vendar kaj njo briga vse to? Ona nima nič skrbi in si jih tudi ne dela: to je moževa zadeva. — Zvečer se Režonja nekam umakne.

Drugega dne pa se odpravi h kolarju in h kovaču. To ni nič, kaj bi človek tako okleval. — Kolar ga posluša in prikimava, nato pa pove, da so kola draga zadeva. In tudi ceno naznači, visoko ceno, a se pri tem dobrodušno smehlja.

Boji se, obide Režonjo. Pozna me, da sem revež, pa misli, da mu ne bom plačal.

»Ne boj se,« mu reče. »Saj sem vedel, da bo tako. Kaj pa! Misliš si, da ne bom plačal. — Vidiš, pa sem nekaj prinesel že vnaprej, da boš rajši delal.«

Našteje pred kolarja nekaj denarja, da je oni ves presenečen: Oh, saj ni tako mislil. No, pa Režonja že ve, kako je.

V mestu pa kupi plužno rezilo in vse, kar je potrebno.

A za letos ne sme več, ne, za letos bo tega dovolj.

Pozimi je imel Režonja v mestu opravke: treba je bilo nakupiti ženi in deci raznih stvari. Tam je srečal žida Bergmanna. Režonja je malce zardel, ko ga je zagledal in bi se mu bil najrajši izognil, pa je bilo že prepozno. Žid je bil še vedno okrogel v telo in nič preslabo mu ni šlo, to se je videlo. Smejal se je zvito, a navidez dobrodušno:

»No, Režonja,« ga je ustavil žid in mu prijazno dal roko. »Kako je z vami?«

»Tako, tako, gospod Bergmann, počasi gre. Počasi. Dobili smo nekaj zemlje, grofovske zemlje in zdaj se nam bo obrnilo na boljše.«

»Da, da. Tudi mi počasi rinemo dalje. Trgovino imamo in bolje se nam godi, kakor na vasi. Tu ni takih ljudi, kot so bili tam, ki so vedno mislili, da jih goljufam in kako bi mi vse odnesli. — A kaj sem slišal: hišo hočete postaviti, hišo, Režonja?« je dejal Bergmann.

Režonja je zardel kakor mlado dekle, kadar prvokrat kaj nespodobnega sliši. To zastran hiše je bila docela njegova misel, še nikomur je ni bil izdal. Res je bilo: Režonja je v mislih nosil hišo in lep, majhen vrt. Ampak, vse to je bilo še zelo daleč in nikomur ni bil zinil o tem niti besedice. Zato je bil sila presenečen, kako je žid mogel izvedeti za to misel. Saj je bila Režonji samo za igračkanje, kadar je bil sam: na priliko, kaj bi bilo, če bi on imel svojo hišo?! Tako igračkanje vendar ni greh. Saj misli še niso dejstva. Potlej pa ga je postalo sram, da se je skoraj izdal s svojim zardevanjem. Ej, je pomislil: žid je zvito in rad bi me ujel. Pa me ne boš, ne, čeprav si žid.

Rekel je pa z nasmehom nad samim seboj:

»Eh, gospod Bergmann, hišo bi človek že pozidal, ko bi imel kaj denarja. A kje dobiti denar? To je! Zdaj so nam dali šest oralov zemlje in znabiti tudi do hiše počasi pridemo, saj bi jo potrebovali. A prej bo treba kam iti, če ne bo šlo drugače; Katica in Naci bosta morala služiti in potlej šele bomo mislili na hišo.«

Na to Bergmann ni mogel kaj odgovoriti, razen da je pokimal. Lepo se mu je izvil Režonja. Dejal pa je, a z docela drugačnim naglasom, skoraj zaupno:

»Režonja, ali niste mogli nič poizvedeti, kdo bi bil tedaj meni izmaknil denar? Saj ga ni bilo toliko; ni mi toliko do denarja, kolikor do tega, da bi onega iztuhtal.«

»Denar!« je skoraj vzkliknil Režonja. »Kaj ga niste sami spravili?«

»Jaz sem ga skrnil.«

»Vidite, meni bi ga dali spraviti, pa vam ga ne bi odnesli. Kakor sem lepo pričeval drugo, na priliko sladkor, tako bi vam tudi denar.« In rahlo se je nasmehnil. Dobro mu je povedal, da je še žida postalo malo sram in da se je opravičil zaradi tega. Žena je napravila tisto, ne da bi on kaj vedel o tem. A zastran denarja je vedel, da bi bilo tako res najbolje. Ko sta se poslavljala, je dejal:

»Naj bo, saj blagoslova ne bo prinesel, pa naj ga je odnesel revež ali bogatec. Naj mu živina v hlevu pogine in vse, kar je mogoče, naj se mu zgodi.«

Režonja ni trenil s pogledom, samo smehljal se je: kaj pa to mene briga. Najrajši bi bil čiknil pred žida.

Domov grede pa je ves čas premišljal zastran tega denarja. Globoko v njegovi notranjosti je že dolgo časa kljuvalo. Nič si ni bil na jasnem, ali je prav, ali ni. Režonja si je že neštetokrat dokazal, da je ta denar po vsej človeški in božji

pravici njegov. Ne, vrniti ga, tega namena ni imel. Jasno mu je bilo, da je žid ta denar pri-goljufal. Nič drugače ni moglo biti. Režonja se je še spominjal, kako je prišel žid v vas. Kar je prinesel v stari vreči na hrbtu, je bilo vse. Tri-desetleten je prikoračil, suh v obraz, z ženico, ki je bila podobna beračici. A zdaj — dvajset let kasneje je imel veliko premoženje, žena pa je hodila okoli kakor velika, mestna gospa. De-narja je tedaj prinesel ravno toliko, da je lahko kupil obed sebi in ženi — žemljo in kos stare salame. Tudi Režonja je začel svoje življenje tako na suhem, brez vsega. Toda Režonja bi še danes hodil na delo v tuji svet, če ne bi bilo vmes vojne in če ne bi bili razdelili zemlje. Pri tem pa ni nikdar lenaril. Nasprotno, garal je, da je zdaj njegova glava — in komaj da mu je sedem in štirideset let — vsa siva in njegov hrbet se že nekoliko upogiba. Noge mu postajajo okorne; vse to brez dvoma ne zaradi lenarjenja, temveč vsled dela. Vsa leta na dežju, na soncu, v mrazu, neprestano lačen, slabo oblečen, spal je po slabih, zadušnih prostorih. Režonja je začutil, da se bo začel starati. Žid pa, ki je prej govoril z njim, je še ves svež, čil in zdrav in bo čakal preko sedemdeset let. Kaj pa je tak žid trpel? Sedel je doma v svojih sobah in se grel. Toda tudi to naposled ne bi opravičevalo Režonje in njegovega početja. Kajti lahko danes nekemu rečeš: »Ti si si naredil denar na nepošten način; zakaj, po vseh naravnih zakonih si nekdo ne more več spraviti kakor njegov sosed, ki ravno toliko dela in se prav tako hrani; nikakor pa ne more biti na slabšem, če več dela.« To lahko komu rečeš, ampak njegovega dotakniti se ne smeš. V tem je prav za prav nekaj krivičnega. Oba enako delata in eden ima manj kot drugi. In vendar mu ne smeš ničesar vzeti. Takrat pa je bil vojni čas. To je tista velika razlika. Rekli so jim, ali bolje: zapovedali so jim streljati ljudi. Režonja

je sprva verjel v ‚sovražnike‘ in v ‚naše‘, potlej pa je sprevidel kakor mnogo drugih: to je vse skupaj velika budalost. Kaj se to pravi: naši in sovražniki? Režonja se je spominjal majhnega, jako majhnega dogodka s fronte, ko so zasedli neko gališko vas: prek vrtov je bežal človek in je odvrigel puško, samo da bi se rešil. To brez dvoma ni bil več sovražnik, ker, če kdo odvrže puško, ni več nasprotnik, vsaj takšen ne, da bi se ga bilo treba bati. Ampak Režonja je ustrelil za njim in videl je, kako se je oni prekucnil baš, ko je hotel prek ograje. Režonja je stopil za njim. Oni še ni bil mrtev, dvignil je roke in prosil Režonjo v ruskem jeziku, naj ga nikar ne ustrelji: pet otrok ima doma, je rekel. Režonja si je premislil. Prav lahko bi ga bil ustrelil; in moral bi ga ustreliti, ker je bila taka zapoved; nihče ga ne bi bil klical na odgovor. Torej, tam je bilo dovoljeno streljati na ljudi, ki prav za prav niso imeli nobenih slabih namenov, razen da so prišli prav tako prisiljeni na fronto kakor Režonja in drugi. Zakaj tedaj ne bi bil smel vzeti židu zaboječka? Saj so bili vojni časi. Tam so lahko ropali. Kdo je rekel, da je vojne konec? Nihče, le vojaki se niso hoteli dalje streljati. To je bil upor, in če bi malo prej kaj takega napravil, bi te ustrelili. Razbijanje židovskih trgovin pa je bilo še v načrtu vojakov, ki so prevzeli dediščino vojske. In kdo izmed tistih, ki so si bili kaj prisvojili bodisi v židovi trgovini ali v gradu v Beltincih ali še na fronti, kdo izmed tistih se sprašuje, ali je prav storil in ali ne bi bilo bolje vrniti židu in grofici? Nihče ni tako bedast. Razlika je samo v tem, ker si je Režonja prisvojil mnogo vrednejšo stvar, denar, in sorazmerno več kot drugi. Ne boj se, žid Bergmann, da bi še kdaj videl svoj denar: kakor si prišel na lahek način do njega, prav tako lahko si se ga iznebil.

Režonja bi morda še vrnil denar, če bi šlo samo za denar. Lahko bi ga odnesel ponoči, ga

vrgel židu na vrt in si tako olajšal vest. Ampak z denarjem je bilo zvezano še mnogo drugega: življenje Režonjevega doma. — Dvajset let sem garal in rinil to prekleto življenje naprej, samo iz zime v poletje in iz poletja v jesen, ne pa iz jarka na suho cesto. In — zdaj: zdaj me čaka isto, riniti dalje in ne vedeti zakaj. To je tisto: kje je zapisano, da je tvoje življenje manj vredno? Lahko si še tako pošten, nikamor ne boš prišel. Žid je bil nepošten, pa je prišel daleč. On je pomalem jemal in nikdar ga ni pekla vest. Pri meni je ta razlika, da sem vzel vse naenkrat. Oni je storil nešteto grehov, jaz samo enega. Lahko bi pa kdo rekel: Režonja, zdaj si dobil zemljo in lahko bi začel drugače. Toda, ali ni bila ta zemlja nekaj tako goljufivega kot zadeva s tem denarjem? Zemlja je bila grofovska, na kakšen način so jo grofom vzeli, in naposled, kako so grofi nekoč toliko zemlje dobili, ker grof ne dela s svojimi rokami, in Režonja je poslej verjel samo v to, kar si kdo pribori s svojimi rokami. No, to je Režonja verjel prej. Zdaj mu je vstalo, da ta rod, v katerem sam živi, nikdar ne bo prišel na breg samo s svojim delom. Treba je ukreniti nekaj več, nekaj takega, kot je napravil on. Zato je zelo neumno tako otročje izpraševati se o tem: treba je vzeti stvari, kakor so, in živeti z njimi. Res je: Režonja je vzel denar, to prizna pred seboj. Pred svetom tega ne sme priznati, ker v svetu vlada še ista oblast, ki je začela vojno, in bi smatrala to Režonjevo početje za greh. Žid ni dal denarja Režonji, naj ga shrani. Če bi bil to storil, bi Režonja imel dolžnost vrniti, ker mu je bilo zaupano. Žid pa je to, kar je bil nakradel, skrnil. Bil je gol slučaj, da je Režonja videl in potlej vzel.

Sploh pa Režonji niti na um ne pride, da bi se zdaj kesal, se izpraševal, ali je prav tako ali ne, on hoče s tem denarjem začeti živeti. Žid

pa naj gleda zase: bržkone zdaj spet dalje go-
ljufa, kajti židu je to v krvi.

Zato si Režonja lahko pripali pipo in lahko
stopi v tole gostilno in si naroči tri deci vina.
Čelo je treba zbrisati, pot je naporna, sneg, blato,
veter, težki škornji na nogah, in še takele neumne
misli. — Vojna in stvari, ki so se godile tedaj, so
eno; življenje, ki je tu, je druga stvar, in potlej se
žid lahko na glavo postavi. To je!

Tri in dvajsetega leta se je možila njegova hči
Katica. On se za otroke ni brigal, vsaj za starejše
ne. Kaj šele, da bi pazil nanje. Tako o tem ni
vedel ničesar. Pred vojno ni utegnul, ker je vedno
delal drugod, med vojno ga ni bilo doma, zdaj
pa je imel preveč opravka z zemljo in z drugimi
stvarmi. Tako je docela prezrl, da je bila Katica
že v pet in dvajsetem letu in da je bil torej
skrajni čas, da se poroči.

»Tako, možila se boš?« je rekel proti njej in
je bil skoraj užaljen. »Jaz o tem ne vem ničesar.«

»Viš ga,« je rekla žena in opravičevala hčer.
»Saj ti je samo rekla, da bi se omožila. Saj še
ni nič gotovega. Naposled ti tudi ne bo hodila
praviti, če ima kje koga. Saj veš — —.« Da, to
je vedel in razumel: ljubezen je docela njena
stvar. V bistvu je vse ostalo tako kot je bilo
nekoč: ob večerih si pripovedujeta kakšne beda-
rije, vzdihujeta, si predstavljata veliko bodočnost.
Vse je bržkone tako kot tedaj, ko se je on ženil
tam daleč na madžarskih marofih. Le da je
pozabil na to; misli, da so tudi drugi resni, ko
je sam resen in da tudi drugi vedo, kako lažniva
je ta sreča. Ne, drugi o tem ne vedo ničesar. To
stvar mora vsak posebej preizkusiti.

»Zastran mene,« je odvrnil, »pa se naj moži.
Saj se ne ženim jaz. Kaj to mene prav za prav
briga!«

»Da, tebe to ni nikdar brigalo. Vselej, ko je prišlo kaj takega, si se izmaknil. Sama sem jih morala vzgajati. Pa niti zdaj nočeš, ko je vendar od tega odvisna njena sreča.«

»Kakšna sreča?!«

»No, njena zakonska sreča.«

Zdaj je Režonja nekaj posmrknil. Neumnosti!

»Kaj pa jaz morem pri tem? Mar ji naj jaz iz repe izrežem moža, da ji bo prav?«

»Iz repe! Čudno govoriš.«

»To je njena stvar, docela njena zadeva. Jaz ji ga vendar ne bom šel iskat. Naj si ga le poišče in dobro ogleda. Ti si si tudi sama poiskala.«

Zdaj je žena posmrknila, pa vendar požrla ter samo rekla:

»Saj ima že poiskanega. Samo če ji ti dovoliš, to je.«

»Kaj pa hočem? Če bo njej prav, bo tudi meni, saj ne bo pri meni ležal —.«

»Nekam ves zmešan si —. Sveti Bog! — — Ampak daj, da ti obrazložim. Ženi naj se, seve, to je lahko reči, a kam naj se ženi? To je tisto: ali domov, ali pa od hiše.«

»K hiši se vendar ne more, saj je niti nimamo.«

»Seveda nimamo, a nekoč bo vendarle treba misliti na hišo.« Zdaj jo je Režonja pogledal: kaj že tudi ona ve kaj o tem? In že hoče hčer priženiti k tej novi hiši, ki je še nekje daleč? »Saj veš,« opravičuje žena svojo misel: »hčer laže oženiš, če jo oženiš domov, ne pa k tujim. Do smrti pa tudi ne more tako ostati devica.«

»Kaj je že tako stara?«

»V pet in dvajsetem je že. To je dovolj. Saj sva se midva vzela v mlajših letih.«

Režonja je nekaj zamrmral. Eh, vraga, kako to leta hitro teko. Zdi se ti, da si se včeraj oženil in že se moži tvoja hči in niti ni več tako mlada. Sicer pa je naposled vse to zelo naravno in

nujno, da je tako. Le on je za trenotek stopil iz časa in se ne more razgledati.

»To bom premislil,« je naposled dejal.

Drugega dne pa je dejal proti ženi:

»Tisto zastran ženitve pa le uredita. Pa tako uredita, da bo prav in da se ne bomo čez dva tedna vlačili prek praga. — Jaz — — jaz pri tem nimam nikakega opravka. Če je njen čas prišel, je pač prišel. Ampak, prve trlice, ki jo sreča, naj nikar ne jemlje. Zakon ni samo za nekaj noči, zakon je tudi za težje stvari — —.« Drugega o teh stvareh ni povedal.

Režonji pa ta hčerina možitvev le ni bila nekaj takega, kar ga ne bi brigalo. Vse je prišlo tako nenadoma, da skoraj ni mogel o tem razmisliti. Režonja ni bil človek, ki bi obstal za trenotek na cesti in bi že skuhal pravo misel, temveč je razpredal in razpredal in šele potlej sprevidel, kako je v resnici. Živel je v svojih njivah, v delu na zemlji. Vse drugo je bilo ob tem velikem dejstvu — namreč da ima svojo zemljo — tako malopomembno, da se mu ni zdelo vredno pre-mišljati. Štiri leta že ima to zemljo in začutil se je, kakor bi ribo vrgli s suhega v vodo. Zaživel je na tej črni, mastni prsti kakor črv, ki se zaje med korenje in ga ni mogoče uničiti, kakor krt, ki ruje in ruje. Zaživel je, ko je s svojo roko metal zrnje po razorani zemlji, s skrbjo, da bi lepo rastle; kosil, sušil je po travnikih, imel v jesen koruzno trgatev in se vozil po vasi s svojima kravama. To so bile njegove skrbi in v tem so živele njegove misli. Drugod jih ni bilo.

Kakor bi se mu ves čas povračala v misli ena sama melodija, ki jo je neznankdaj nekje slišal, ali pa je živela samo v njegovi krvi, zakaj bila je nekaj posebnega, samosvojega. Še mnogo mnogo stvari je bilo, ki jih je nameraval. Niti ni imel časa, da bi ogledoval v ogledalu svojo

osivelo glavo. Komaj v nedeljah zjutraj, ko se je bril, je videl, da mu tudi brki pričenjajo siveti. Ni maral čutiti, da je vsak večer močno utrujen, kakor bi bil ves dan vprežen v težek voz. Ne, ni hotel priznati, da se ga polašča trudnost; hotel je biti močan, trden, zdrav, vesel. Ta hčerina ženitev pa ga je nenadoma spomnila na nekaj drugega. Ali ne pride k njim mlad mož, ki bo poslej oral, ki bo hotel biti povsod prvi, ker je še mlad? In ali ni to znak in dokaz, da se on, Režonja, stara? Kaj pa, nekaj let mu bodo še pustili, da bo vodil gospodarstvo s svojo roko, nekega dne pa se bo moral umakniti. Režonja je premeril svoje življenje: zdaj mu je devet in štirideset let, drugo leto bo v petdesetem. To še niso tako visoka leta in če bi pomislil na to, da nekateri čakajo sedemdeset in še delajo, bi bil še lahko vesel. Ampak njegova glava je že vsa osivela, hrbet se upogiba, telo je trudno. Režonja je občutil: proti koncu gremo!

Tako je dočakal poroko svoje hčere. Nekaj ganljivega je bilo v tem. Drugi so gnali velik hrup pri stvari in žena Geta je imela toliko opravka, da ni vedela, kaj bi počela. Njej je bilo na tem, da se vse čim lepše izteče. Globlje se je ta stvar ni doteknila niti malo. Njej je bilo samo za zunanost. Kaj pa, ko se je hči zjutraj poslovila od nje, je tulila, kakor je navada. A dobro uro kasneje je bila potolažena in je pripovedovala možu, da se je hči vendarle dobro omožila. Režonja pa je vse občutil globlje. Ko ga je hči za slovo poljubila, mu je bilo neprijetno, kakor bi ga kdo udaril: to je njen prvi in zadnji poljub njemu. Poslej ne bo med njima nič, kar bi bilo pomembno. In vendar: več kot dvajset let jo je hranil, delal za njo. Zdaj bo služila drugemu. Njegovi in njeni načrti se bodo križali. Privedla bo moža, ki bo šel svojo pot, mimo Režonje in njegovih zadev in ona z njim, kar je prav. Ampak, ko so ženske tulile, je čiknil in dejal:

»No, kaj bi tulile. Saj se ni nihče obesil. V vojni,« je izrekel, »so padali ljudje kakor muhe v jeseni, pa ni nihče jokal za njimi.«

Okrenil se je in šel.

Ko pa so se opoldne vrnilo svatje, ko je prišel novi človek k hiši in ko so bili vsi najbolj veseli ter so čakali, da se vse šele začne, tedaj je bil on že dobro pijan, da niti stati ni mogel. Opo-tekal se je in nekaj razlagal na široko, brez bolečine, kakor izkušen človek. Nato so ga spravili spat. Nekateri so se smejali in še žena se je smejala, rekoč:

»Poglejte ga, našega junaka!«

On pa je samo čiknil na vse skupaj.

Ne, to ni bila sama neumnost.

Režonja pa se še vedno vozi po vasi, orje in seje in nosi s sabo velike načrte. Poroka ga je dokaj stala in moral je seči v svoj zaboječek. Pa se ni branil žrtvovati za svojo hčer: naj ljudje vidijo, da niso tako revni, kakor bi kdo mislil. — Potlej je pa videl, da je ta soba, kjer so bivali, premajhna za toliko ljudi. To ni nič: treba je misliti na kaj večjega, na nekaj svojega. Te misli ga poslej niso več zapustile. Zet hodi po hiši in Katica je živa, kakor sama pomlad: vedno se smeje in poje in vedno si imata z možem kaj povedati. Kaj pa, to se ni nič spremenilo od tistih dob, kar se je on ženil. Taki mladi ljudje si imajo vedno kaj povedati in to se jim zdi pametno. Najbrže nosita s sabo velike načrte o bodočem življenju. No, pomalem bo že vse splahnelo, kakor je drugim.

Ampak Režonja nikakor ni obupan nad življenjem. Ne, življenje je vendar nekaj posebnega, česar ne moreš nikdar premeriti. Šest let orje svojo zemljo, vsako leto po štirikrat, kakor da bi kdo zakopal dragulj v to prst in bi Režonja vedel, da je na njegovem; treba je neštetokrat

preorati, preden ga odkriješ. To prijetno občutje mastne črne prsti, ki se ti nabira med prsti bosih nog, kadar greš vdiljen za plugom, ali pa na težke škornje, če si obut, da komaj vlačiš noge za sabo, kakor bi bil sam zemlja, ki se je dvignila in hodi nad sabo —, in ti črvi, podjedci, ki rijejo po zemlji, ki jih plužno rezilo trga in ki jih pastiričice in vrane pobirajo po brazdah; potlej pride košnja, v rana junijska jutra, polna rose, ko se pomladno sonce dvigne na sinje nebo kakor veliko mlinsko kolo, ožarjeno od bogve česa; vriskanje mladih ljudi, kar izvablja celo Režonji vrisk iz ust: obstal bi nad to zemljo in poslal v svet en sam zadovoljen krik, krik življenja! Štrk se sprehaja po travi ves moker in lovi mrčes in žabe za svoj zarod, ki ga vzgaja na dimnikih ali na jegnjedih; in nič bedasto se ne zdi temu štrku vse to; tudi štrk gara, ko mora vsak dan stokrat poleteti na polje, se vrniti z nabrano golaznijo. In vendar — vse je naravno: nikdar se ta štrk ne bo vprašal: čemu vse to. Bedasto bi bilo tako vprašanje. Tako je in to je prav. Mar ta štrk lovi žabe in vzgaja svoj zarod cele mesece za nekaj tiste pomladne razkošnosti, ki je je doživel? Slabo bi se obneslo. Le vpraševati se, je neumno. Treba je slediti temu nagonu zemlje, ki te je vrgla iz sebe, da jo dvigneš, da orješ po njej, ki ti je dala cvetočo mladost, ki ti je dala ljubezen, noči dvajsetih let; in treba je naposled do konca dokoračiti in se povrniti vanjo. Samo stari ljudje, ki niso doumeli življenja, se izprašujejo in jih obhaja strah pred smrtjo ali pred čimerkoli: mladost se ne vprašuje, čemu vse to, in tudi zemlja se ne vprašuje.

117

Zdaj je Režonja spet zadovoljen. Iz vsega je vendarle otel mnogo zase, pa prav zase in za nikogar drugega. Ne tako, da bi bilo večno njegovo; kajti zemlja služi vsem. Toda ta radost, ki ga navdaja nad življenjem, je samo njegova.

Tega mu nihče ne more vzeti. Res, da je ob njem zet, ki bo nekoč stopil na njegovo mesto, ampak, to mora tako biti, to je nekaj drugega.

Dorasel je njegov sin Naci in že so ga poklicali k vojakom. Kaj pa, svet se je sicer uredil, toda vojakov še vedno potrebujejo. Naivno bi bilo, če bi Režonja mislil, da so vojno zaključili oni sami osemnajstega leta. Še daleč ne: oni so samo vojno začasno prekinili. Že nekajkrat je Režonja o tem mislil in govoril z drugimi. Kako naivno je bilo, ko so mislili, da oni vladajo svet. Pripeljali so se domov pijani, napravili malo revolucije in že mislili, da je vse opravljeno. Oni, ki so prej vladali, so se potuhnili, a počasi prilezli na površje in prevzeli oblast. Ostali so grofje, prav tako židje in ostali so duhovniki. Dokler živijo ti in vladajo, tako dolgo ne morejo vladati ljudje. Še vedno govorijo o 'naših' in 'sovražnikih', le da se je vse nekoliko spremenilo. Zdaj so 'sovražniki' tisti, ki so bili prej 'naši'. In dokler je tako, vojne še vedno ni konec, ker se bodo ljudje dali zavesti. Slejkoprej se bodo ljudje še topli in ti, ki zdaj doraščajo in ki bodo nekoč podelali po strelskih jarkih, mislili na dom, tudi ti morajo doživeti vse to, ker drugače ne bodo mogli pojmiti grozot sveta. Lahko bi sicer bilo drugače, docela drugače. Ko se bo sin vrnil od vojakov, tedaj se bo hotel oženiti, kakor je storila Katica. Spet se bo nekaj odtrgalo od Režonje. Počasi bo ostal sam v življenju. Že zdaj čuti na sebi dih osamelosti. Le toliko, da rine naprej, dasi mu prigovarjajo vsi, naj popusti, češ, saj bodo delali drugi. Toda Režonja dobro ve, kaj je to: popustiti. Popustiti je: umakniti se, priznati, da si zrel za smrt. Ko bodo že vsi imeli prav svoje stvari, bo Režonja še vedno grebel za svojimi zadevami. Nikomur noče biti v napotje in noče, da bi bil kdo njemu. Da, garal je, dvajset let je garal kakor vol, ampak ni se še nagaral, ni se še naveličal življenja, dela. To je nujno: taka je

narava. Kaj se ptice, ki so že stare, ne vračajo v domovino in ne odhajajo, kakor ob svojem rojstvu? Samo, ko omahnejo in ne morejo nikamor, tedaj nekje potihem zamrejo. In zemlja, — ta zemlja rodi vedno znova, in nikdar ne vpraša, zakaj in komu. In rože, ali rastejo zato, da jih pokosi koščeva kosa, ko se komaj razcveto? Prav zato rastejo in ni jim žal, kljub vsemu bodo vsako leto enako lepo cvetele, ne da bi bile užaljene, da morajo upogniti glavo kosi. Da, vse to je prekleto naravno, nujno, drugače ne more biti. Režonja, spoznaj: vse to je nujno, to je zakonitost življenja, stvari v življenju. Ampak, nekaj mora Režonja vendar še napraviti, čeprav se stara: hišo mora postaviti. To je tisto njegovo zadnje dejanje in zdaj živi samo temu. In Režonja je sklenil: k leti začnem z zidanjem.

Režonja je še na tujem in še vedno čuti, kako neprijetno je, če ti kdo gospodari. Najrajši se umakne iz hiše, kakor bi se bal gospodarja. S pipo v ustih hodi okoli in razmišlja, kje bi bilo bolje za hišo. Ali kupiti tu na vasi kos zemljišča in tu pozidati, ali pa oditi na sredo polja, kjer je njegovo? Vsi so zato, da bi pozidali v vasi. Zet je podedoval nekaj zemljišča in tako se domenijo, da tam postavijo hišo. Zategadelj vzame zeta s seboj, da si gresta ogledat prostor. Režonja vleče iz pipe in kima, ko mu zet razklada. Vidi se, da se bo fant vendarle razumel tudi na druge stvari, ne samo na ženino krilo. Režonja je s tem zadovoljen. Merita zemljišče s coli in si kimata.

»To staro jablan posekamo,« de zet. »Mislim, da bi bilo dobro tudi druge posekati in nasaditi nove.«

»Potlej pa ne bo nič sadja?« ugovarja Režonja.

»Saj bi eno pustili toliko časa, da druge zra-
stejo. In naposled: enkrat je treba saditi.«

»Pa tega mi ne bomo uživali.«

»Da, bodo pa drugi —.« Režonja si pomežikne.
To je tisto: ne, fant ne bo napačen, razvil se bo
v pravo stran.

»Ogledala sva si,« reče Režonja svoji ženi, ko
se vrne z zetom.

»Tako?«

»Mislim, da bi postavili nekaj takega, kot je
Lakijeva: hiša mora biti živahna, sončna, jasna
in pisana; okoli nje lepo drevje in cvetoč vrt.«

Žena gleda. Lakijeva hiša —. Najlepša v vasi;
in tudi Lakijevi so nekoč bili revni, zdaj pa so
si postavili lepo, sončno hišo, da jo vsakdo gleda,
kdor gre mimo. Tedaj se ženi zasolzijo oči. Ne,
kaj takega ni nikdar pričakovala. To je preveč,
skoraj si ne upa misliti, da bodo imeli svojo
hišo, da bodo vendarle na svojem. Okrenila se
je zaradi teh solz in hotela ven. Režonja pa ni
bil človek, ki bi se solzil. Bobnal je s prsti po
mizi in dejal:

»To so neumnosti, ta ženska jokavost.«

Kaj je to tako nenavadnega? Enkrat je ven-
darle treba začeti. Kaj pa, drugim za nami se
bo zdelo to docela naravno, da imajo hišo in
bodo kvečjemu godrnjali, da je premajhna. Ne
bodo občutili vsega tega, kar zdaj občuti Re-
žonja. Toda, ko se postaviš na svoje, kakor zdaj
Režonja, ki je bil nekoč prepričan, da se življenje
ne bo dalo niti za korak premakniti iz tistih
ozkih poti, kjer ga je začel on, je to naposled
vendarle nekaj velikega.

Tako se je spustil v to stvar, v ta največji svoj
sen, v hišo.

A spet je prišlo nadenj zaradi prisvojenega
denarja. Kakor si je tudi prigovarjal, da je vse
to neumno, se je le pojavilo. Zato si je dejal:
Star postajam, odtod vse to. Zdelo se mu je, da
bi bilo le dobro, če bi stvar zaupal ženi; čutil

je, da bi se potem umiril. Naj bi mu svetovala kakorkoli, dobro bi bilo. Nekoč sta vse skupaj presojala in ona se je pri tem vedno dobro izkazala: znala je vse dobro preudariti. Zdaj jo je že nekaj časa odrival od svojih stvari; ni ji zaupal, ni je cenil tako visoko, da bi ji lahko vse povedal. Da bi jo spet nekoliko pritegnil, je ob priliki rekel proti njej:

»Ko so židu razbijali trgovino, bi bil lahko odnesel tisti denar, zaradi katerega je bilo kasneje toliko vpitja. Videl sem, kam ga je bil shranil.«

»Tako?« je rekla žena, »pa nisi odnesel?«

»Ne,« je dejal, da bi se natančneje izrazila.

»Bedak,« je dejala nejevoljno. »Bi bil pa meni povedal, kje je. Jaz bi ga že spravila. Koliko laže bi nam bilo zdaj.«

»Bi,« je prikimal. »Ampak ne bi bilo naše. Vedno bi moral misliti, da sem nekomu ukradel, pa čeprav židu. Tudi on je človek.«

Zdaj pa je pomislila žena.

»Da,« je prikimala. »Naposled imaš prav. Nikoli ne bi imela miru, ne ti ne jaz. Nam pa je bog tako dal dobro. In čisto vest imamo. Kdo bi si bil kdaj mislil, da bo vse tako prišlo.«

Zato Režonja ni izdal svoje skrivnosti. Naj ostane to njegova stvar: kakor je bila doslej, tako naj bo poslej. Zdaj je Režonja gledal na to zadevo drugače kot doslej. Doslej mu je delalo nekaj radosti, da je žida takorekoč ukanil in neka strast ga je opajala, ko je pomislil na to, da ima toliko in da bo s tem lahko nekaj ustvaril. Ko pa je začel ustvarjati in ko je gledal na vse to nazaj, je dognal, da ni mogoče ničesar več spremeniti. To leto, ki pride, pozida hišo. Potem bo skoraj vse dovršeno in ne bo treba vsaj za zdaj ničesar več. Vedel pa je: ako se premisli, bo treba vse to, kar je zgradil, podreti in se vrniti daleč tja, kjer je začel pred davnimi leti. Res, da je dobil tudi zemljo, a lahko je videl, da drugi

na tej zemlji počasi rinejo dalje, nikakor pa ne tako hitro kakor on. Kajti že je postajalo skoraj sumljivo, odkod ima toliko denarja.

Tisto leto so prišli opekarji in so delali opeko. Prekopavali so zemljo na zetovem vrtu, delali blato; eden ga je dovažal, drugi je v majhnih modelih obdeloval to blato in ženska je odnašala izdelek na obtesano zemljo, kjer se je opeka sušila na vročem julijskem soncu. Režonja je že pozimi nakupil drva za obžiganje, trebalo je dokaj drv, kajti dal je izdelati trideset tisoč kosov opeke.

Potlej so jo zložili v obliko velikih peči in so kurili v njej tri dni. Ves čas je Režonja hodil zadovoljno okoli in ogledoval. Tako je rastle to, kar je sam zasanjal in sam hotel izvesti.

Drugi pa so na stvar gledali drugače. Žena Geta je zdaj pogosto morala peči pogače, ker so mnogokrat imeli tuje ljudi pri hiši. Prav nič ni štedila z vinom, ki ga je Režonja kupil nalašč za te prilike, temveč je vabila k sebi sosede in z njimi popivala; ženske so klepetale in jo blagrovale, kar ji je močno ugajalo. Pa tudi ni več tako skromno živela. Vse leto je imela ljubimca, ne da bi Režonja vedel za to. Kaj pa, saj je bila nedolžna stvar in ko je Režonja kasneje izvedel, je samo čiknil; to je bilo najbolje, kar je mogel storiti.

Ona pa je vendar le utrgala malo cvetja ljubezni. Med njo in možem že zdavnaj ni bilo več tistega, kar ju je bilo nekoč združilo daleč na madžarskem marofu. Tiste noči in večeri so splahneli, kakor skopni marčni sneg. Režonja ni nikdar čutil potrebe, da bi se to obnovilo. Nasprotno, z nekim prezirom je gledal na tisto početje in samo odmahnil z roko, kadar mu je ona kaj omenila; bile so otročarije, brez katerih pa vendar ni moglo biti. On je imel svoje skrbi, žena pa, ki ni nikdar toliko trpela, se je pričela zadnja leta debeliti v telo. Kazalo je, da ne bo

več rodila, kar ji je bilo všeč. Toda Geta je bila ženska in v teh časih sreče si je želela vsaj malo vsega tistega, kar je bilo nekoč. Hotela je obnoviti tiste malenkosti, s katerimi sta se nekoč igrala. On pa ni hotel imeti časa za take stvari in ne smisla.

»Ah,« ji je dejal. »Misliš, da človek samo za take stvari živi?!«

»Tako,« je rekla malce užaljena. »Zdaj tako govoriš, nekoč pa ti to ni bilo vseeno.«

»Nekoč,« je dejal. »Takrat smo bili mladi in neumni.«

»Neumni! Samo ženeš se, ženeš, ne da bi imel kaj od življenja.« Režonja je pomislil. Toda, saj njemu ni bilo do tega, da bi imel od življenja kaj več. — Potlej, ko bomo stari, bomo lahko uživali, si je dejal.

Zato Geta zdaj ne opusti nobenega proščenja, da ne bi šla pogledat. Tudi po sejmih hodi in sploh, kjer je kakšna stvar. Tam pleše in ima svojega ljubimca, vdovca, človeka svojih let. Nič se ne brani poslušati njegovih zapeljivih besed. Uh, kako ji govori, kakšne neumnosti prav za prav. Ko je pa tako prijetno poslušati te sladkobne neumnosti! Geta že dolgo ni slišala nič podobnega. Njen mož nima smisla za take reči, on je odšel nekam na svojo stran in ne vidi življenja. Ljubimec pa je razumen in prijetno klepetav.

»Zdaj boste imeli svojo hišo,« ji reče.

»Da, imeli jo bomo. Oh, saj si že tako želim. Vedno sem si želela samo še tega, da bi bila na svojem.«

»Saj že zdaj hodiš tako ponosno okoli, kakor da nas drugih ne bi bilo.«

Geta se smehlja.

»Samo mož ti je v mislih.«

»Mož,« reče skoraj nejevoljno. »Sita sem ga. Pust je postal, da ni mogoče pri njem biti. Samo

neke svoje stvari vlači, o čem drugem noče nič slišati.«

»Jaz pa sem mislil, da ga imaš zelo rada.«

»Eh, rada. Skoraj trideset let živiva skupaj. Kdo se ne bi naveličal vedno istih stvari?«

»Eh, Geta. — Kolikokrat sem mislil nate.«

»Res?« se smehlja.

»Da, že tedaj, ko si ti še samo njega videla in nikogar drugega. Dejal sem si često: Kako je ta-le Geta brhka ženska, vredna velike ljubezni. Njene sinje oči vedno o nečem sanjajo. Bogve, o čem razmišljajo. Njena ustka vedno nekaj pričakujejo, nekaj posebnega.«

»Hm,« se smehlja.

»Moža ima, to je res, sem si dejal. In vera nam prepoveduje v zakonu na druge misliti. A kaj je mož? V začetku ima to še pomen, potlej pa vse mine. Oh, saj bi ti lahko marsikaj povedal. Oženjen sem bil in vem. Prežil sem dvajset let pekla in sit sem ga. Tako nekam prost sem zdaj, brez vseh skrbi in brez tistega, kar me je prej neprestano morilo. Deset let je še nekako šlo, potlej se je pa začelo: bila sva sita drug drugega.«

Geta je čustvovala bolj s seboj, kakor z njim. »Tudi med nama že zdavnaj ni več tistega, kar bi moralo biti.«

»To je tisto; saj sama uvidevaš. On te potrebuje: delaš mu. Mož nosi vedno kup načrtov s seboj in samo zanje živi. Žena in otroci so mu potrebni, da mu pomagajo pri teh načrtih. A ko zvečer lega k ženi, je truden in nima za njo prav nič časa. Žena pa misli vedno na kaj posebnega, čisto svojega. Toda, počasi odmre temu in si pravi: Jaz imam svojega moža rada. Pa sama ve, da je to velika, grda laž.«

Geta ne reče ničesar, zdi se, da je ta človek dovtal globoko v njeno notranjost, kamor doslej ni nihče prišel. Tam je počivalo vse dolgočasje, ki se je je včasih pollaščalo v življenju. Geta se sicer ni mogla pritoževati, da bi ji bilo zadnja

leta v življenju slabo. Prej je trebalo neprestano skrbeti in med takimi skrbmi je pozabljala na vse drugo. Zdaj pa se je obujala k življenju; prišel je ta človek in ji odkril njeno pravo dušo. Kaj ni vse res, hudo res?

Nič drugega ne zahteva od nje mož, kakor, da gara in gara. A ona se je naveličala tega, posebno, ker pri vsem nečesa manjka. Čemu to garanje brez prestanka? V petdesetem letu bo in bi se rada malo oddahnila; zdaj je že hči poročena, a ona naj gara dalje. Ne, tako ne pojde dalje! Geta si je želela sprostitev pred možem, ki noče vedeti za njene želje, ki tuhta samo svoje načrte in razen njih ne vidi ničesar.

Režonja slejkoprej nima za druge stvari prav nič časa in se tudi ne spomni nanje. Komaj mu pride včasih na um, da stopi k ženi in ji reče:

»No, Geta, kako se ti zdi vse to?«

»Bo, bo,« pritrjuje ona in mu drugega nima kaj povedati, ko se je že odvrnila od njega. A on spet premišlja dalje. Tako je pretuhtal zadnje čase po velikem naporu: zdaj pride domov Naci in se poroči; vse pojde svojo pot, le on ostane. Kmalu bo star, za delo ne bo sposoben in dobro bi bilo, če bi imel kakšen košček zemlje, da bi delal na njem, ko vse drugo izroči otrokom. Nič srečnega se ne bi počutil, če ne bi smel več stopiti na svojo zemljo, zdelo bi se mu, da so mu prezgodaj vse vzeli. Samo, da hišo pozida! Tudi košček gorice ne bi bilo napačno imeti! O — koliko je stvari, če bi človek vsaj sto let živel in spravljaj, potlej bi se poznalo, kar bi zapustil.

Pozimi mu je poginila najlepša krava. Zvečer se je najedla, zjutraj pa je bila trda. Žena je spet tulila ob tej nesreči. Režonja pa se je prvokrat ustavil in zamislil: Zdaj prihaja, si je dejal. V njegovi duši je ves čas tlelo in vedel je: enkrat bo prišlo. Z bojznijo je pričakoval, kdaj se

prične. Želel je samo, da bi se dolgo zavleklo. Toda, da bo prišlo, o tem ni dvomil. V njegovi notranjosti je še vedno tlelo tisto staro prepričanje, da se vsak greh v življenju maščuje. To je bilo tisto kmečko prepričanje, ki so mu ga vcepili v mladih letih. Vse predvojno življenje je bilo zgrajeno na njem. Zdaj po vojni pa je začel graditi na docela drugačnem prepričanju, ki je bilo onemu ravno nasprotno. Vendar to nikdar ni moglo čisto spodriniti starega. Preveč se mu je bilo zajedlo v srce in mnogo let bi moralo preteči, da bi zamrlo. Neprestano si je moral prigovarjati. Življenje je sicer dosledno in ga ne moreš ukaniti, to je vedel. Vse pa je v tem, koliko si človek sam ustvarja privide; s tem že nekako gre polomu naproti. Zato je treba biti močan in se nikdar ne vdati. — Spominjal se je, kako je hotel nekoč vse zaupati ženi. Ali ni bila to ura slabosti? Žena bi bila izdala otrokom in — potlej — potlej bi moralo priti, česar se je bal. Treba je zaupati vase, biti dosleden in ne kloniti, čeprav stojiš na slabih tleh.

Ta krava mu je bila majhen opomin. Ljudje so rekli: nesreča; nekateri so ga pomilovali, dočim so mu drugi v srcu privoščili, češ, kaj bi takšen revež, kakor je ravno Režonja, tako hitel naprej, namestu da bi hodil zložno, kakor gredo vsi drugi. Saj so bili tudi drugi reveži kakor on, vendar so šli počasi, zavedajoč se, da je strma pot nevarna. Še tako ti rado zdrsi, in kaj potlej? Zopet nazaj? Tudi drugi so hoteli zidati hiše, vendar ne tako hitro; tudi drugi bi radi imeli polne hleve živine kakor on, radi bi kupili še nekaj zemlje, a vse to je zavito še v daljno bodočnost, dočim so pri njem to načrti bližnjih let.

Stal je pred hlevom, ko je konjederec privezoval žival na svoj voz, da jo popelje zakopat. Režonja je vtaknil palce v žepe na telovniku in si nedoločno frluckal. Potlej je snel klobuk,

kakor bi si hotel obrisati čelo, gledal nejasno barvo svojega klobuka, že močno oglodanega, brez traku, in to ga je spomnilo na nekdanje čase: še vedno nosi oglodan klobuk kakor nekdanj in se torej pri njem ni nič spremenilo, njegovi otroci pa hodijo v nedeljo lepo oblečeni k maši, kakor da bi bili rasli na veliki kmetiji, kar jim je sicer privoščil. Pokril se je in njegov pogled je spet obvisel na mrtvi živali in zdelo se mu je, da se bo moral posloviti od nečesa posebnega; kakor da bi bil nekdo spodmaknil podlogo njegovim načrtom, na katerih vse sloni. Računal je, koliko bi mu vrgla ta žival. Potlej je vedel, da bo treba spet čakati leto dni, preden lahko spet kaj pomisli o zemlji. Lahko bi postalo sumljivo. Vdal se pa ne bo!

Spomladi je kljub tej nesreči začel z zidanjem.

Prišli so zidarji, premerili zetov grunt, kopali fundament po načrtu, kakor sta ga bila določila Režonja in zet: veliko sobo, kuhinjo, vežo, malo sobo, potlej klet, hlev na dva poda, skedenj, parmo in svinjak. Vse bodi prostorno, ne samo za nekaj ljudi in za malo glav živine, temveč za več. V kuhinjo sta določila štedilnik, da se ženi ne bi v oči kadilo, ko bo kuhala, kakor se ji je doslej. Pri vsem je treba misliti daleč naprej in ne samo nase. Treba je misliti za vnuke, le tako gre življenje lahko dalje, če stari mislijo tako daleč. Misel mora seči mimo teh vnučkov in vnukinj, ki se zdaj pode brezskrbno po cesti, mimo tistih, ki še pridejo. Tam daleč, daleč, kamor več ne moreš videti, tam mora obstati. Kdor bo kdaj tu živel, naj vedno misli na tvoje načrte, pečat tvojega življenja mora biti v tvojem delu močno viden.

Ampak, žena — ta hodi skoraj pijana okoli. Oh, kar preveč je postrežljiva, z obema rokama daje in če se kdo brani, je skoraj užaljena:

»Ne misli, da nimamo. Zato pa ponujamo, hvala bogu.«

Noče videti, da se bogati posmehujejo: ‚Naj le daje, se bo že naveličala, še sami bodo stradali.‘ Ona lahko daje in nikdar ne vpraša, ali to komu dela skrbi. To je moževa zadeva. A Režonja ni pijan, noče okusiti preveč vina. Njegove misli so vedno trezne, skoraj preveč trezne. S palci v žepih, s pipo v ustih hodi okoli in meri v mislih. To ni hiša, kakor so druge; Režonja je postavil fundament življenju in ta fundament mora stati na trdnih nogah. Tako bi človek zidal hiše po vsej vasi, vsem tem revnim zatiranim ljudem, ki jih je življenje doslej davilo. Postavil bi to beraško življenje na mogočen fundament, in čeprav na ukraden fundament. Režonja čuti, da stoji vse to na lažnivih nogah — bi dejal —, na ukradenih, vendar za to nihče ne ve. To je tista stvar: nihče nikdar ne bo vedel, na čem je zgradil Režonja novo življenje, in v tem je veliko dobro: da nihče ne ve. Kakor hitro bi se razvedelo, zamajal bi se ta fundament, zamajali bi se ljudje, ki živijo v tej hiši, in življenje bi se povrnilo v nekdanjo temoto. Tem ljudem je treba velike vere v življenje, ne pa obupa! Zato jim je treba nekaj prikriti, zaradi njih slabotnosti.

Zidarji polagajo opeko na opeko in hiša se dviga in že so pri oknih.

»Kakšna okna, Režonja?«

»Velika okna, zidarji, da bo v sobah svetlo in jasno, ne pa zadušno. Da se bo vsakdo lahko razgledal.«

Že so pri strehi: tesarji vlačijo težke hlode, lepo obtesane in izdolbene, kakor je treba, jih polagajo drugega na drugega, ljudje pomagajo; vsi so pijani, otroci se pode okoli; kričanje, pesem, vse to se meša in še bolj opija ljudi. In ko je zvečer streha pokrita, pride nekdo z vijolino in zaigra, dekleta, fantje, moški in žene, vse se suče in pleše in spet pije. Med njimi je Režonjička z motnimi očmi, med njimi je Katica, vsa

srečna, med njimi je mlajša Barica, ki ji je osemnajst let, in vsi so pijani od sreče.

Samo Režonja je ob strani, kakor da njega to ne bi zadevalo. Sedi pri mizi in naliva starejšim možem, ki niso za ples, se modro pogovarja z njimi, kajti Režonja je zdaj bogat — bi lahko rekli — in zdaj drugi verujejo njegovim besedi. Bogme, nič ne bi bilo napačnega, če bi ga postavili za župana. Kaj pa, doslej ni bilo nič s tem, ker je živel v tuji hiši, revež, težak, zdaj pa bo imel svojo hišo in pameten je, v življenju si je nabral dovolj modrosti. A Režonja nič ne pazi na svojo ženo, ki pleše z ljubimcem, nič ne vidi, kako sta se umaknila, pijana in razgreta. Ampak Anina Ana pride in mu pošepne na uho, ko hoče ven:

»Pa tja malo poglej, v parmo.«

»Tako?« se ozre po ženski. Režonja res pogleda v parmo; tam sta njegova žena in njen ljubimec. Režonja nekaj posmrkne, žena je vsa preplašena, gleda izbuljeno in ne ve, kaj bi počela, dočim se ljubimec skuša umakniti prek stene. Režonja ne reče nič, posmrkne in potlej čikne: to ni njegova stvar. Že je slišati, kako odhaja s počasnim korakom. Stopi na cesto in gleda po ulici: med revnimi kočami stoji njegov novi dom, visok, prostoren, in sončen bo, to je videti. Tam dalje so kočice, same kočice, a tudi take kočice Režonja doslej ni imel. Če bog da, bodo tudi ti počasi zgradili nove domove in v tej beraški ulici bo vse tako jasno, lepo! Režonja čuti, da je vendar le vredno živeti. Tako-le ti prisije kos radosti nenadoma v dušo; doslej si gledal vse mrko, pa se ti nenadoma zjasni oko, da vidiš, česar prej nisi mogel videti. V nečem je naposled le tisti veliki smisel, zaradi katerega živiš; čeprav ga ne vidiš in ga ne moreš prijati, pa ga čutiš: kdor bi šel v življenju po poti, po kateri je šel Režonja, kdor bi prebrozgal toliko vsega, lakoto, trpljenje, vojno, in bi nikjer ne

videl nič pomembnega pred seboj, pa bi se mu potlej razodelo življenje, kakor se je razodelo Režonji v teh njegovih letih, ob dejstvu, da si je postavil hišo, bi moral občutiti isto, kar je občutil on: še bi rad živel, in bogme vredno je živeti za nekaj svetlih trenutkov.

Vse drugo je malo pomembno; daleč nekje je žena, daleč so zdaj otroci; kajti otroci se bodo odtrgali, zemlja in misel pa človeku ostaneta.

Ženo je prav za prav nekoliko sram pred možem. Že so se vselili v novo hišo, že so vse uredili, vsi so kakor bi bil pri njih večer praznik, samo ženo nekaj muči, radi česar hodi okoli in ne najde pokoja. Režonja pa nima smisla za to, da bi povprašal, kaj ji teži dušo. Vajen je vse prenašati sam. Ona pa le ne najde miru in nekega dne se mu hoče opravičiti.

»Takšen si, kot da bi ti nekaj ne bilo prav,« reče Geta možu. Ne, on se prav nič ne kuja in je zato nekam presenečen.

»Kakšen pa naj bi bil?«

»Malo prijaznejši bi lahko bil do mene.« Tako? Režonja razmišlja. Res je, preveč jo je zane-marjal. Zagledal se je v svoje načrte in pri tem docela prezrl svojo ženo. A žena je vendar nekaj posebnega. Že res, da te spremlja pri tvojem delu, toda poleg tvojih načrtov hoče tudi življenja, ki je izven teh načrtov. In to je on prezrl.

»Kaj ti je toliko do tega?« reče. Žena molči. »Saj sva že stara,« se opraviči Režonja. »To so stvari za mlade ljudi, tako za dvajseta leta.« Tudi zdaj žena molči. »Sicer pa,« nadaljuje z neko nejevoljo, ko vidi, da mu žena ne reče ničesar, »mislim, da tebi ni toliko do tega, da bi bil drugačen do tebe. Saj imaš druge. — Kaj sta morda končala s Švardo, da hočeš mene?«

Žena močno zardi. Potlej pa reče skoraj z jokom:

»Ti si bogve kaj vse misliš. Pa ni bilo prav nič.«

»Saj,« se smehlja. »Saj nisem rekel, da je bilo kaj, in če je bilo, to ni moja stvar. Saj si videla, da me ni nikoli brigalo, kaj počneta. — Že prej so mi pravili, kako je. Pa nisem verjel. To je: nisem hotel verjeti. Kaj naj bi zdaj vedno pazil nate? Saj si dovolj stara in veš, kaj je prav in kaj napak.«

Šel je in jo pustil samo.

K pustu sta se hotela Naci, ki se je že vrnil od vojakov, in Barica ženiti.

»Ne,« je dejal Režonja. »Zdaj se ne moreta, lani smo preveč izdali in še ničesar nisem prodal. Še zadolžil sem se. Zdaj ni mogoče. V jesen, če bog da, v jesen se lahko ženita.«

Otrokoma pa to ni prav nič všeč. Barica se močno kuja.

»Kaj se boš kujala,« zarezhi naposled oče. »Če ne morem, ne morem. Vaju prav nič ne briga, kje bom jemal. To je. Samo ženili bi se! Pa se dajte, saj ne branim, ampak gostije vama ne morem služiti.«

»Čemu sva pa potlej delala pri hiši?« se opogumi Naci. »Kati, ki je doma, ste služili poroko, nama pa, ki greva, nočete.« Zdaj bi se Režonja skoraj razjezil, pa se le premaga. Nasmeh mu obkroži usta, a molči. Da bi vsaj malo razumeli vse njegovo početje. Pa ne bodo nikdar. Vse preveč jim je do zunanosti.

Zato se Barica ves mesec nekam kuja. Vsa nesrečna je, ker se ji je fant poročil. Hodi okoli kakor senca in z nikomer ne govori.

»Ti si kriv temu,« mu očita žena.

»Tako?« se začudi Režonja, »kako sem jaz kriv temu?«

»Dovolil bi ji, da bi se poročila.«

»Saj sem jima dovolil. Povedal pa sem jima, da jima poroke ne morem služiti, kakor bi se

spodobilo in kakor bi ona rada. — Kaj vi veste, kaj so skrbi. Vi samo živite in nič ne mislite. Dobra pogača, to je najvišje, kar si želite. — Komaj sedem let imamo zemljo, da nam ni treba stradati, kakor smo nekdanj, pa ste že na vse pozabili. Kakor bi se bili rodili pod to streho, na svoji zemlji. Tako se vam zdi. Malo bi se spomnili na prejšnja leta.« Odhaja in jezno godrnja.

Ne, to se do zdaj ni zgodilo, da bi se bil Režonja kdaj tako razvnel, kakor se je zdaj na ženo. Saj je kričal in mahal z rokami. In niti malo ne pomisli, kako je to, če se dekletu poroči fant. Kaj on ve, kako težko je dobiti moža, dobrega moža in dobro mesto. On ve samo, kaj je denar, kaj je zemlja; o življenju pa nima nobene pojma. In vendar so v življenju stvari vse drugačne, kakor pa si on predstavlja. Letos bi Barica dobila dobro mesto, zdaj bo pa treba spet čakati, da se kje kaj najde. Veliko dote ji ne more dati, da bi se fantje topli zanjo. To je: on ne premisli ničesar.

Do drugega leta pa si je Barica premislila: k nunam se je namenila.

»Tako?« reče Režonja in razmišlja. »K nunam hoče?«

»Ko pa nisi hotel, da bi se bila lani poročila.« Režonja molči in misli. Naposled pa le iztisne iz sebe:

»Zastran mene greste lahko vsi k nunam in k patrom ali kamorkoli. To ni moja stvar. No, če misli, da bo tam življenje lažje in prijetnejše, naj pa gre. To je tako: nekateri so zunaj in se ubijajo, drugi pa gredo noter, ker mislijo, da bo tam prijetneje, in še nebesa si mislijo prislužiti. Tu je treba delati, garati; ne da bi natančno vedel, čemu to garanje. — Tudi mož ni vse v življenju. Z njim pridejo otroci in skrbi in šele takrat se začnejo težave. — No, nune, sem slišal, živijo lepo in brezskrbno: molijo in se sprehajajo po vrtu in imajo sveto življenje.«

Ko Barica odhaja, je Režonja ravno na vrtu. Pomlad je na tem vrtu, on pa frlucka predse.

Premalo sem jim spravil, veliko premalo. Ali pa nas je preveč. Vsak bi rad imel svoj dom, svojo zemljo, bogati bi bili radi. — In če ne bi bil tistega vzel, kaj bi imeli? Daleč zadaj bi še bili in še manj zadovoljni bi bili z mano. Nihče ne pomisli, da sem dvajset let garal zastonj, da sem bil na fronti, kjer bi bil prav lahko padel. Kaj bi bilo z njimi? Kaj bi rekli, če bi morali stopiti v življenje, v kakršno sta mene poslala moj oče in mati? Barica pa se pelje zdoma, da spremeni svoje kmečko ime, da spremeni svoje misli in da ji bo življenje lepše. Hodila bo po samostanskih vrtih in videla življenje vse drugače kakor ga gleda on. Ali pa gre delat pokoro zanj, za vse, da bi se hiša nečesa otresla? V ničemer ni več na trdnem. Tedaj se mu zazdi, kakor bi mu odsekali ud od telesa, kot bi mu podirali hišo. — Ne, dom in življenje ni samo lepa zidana hiša, mastna, črna zemlja, lepa živina, cvetoč vrt, — dom je nekaj več. To so tudi ljudje, ki so okoli njega. Vse to komaj dá zaokroženo življenje.

Režonja ostaja sam.

To občuti tembolj, ker se je Naci oženil. Nič več ni hotel odlašati, rekel je očetu, da se oženi, pa če mu kaj pripravi ali ne. Režonja mu je napravil prijetno gostijo. Za njim sta sicer še dva mlajša, toda on čuti, da njima ne bo več on pripravljaj poroke. Glava mu je močno posivela, kakor bi bil kdo kodiljo obesil nanj. Če gre le malo dalj, že si ureže palico — v pomoč. Glava mu nekam leze med rame in hrbet se mu sloči, kakor mlado drevo v vetru. Zopet je jok v hiši, ko se Naci poslavlja. Vse gre po nekem sporedu, žena spet tuli, kakor vedno, v srcu pa je vendar le vesela, da je sin našel tako dobro mesto, da bo srečen. Nič posebnega se ji ne zdi,

ko jo otroci tako-le zapuščajo. A Režonja gleda na to srečo vse drugače.

Vso zimo presedi pri peči, pri njem sta njegova najmlajša in zetov se tudi sili zraven. Vanek, njegov, je bolehen in najbrže ne bo nič iz njega, dekletce pa je zdravo in že dobiva prve ničemurne misli. Prišli so še sosedovi. Režonja pripoveduje. Odmaknil se je starim ljudem, samo med temi malimi živi. Mnogo jim ima povedati ta sivolasi očka, s pipo v ustih, ta dobrodušni mož, ki še nikdar ni dvignil roke na katerega izmed njih. Oh, za dober seženj nazaj je bilo življenje vse drugačno. Tam daleč nekje je njegova mladost, in ta mladost je podobna veliki pravljici. »Kruha nismo poznali — —.« To je pravljica o stradajočem dečku, »a tudi delali nismo dolgo.« V šestnajstih letih si bil dober za pastirja, zdaj pa otroci, kakor njegova najmlajša, že zdavnaj pasejo in so nejevoljni zavoljo te paše. Potlej je prišlo delo in trpljenje: kakor da bi te bili starši prej čuvali za ta leta. Bogme, dobro je bilo, da se je človek pričeval. S šestnajstimi leti se je začelo in je trajalo vse do zdaj. Marofi na Magjarskem, vedno tuj svet, skromen zaslužek, skromno življenje — bogme, pogač nismo poznali in tudi šunke ni bilo nikdar na mizi. Vse tisto, kar je bilo nekoč tako proketo resno in težavno, je zdaj tem otrokom in vnukom samo še zabavno, vredno poslušati. In vojna! Režonja ve mnogo svinjarij z vojne, vendar o svinjarijah redko pripoveduje, kakor bi ga bilo sram tega človeškega početja. Toda tudi to, kako so streljali ljudi, kako so padali moški: očetje in mladi fantje, vse to nima v sebi tiste groze, kot bi jo moralo imeti. Ne, tudi ta vojna bo postala pravljica z vso svojo veliko grozoto, tiho bolečino, nikdar dovolj umevano. Ostalo bo samo, kako so se »naši« držali, kako so gnali sovražnika, ostal bo Hindenburg z Mazurskimi močvirji, kjer je Ruse po pravici nagnal v blato, ostal bo

Przemisel, Soška fronta, Verdun, a vse to postaja pravljica. Otroci radi poslušajo in otroci teh otrok se bodo že navduševali za vse to. Grozote ni videti nikjer. Kaj je na priliko Kolenko, ki hodi z leseno ного po vasi, ker je eno pustil nekje v Galiciji? Nič, invalidnino vleče in dobro mu gre. In vdove dobivajo pokojnino in dobro žive, že zdavnaj so pozabile na može, do katerih jim naposled niti toliko ni bilo. Topovi so imenitna stvar, strojne puške prav tako! In razbijanje trgovine židu — vse to je zanimivo, samo on ni prav storil, da ni vzel židu denarja. Geta je zdaj tako prepričana, kako vse drugače bi bilo, če bi imeli tisti denar. — Pa saj si rekla, da je greh? — Eh, greh. Kaj vse je greh, pa je vendar dobro. — Režonja pa samo pomežikuje in se smehlja. Ne ne! Resničnost ni pravljica. Ljudje, ki so ostali po frontah, topovi, lakota, židov denar, vse to so po eni strani velike resnice, vsaj za nekatere.

In vendar le: v neki razdalji, v kratki razdalji postane vse to pravljica, zanimiva stvar, nič grozna. Zakaj, težko je nekomu dopovedati grozo, ki je ni doživel; obrazložiti nekomu, kaj je — pasti daleč nekje na fronti, lačen, brez vsega, brez najmanjše misli in zavesti, da ima pomen: pasti kot živinče.

Nikdar ni poizkušal, da bi vsaj malo naslikal vso tisto grozoto, ker je vedel, da tega ni mogoče storiti tako, da bi druge prevzelo, kakor bi jih moralo. Samo enkrat je prišlo nadenj, ko so v zimskem večeru seme lupili. Z največjo hladnostjo — iz zaničevanja do ljudi, ki jih prestrašiš, če jim nazorno poveš, kako si o polnoči daleč nekje srečal nekoga — brez glave! Zato je pravil o nekem človeku iz vasi, na pol potepuhu, ki so ga vsi poznali. Pravil je hladno, celo z majhnim posmehom — nad temi ljudmi, kako je ta zaničevani potepuh umiral. Tedaj sta dve ženi omedleli. To je bilo samo enkrat. Sicer pa pripoveduje

z majhnim posmehom, z dobrodušnostjo, kot bi se hotel norčevati iz samega sebe.

Tako Režonja sam prehaja v to pravljíčnost. »Očka, pripovedujte nam.« Če bo živel še petnajst let, bo pravil velike pravljíce iz svetovne vojne, pravljíce iz svojega nekoč tako bednega življenja, pravljíce o bogatem židu, in tedaj bo kot pravljíco razodel tudi zgodbo o denarju, ki ga je on ugrabil. — —

Pozimi je Naciju kupil mlado telico za doto, poleg onega, kar so določili, da mu izplača zet iz zemlje. To dejstvo je v njem samem zbudilo nekaj zadovoljstva. Prignal mu jo je na dom in mu jo izročil z vajetjo vred. »Na, da vama bo laže.« In Naci in njegova žena sta srečna, zakaj telica ni bila v dogovoru. Stari pa se opraviči:

»Glej, da boš dobro gospodaril. Meni je oče zapustil majhnega pujska, mati pa tri kure in petelina.« In hotel je še povedati: Tebi bo laže in dalje boš moral priti, kakor sem prišel jaz, ki sem si pozno mogel kupiti prvo kravo.

Ampak Režonjo povsod izpodrivajo, četudi nehoté. Zet orje, vlačí, seje, kosi in vse opravlja z veliko skrbjo in Režonja mu ne more nič očitati glede dela. Nočejo, da bi se on, Režonja, še dalje ubijal. »Kaj bi vi orali,« reče zet. »Saj bi se mi ljudje smejali. Jaz sem mlad in lahko delam. — No, če že hočete, mi lahko pomagate: priganjajte mi krave, ali pa boste vlačili, ko bom jaz sejal.« Režonja je zadovoljen s tem. Prav za prav bi rad sam stal sredi vsega tega dela, z razpeto srajco, s podvihanimi rokavi in delal. A kaj hoče, treba se je umikati, tako počasi umikati. Zet je uvideven, pameten. Nikakor ne reče Režonji, naj pusti vse pri miru, temveč ga ima nekako za prijatelja, kakor bi čutil z njim, za kar ga Režonja zelo ceni. Drugačna pa je žena. Ta se pa naravnost usaja nad njim. Kaj pa, na tisto zadevo

s svojim ljubimcem je že zdavnaj pozabila in nekam pobožna postaja zadnja leta. Do njega pa je skoraj surova:

»Kaj se boš rinil naprej in silil, ko ti ni nobene sile.« In Katica, ki se vse bolj po materi meče, dé:

»Saj res, oče, kaj bi se tako gnali, ko vas nihče ne sili. Doma bodite, pa pazite na deco. Drugega vam ni treba. Na polju opravimo že mi, saj nas je dovolj in močnejši smo.«

Tako mu poslej določijo, da bo on doma. Nič mu ne pomaga, če se upira: doma mora ostati, pri deci. — Da, star je, izgaran, to vidijo na njem, ne pa, da bi rad še delal.

V teh dneh, ko ga tako odrivajo, se je porodila v njem posebna misel: sklenil je, da si kupi nekaj zemlje, ki bo samo njegova. Poizvedel je za pol oralu v Murišču, kjer je zemlja najlepša. Ljudje so odhajali po svetu in so prodajali zemljo. Nekega dne je Režonja odšel v drugo vas in tam kupil zemljo. Da, to bo njegova, samo njegova zemlja in nikogar ne bo pustil, da bi stopil na njo in mu jo obdeloval. S svojimi rokami jo hoče obdelovati. Vrne se zadovoljen in niti z besedico ne omeni tega. Domači pa so le izvedeli, da je kupil zemljo. Zet pride k njemu in se pogovarja o tem kot o nečem posebnem. Ne, zet mu ni nevoščljiv, to je videti. Vse drugačna pa je njegova žena. Kakor bi pojedla nekaj kislega. Hodi okoli in se kuja in noče ničesar slišati o zemlji. Naposled pa le ne zdrži in reče:

»Kaj si res kupil zemljo?«

»Seveda sem kupil. Kaj pa je to tako posebnega?«

»Nič. Nič posebnega ni, samo toliko je, da vem, da mi zadnje čase ničesar ne poveš, kar misliš in storiš. Že zdavnaj si se me naveličal, le povedal nisi. Pa jaz sem vse to videla. Naj bo, saj vem, kaj misliš o meni.« In toliko, da je niso oblile solze. Režonja pa se je nasmihal in ugajalo mu je: lepo sem jo sparil! Drugod zdaj

nima več zemlje, vse, kar je nekoč dobil, je zetovo in njegove hčere, toda on ima svoj oral v Murišču. Tega obdeluje sam: vozi gnoj z živino, nato naloži plug, kolca in brano in se odpelje orat in samo svojo hčer vzame s seboj, da mu priganja krave, zakaj, zeta noče, ker bi se mu ta lahko vsilil, da bi oral. Ne, to hoče obdelovati sam. Z znojnim čelom hodi za plugom in jesenska sapica, ki veje od nekod s severa, mu prijetno de. Tudi jesensko sonce, ki je razlito nad vso pokrajino, mu je prijetno. Na vratnicah se vselej ustavi, gleda vdiljen po njivi in razmišlja. Vri-vajo se mu misli: eh, malo časa je lahko delal na zemlji, v njem pa je še toliko sil, ki bi jih rad raztresel po tej prsti; pa se stara, odrivajo ga. Vse se suče v nekem krogu, ki ga on ne more premeriti. Tedaj bi mu bili morali dati vso to zemljo, tedaj, ko mu je bilo dvajset let, in vse drugače bi potekalo njegovo življenje. Toda, tudi tako je zadovoljen. Da, ko bi imel dvajset oralov takele lepe orne zemlje. Dvajset oralov. — Saj ni mnogo, pa bi bilo le nekaj posebnega. Stati sredi dvajsetih oralov take zemlje, ves dan stati do utrujenosti, ko si zaželiš počitka, stati sredi take zemlje trideset, štirideset let, ko si naposled vendarle utrujen od življenja in si poželiš več-nega počitka in veš: še po smrti bom imel to zemljo nad seboj, pod seboj in okoli sebe. To je tista prijetna zavest. — In sejal bi: pet oralov pšenice, pet oralov rži, pet oralov bi sadil koruze in pet oralov krompirja. Pa tudi če bi bil dobil v svojem dvajsetem letu pet oralov, bi je zdaj imel več. Ali pa, če bi človek živel osemdeset let, to je, da bi ostal vse do tedaj svež in čil. Tako pa: komaj začneš in že se moraš umakniti. »Moja žena,« razmišlja, »bo živela do sedemdesetih, njej se hrbet še ni prav nič upognil. Takšna je, kakor je bila v dvajsetem letu. To je: ona ni nikdar toliko trpela — in hvala bogu, da ni. Ne rečem, da je imela lahko življenje. Ne, skrbelo jo je,

kaj bo kuhala, toda ni je skrbelo, kje bomo tisto dobili. Nikdar ni mislila, kako bi bilo, če bi se življenje dvignilo; in če je že mislila to, ni mislila, kako naj bi se dvignilo. Ona je hodila židinki pomagat, da je dobila malo kave in nam je vsem pripravila prijetno večerjo. Zato bo doživela sedemdeset let in bo še marsikaj videla, česar mi ne bomo.«

V takih mislih živi zdaj Režonja, ko mu je pet in petdeset let.

Radi bi ga pridržali doma. Pa se ne pusti. Zdaj ima svoj kos zemlje in lahko dela na njem, kar se mu zdi. Kadar se mu zahoče, se dvigne in ga gre ogledovat. Ko gredo drugi v nedeljo k maši, ima on dokaj časa in lahko gre pogledat, kako vse raste. Prijetne so take poti: koliko lepih misli se mu vzbuja in on jih neguje. Kaj pa: vsak dan vendar ne more delati na tem kosu zemlje, zato pa lahko hodi ogledovat, kako raste. Tudi v tem je lepota: videti, kako se je klas izmotal iz širokega lista, ki ga je doslej varoval v svojem naročju, kako se razrašča, dokler se ne razcvete; kako nato odcvete, kako se klasje nagiba čedalje bolj, vsak dan je bliže zemlji, dokler naposled celo steblo ne omaga pod rodovitnostjo in se nagne do grude.

Njegov hrbet pa se čedalje močneje sloči, kakor bi mladci delali lok iz upogljive rakite, toda ta hrbet ni več prožen, da bi se spet uravnal. In Režonji je komaj pet in petdeset let. Ko mu jih bo šestdeset, bo kakor starec. Po vasi pa hodijo možje s pet in šestdesetimi leti, celo s sedemdesetimi, pa so ravni, gibčni, dvigajo težke vreče, orjejo, sekajo drva, kosijo v prvih vrstah. Svojo nemoč čuti Režonja tudi, ko v jesen orje na svoji zemlji. Za ročice drži, pa ne več močno, nego bolj tako, kakor bi se bal, da ga plug vrže iz brazde. Nekaj trpkega ga obhaja; to je: zemlja bo rodila vedno enako, celo čedalje bolj, ampak rodila bo drugim, ne več njemu. Zdaj spoznava

32
50
tudi to: zemlja ni samo njegova. Močno občuti to dejstvo: zemlja je vseh. Vsi ljubijo zemljo enako močno in vsi orjejo po njej, kakor bi hoteli najti skrit dragulj v njenih nedrjih, dragulj, ki ga nikdar nihče ne bo našel, ker bi potlej prenehali orati. Pride čas, ko postane človeku vse malopomembno, tuje: žena, otroci; samo zemlja ima silo v sebi, vleče te, da se zakopavaš vanjo; kakor bi dvajsetleten iskal zavetja pri mladem dekletu, iščeš ti po tej zemlji, ki leži na tem obledelem jesenskem soncu, vsa razgaljena, puhteča ob jutrih, mastna, vlažna, težka. Ampak tvoje roke drhtijo, noge niso trdne, telo se nagiba in sili, da bi se zgrudilo na tla. Samo en dan naj bi prišel, da bi človek lahko obstal sredi zemlje, kakor dvajsetleten fant, poln življenja, z rokami v žepih, da bi zavriskal prek polja. Potlej naj bi ne bilo ničesar več, samo ta edini veliki dan, da bi stopil in zagrabil za ročice pri plugu in šel vdiljen po brazdi, ves dan bi tako hodil in čeprav bi se potlej zgrudil: bil bi vendar dovolj močan dogodek v življenju, vreden, da ga doživiš in potlej umreš.

Doma pa je pusto, strašen dolgčas, z nikomer se nima ničesar pomeniti. Ljudje imajo svoje velike skrbi in Režonja je pri tem njihova najmanjša skrb: saj prijetno živi, kaj bi se še človek ukvarjal z njim. Še otroci odhajajo k sosedovim vasovat in se ne sučejo okoli njega, kakor bi bilo treba. Zato si Režonja navadno nadene klobuk, se ogrne in gre na svojo njivo pogledat, kako je tam.

To pohajkovanje se zdaj ponavlja skoraj vsak tretji dan, vsaj enkrat na teden gre Režonja na njave. S pipo v ustih, z rokami na hrbtu se premika počasi in vse ga zanima in vse mu vdihava lepe misli. V dveh letih postaja to sumljivo. V nedeljo, lepo jesensko nedeljo, ko so vsi pri maši, se Režonja spet odpravi in je še pred poldnem doma. Pripoveduje nekaj o polju, o

letošnjem pridelku, ne da bi kdo kaj posebnega prideljal temu pripovedovanju. Popoldne pa ostane sam: zet je odgnal krave na pašo, Katica je šla z otrokoma na možev dom, Režonjička k večernicam in se je nekje zaklepetala, samo Režonja je ostal doma. Prav tedaj, ko se on odpravlja na njive, se vrne žena. Sveža v telo, še ne tako stara; brez dvoma se je dodobra razklepetala.

»Kam pa spet greš?« vpraša moža.

»Kam!« zareži nejevoljno. »Malo grem na polje, ko je doma tak dolgčas.«

»Moj bog,« zaihti ženska, »saj si bil zjutraj na polju.«

Režonja nekaj jezno posmrka.

»Kaj pa to tebe prav za prav briga, kdaj sem bil na polju in kdaj mislim spet iti. Jaz lahko grem, kadar se mi zdi.«

»Moj bog,« se opraviči žena. »Seveda lahko greš, ampak, saj si bil včeraj in danes si bil, pa že zopet hočeš iti. Kaj bodo pa vendar ljudje rekli, če vsak dan hodiš: da se ti meša! Saj nič ne rečem, če greš v nedeljo. — Pa v nedeljo bi šel lahko zjutraj k maši, da bi se malo zahvalil gospodu bogu za vse, kar nam je dal. Pa živiš kakor pogan.«

»Kaj to tebe briga, kako jaz živim; jaz že vem, kako je treba živeti. Ne boš ti mene učila in ne kdo drugi!«

Zdaj že na polje ne bi smel več! Kaj to koga briga, ali se mu meša, ali se mu ne meša. On že ve, kako je z njim.

V resnici pa je začel nekoliko redkeje hoditi na polje. Po cele tedne je zdržal. Povrhu je prišla zima in sneg je naletaval cele dneve, poti ni bilo nikjer in tudi polje je spalo pod globokim snegom. Ni imelo smisla, da bi hodil tako pogosto ogledovat: zdaj je narava negibna, dremlje, kakor bo nekoč dremal človek, ne da bi se ganil. Nad njim bodo zimski vetrovi, sneg, mraz, kro-

karji bodo letali nad njim in tu in tam bo tudi sonce posijalo. Toda zemlja se vselej zbudi, človek se pa ne bo predramil, tudi spomladi ne, ko bo južni veter vlekel prek njega.

Režonja se zopet odeva v pravljico svojega življenja, v pripovedovanje. Vse do prve pomladi, ko je spet lahko stopil na polje, kjer so se kazale prve krpe črne prsti pod talim snegom. Tedaj se je zgodilo, da je prišla velika voda v Muro. Režonja je vsak dan hodil gledat, ali voda morda ne trga zemlje in je ne nosi s seboj. Mlinarji so spravili kočice nekam na suho, mline pozaprli in jih potegnili k obrežju, se prevažali z ladjami po vodi in pazili. Režonja se je vozil z njimi in spraševal, ali ni morda nevarno za njegovo zemljo. Kimali so nekaj in niso prav nič vedeli povedati. Zdaj ni videti, so rekli. Voda nikoli ne je pred seboj, temveč, kjer je za sabo, tam je nevarna. Režonja tuhta: znabiti pride in mi vse odnese. Kaj bo potlej? — In ali ne bo to znak in opomin: Režonja, kako je s to zemljo? Hotel sem ogoljufati boga, da me ne bi videl, kaj počnem. Ampak bog prihaja zdaj z veliko povodnijo, lahko mi vse razdere in odnese in me opomni: Režonja, nisi gradil na dobrem. Zato mu je bilo žal, da je tu kupil zemljo. Res, da je tu najboljša, vendar kraj je nevaren. Zakaj, šel bo bog prek njegove zemlje in še drugim uničil radi njega. Zobje so se mu zagrizli v osinele ustnice, roke so se mu krčile. Ves dan se je potikal ob Muri in gledal valovje, kako se kalno mota in šumi. Kakor daleč je neslo oko, vse je bilo pod vodo; tu in tam so se mlinarji vozili s čolni. Režonja pa bi bil molil, klel, a njegove ustnice so molčale; pričakoval je, kdaj bo sinil blisk prek neba in se bo bog maščevanja pokazal nad njim.

Toda vode počasi upadajo; za njimi ostajajo umazani travniki, kjer je ostalo za ped visoko, mastno blato. Režonja nima toliko časa pokoja,

dokler ne ugleda tudi svoje njive, ki je več ne ližejo valovi: vdiljen po njej se je nabralo gosto blato, kakor božji blagoslov: najmanj tri leta ne bo treba gnojiti. Režonja se skloni in obtiplje zemljo, ta božji blagoslov, ki je prišel bogve odkod in se razlil na njegovo njivo; in nekaj prijetnega ga obide. Zadovoljen stopi v gostilno v vasi in si naroči četrť vina, pije in si nekaj pomežikuje: Ne, ni prišlo prekletstvo nadme zavoljo žida. Zdaj je bil prepričan, da ta zemlja ne bo v nesrečo njegovemu rodu, temveč v blagoslov.

Ampak, preklete, saj to je žid Bergmann, ki je zdaj vstopil! Najbrže se je peljal mimo, pa je vstopil, da popije kozarec vina. Režonja se je okrenil k steni in prav nič ga ni mikalo, da bi govoril z židom. A žid, ki ne bi bil rad sam, prisede k samotnemu človeku v gostilni in se nemalo začudi:

»Kaj ste to vi, Režonja?«

»Da, jaz sem, gospod Bergmann,« odvrne dokaj hrabro Režonja.

»Kako pa vi?«

»Tako tako, hvala bogu. Dobro mi gre, nič ne morem reči.«

»Saj sem slišal, da ste si postavili hišo, lepo hišico, Režonja?«

»No, bogu hvala, lepa je in zadovoljen sem; vsi smo zadovoljni.« In Režonja se nasmiha.

»Vidite, vidite, kako se vse to spremeni v življenju. Kdo bi si mislil, Režonja, kaj? Ampak, vam sem vedno privoščil, vedno sem vam želel najboljše. A kje ste bili?«

»Tu sem bil, v Murišču, zemljo sem šel gledat. Velika povodenj je bila, pa sem šel gledat.«

»Tako, tudi tu imate zemljo?«

»Da, pol orala sem kupil. To je tako zame, da me ne bi odrinili od onega, kar smo dobili na grofovskem.«

»Slišal sem, da je bila velika povodenj in nevarnost, da zopet veliko zemlje vzame.«

»Bila je nevarnost.«

»Pa vam ni odnesla?« ga je žid pogledal.

»Ne,« je dejal Režonja nekam pritajeno in z velikim zadovoljstvom. »Ni mi odnesla.« In zasmejal se je na glas.

Žid je nekaj bobnal s prsti po mizi, čez čas pa rekel:

»Režonja, slišal sem, da ste vi odnesli tisti denar.« Gledal je ostro Režonjo. Ta se je zganil, a se je takoj zavedel in spet mu je ležal nasmeh na obrazu. Režonja je vedel: žid ve vse. Le do živega mu ne more. Zato je rekel:

»In če bi ga bil jaz odnesel?« Gledala sta se ostro. »Kaj bi mi mogli?«

Žid je pulil brke.

»Tožil vas bom.«

Režonja se je zasmejal. »Zakaj ne tožite Magjarov, ki ste jim posodili nekaj tisočakov? Ali boste tožili, ker smo ljudi streljali?« Pomolčal je za čas. »Sicer pa — ali mislite, da vam priznam? O vašem denarju ne bo nikdar nihče ničesar vedel. Ostalo bo skrito, čeprav sumite mene. — Sicer pa, gospod Bergmann, vse to je zelo daleč. Vi ste si že spravili novega denarja. Zdaj ni čas, da bi mislili nazaj in poravnavali stare grehe. Vsak svojo pot pojdemo v življenju.« Nato pa je rekel, da plača liter vina. Naj bo, saj je bilo včasih vse drugače in naj gospod Bergmann ne zamerijo, če zdaj revež plača njim. Pila sta dolgo, a Režonja se ni niti malo izdal. In ko se je žid odpeljal, je Režonja čiknil:

»Pa me le nisi. In nikdar me ne boš.« Bil je zadovoljen.

Režonja začenja z novimi močmi, ves pomlajen je in vsaka nedelja ga zvabi ven; vedno znova se mu razodeva zemlja v vsej svoji bujnosti. Nihče ga ne more zadržati doma. Njegove misli so se odtujile vsemu, samo zemlji so čedalje

bliže. Ne poslušaj žene, ki mu hoče dopovedati, da je njegovo vedenje smešno. Ne, njega ne brigajo ljudje in nič ga ne briga, razen zemlje.

»Kam, oča?«

»Zemljo gledat.« Zdaj ga že drugi sprašujejo; sprva niti ne opazi tega, potlej se mu pa le prikrade spoznanje: opazili so, da hodim tolikokrat zemljo gledat in da pozabljam, če me kdo dvakrat vpraša. Zato postaja nezaupljiv do ljudi, in če ga kdo vpraša, kam gre, se zvito nasmehne in — zlaže.

Vse leto se vleče tako, ne da bi se naveličal, vse dokler spet ne pade sneg po polju.

Tedaj pa se zgodi, da obišče Režonjo bolezen. Kap ga je zadela po eni strani. Režonja leži bolan in z nikomer ne govori, razen z zetom. Sprašuje ga o zemlji, o delu, o njegovih načrtih. Tako preleži zimo, gledajoč, kako najprej pada sneg, neprestano pada, kako zunaj vetrovi brijejo po ravnini in zanašajo snežinke. Potlej se veter poleže in tudi mraz se umakne. In prisijejo lepši dnevi, prihajajoči pomladi naproti. Tedaj ga na željo nosijo pred hišo, kjer je toliko sonca: tam na stolu ždi in pomežikuje svojemu svetu in razmišlja skoraj na glas.

Majsko nedeljsko popoldne so se vsi zbrali okoli njega. Prišla je celo Barica, nuna. Menda so ji pisali, da je oče slab in da ne bo nič iz njega; dovolili so ji pogledat svojega očeta. Pa Režonja se ne briga za nikogar, temveč gleda cvetoče drevje, poslušaj ptičje petje, gleda, kako se otroci igrajo po mehki baržunasti travi na vrtu. Prišel je Naci s svojo ženo in z dvema otrokoma. Tam dalje od njega sedijo, med njimi Barica z naškrobljenim belim prtom okoli vratu in prek čela, v črni obleki, in se pogovarjajo: velike stvari morajo imeti med sabo, da govore s takim zanimanjem. Včasih ga kdo vpraša, kako se po-

čuti; samo to ga vprašajo. Režonja si misli: kako je vse to otročje. Prav lahko bi že ležal pozabljen v gomili in nihče se ne bi brigal zanj. Samo mimogrede ga sprašujejo, sicer pa nič več ne pomeni med njimi. Oni imajo svoje skrbi. Sliši Barico govoriti o svetem življenju, pa vendarle spozna, da ji ni tako, kot je mislila, da ji bo. Zdaj se vara s to svetostjo tihega samostanskega življenja. In ne bi rada priznala, da se je morda varala. Zakaj naposled si mora vsakdo to priznati, le ona se še dalje vara s svetostjo življenja, z molitvijo dela pokoro za vso hišo, pravi, ko sama najbrže ne more grešiti, ker po njegovem grešijo ljudje samo v življenju, ona pa je izven življenja. Naci nekaj tarna, kaj pa, rad bi mnogo imel, nikdar ne bo zadovoljen s tem, kar ima. To je človek!

Samo zet je pri Režonji — tudi žena Režonjeva je med onimi, še sveža, močna in se briga za vse! — Zet sedi pri njem, če bi bila sila. Kadi cigareto in nekaj tuhta, ker ne govori z onimi.

»Si že oral?« vpraša tedaj Režonja.

»Sem,« odvrne ta, »vse smo že posadili.«

»Orješ dovolj globoko?«

»Globoko sem oral, kakor sem videl vas.«

Režonji to ugaja in zadovoljno kima. »Zemljo je treba globoko orati. Ne, da bi se samo s plugom obračal po njej! Vsako grudo naj ženske raztolčejo, da ne bo dušila silja. Ne podoravaj sosedom meja, da te ne bodo imeli za krivičnega in lakomnega. — A kako je z žitom?«

»Hvala bogu, če bo lepo leto, ga dobimo toliko, kot ga še nismo.«

»To je dobro. Treba je skrbeti, da se človek kam pomakne. — Mi včasih nismo imeli ničesar in tega ne smeš pozabiti. Ženske se ne brigajo za take stvari, tebi pa mora lebdeti pred očmi: ničesar nismo imeli. Meni je oče zapustil majhno svinjo, pa sem vendar živel. Pa je bil delaven človek. Le časi so bili takšni. Tako je bilo, da

s svojim delom nisi mogel nikamor. Potlej nam je prinesla vojna. Vojna ni bila lepa stvar, ampak za nas je bila vendar koristna in nikdar si ne bom na jasnem, kako je z njo. Nam je mnogo prinesla: odnesla pa je žide in grofe. Vidiš to je: za življenjem je vedno nekaj, kar ga ureja po nepojmljivih zakonih. Ti znabiti ne boš doživel vojne, ker so se ljudje spametovali, in prav je tako; zato delaj: zdaj je čas nas, malih ljudi, našega dela, da se izkažemo, ali smo bili vredni vsega tega. Zemlje se je treba okleniti z obema rokama. Ne tako, kakor slišim, da delajo drugi: prodajajo in odhajajo v svet. To je: niso ljubili zemlje, temveč bogastvo. Kadar se boš peljal na njive, me moraš vzeti s seboj, da te bom videl orati. Rad bi videl, kako se rezilo zareže v zemljo, rad bi duhal tisto sparo, ki prihaja iz nove brazde; kako brazde valovijo —.« Potlej je obmolknil; oči so mu splavale po vnukih, ki se pojajo po vrtu. Vsi ti bodo čez dvajset let stali sredi življenja. Tu pa regljajo ženske in si pravijo neumnosti. Eh, ženska ostane vedno sama sebi zvesta. Še ta sveta Barica. »Kako ji pravijo?«

»Sestra Kunigunda,« odvrne zet.

»Še ta sestra Barica ima svoje samostanske drobnarije. Prezgodaj se je naveličala zemlje; in to ni dobro. To je lenoba. Za nas bo delala pokoro? Lepa je ta! Za nas smo jo delali mi in oni pred nami.«

»Kaj pravi?« je vprašala Barica.

»Da je to lenoba, če gre kdo s kmetov v samostan, da to ni prav,« je dejal zet.

»On je imel vedno svoje čudne misli,« ga opraviči žena. »Nekdo vendar mora moliti za nas in sveto živeti.«

Sveto živeti! Za nas. Zato se samo smehlja. Naj le živijo sveto — zaradi lažjega življenja. — Kaj bi pa rekli, če bi jim razodel tisto o denarju? Tedaj bi najmanj dva morala v samostan! Ne, tistega jim ne pove. Tudi zetu ne. To bi jim

prineslo nesrečo. Postavil je dom na trdno podlago in ne sme povedati, kako stoji. — Mi smo streljali ljudi na fronti, mi smo razbijali židom trgovine, ampak to je važno samo za tiste, ki smo se vsega tega udeležili, tisti pa, ki so to oddaleč gledali, tisti vidijo v tem samo nekaj lepega, pravljичnega. Vsemu temu se bodo pozni zanamci smejali, bolj čudili kot pa uvidevali, da je bilo v vsem tem vendarle mnogo groze; zakaj takrat se je svet preklal na dve polovici; kdor ni bil zraven, temveč samo na katerikoli polovici tega razkola, ne more dojeti tistega, kar so dojemali oni, ki so bili na sredi, kjer se je pretrgalo. Nihče ne bo premeril našega trpljenja in nihče ne bo nikdar razgonetil uganke onih, ki so obležali daleč v Karpatih; tudi oni sami ne bodo imeli nikdar pojasnila za svojo smrt, morali so pasti v surovi krutosti življenja brez jasne misli. Mi smo pa zato vendarle prijeli za ročice pri plugu in zaorali v to zemljo, ki smo po njej na fronti prelivali kri. Zdelo se mu je, da se je približal neki razjasnitvi; in bil bi še dalje pre-mišljjal, pa mu je vstalo v mislih polje; sredi najbujnejšega zaleta in s prijetnim nasmehom na ustnih je v mislih na to svoje polje zadremal.

»Oče so zaspali.« In pustili so ga dremati celo uro; šele nato so tekli sporočit, naj mu zvoni. Zadnjokrat pojde Režonja na polje, v zemljo samo pojde, ki jo je oral in tako blazno ljubil, in se ne povrne več.

B E G S K M E T O V

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

„Kde je to?“

I. LIZI BI RADA VSTOPILA V ŽIVLJENJE

Stara Szalayka je živelá do devetsto dvajsetega leta na deželi in dobro se ji je godilo. Tedaj pa je zaprla svojo gostilno in trgovino. Rekla je svoji najmlajši hčeri (starejši sta se že pred pol leta odselili):

»Lizi, jaz pojdem v Zagreb. Morda bo tam več sreče.« Za Szalayko so na deželi minili tisti lepi časi, ko je lahko delala, kar je hotela.

»Tako?« je zategnila Lizi, »a kaj naj počnem jaz?«

»Kaj pa naj bi počela? Kaj jaz vem —. Mogoče bi bilo najbolje, da si poiščeš moža.«

»To ni tako lahko,« je dejala Lizi jezno, »kakor si vi predstavljate: dobiti moža! Dva otroka imam.« In res je Lizi imela pri svojih sedem in dvajsetih letih dva nezakonska otroka.

»Otroka sta tvoja zadeva,« je odvrnila mati. »Saj ju nisem jaz rodila. Pa bi se bila prej omožila, dokler še nisi imela otrok in si bila mlada. Kmet proda kravo, ko je še mlada.«

»Vi se lahko smejete!« je bruhnila Lizi. »Kaj vas naposled vse to briga. Vi ste sklenili oditi in vseeno vam je, kaj bo z menoj. A kje je moja dota?«

»Dota,« je zategnila stara Szalayka. »Zdaj terjaš od mene doto, kakor da bi ti bila sploh kdaj obljubila kakšno doto. Jaz sem se tudi brez dote možila, pa je bilo; in mnogo drugih se je tako možilo. To, kar smo imeli, sem sama spravila skupaj. Če je šlo zdaj skoraj vse po vodi, je šlo

moje. In če je komu lahko žal, je lahko samo meni.«

Lizi ni rekla ničesar. Gledala je skozi okno na polje, ki je ležalo onstran ceste; mnogo ljudi je delalo po njem. Kmetje so orali, ženske, visoko spodrecane, s krtačastimi nogami, slabo oblečene, da so jim skoraj prsi silile izza jop, kadar so se globoko pripogibale, so popravljale z motikami. Drevje je bilo že prijetno zeleno in pomladno sonce je sijalo na to polje, nad njim so letale lastavice, otroci so kričali in piskali divje melodije na vrbove piščali.

Stari Szalayki so odpovedali občinsko gostilno, ki jo je imela do zdaj v najemu in ki jo je hotela imeti še dalje; skrbi so prišle nad njo in zlasti nad Lizi. Mati pojde, odločila se je za Zagreb. Najbrže ima toliko denarja, da upa tam kaj posebnega začeti. Lizi pa mora ostati in niti malo ne ve, kaj bo jutri z njo.

»Pa bi me bili vsaj pošteno vzgojili,« bruhne naposled proti materi, že v solzah. »Tako pa ste nas imeli samo za kupleraj za vojake in za kmete. Mislili ste, da bo vojna večno trajala in da boste tako lahko kopičili in prijetno živeli.« Lizi je sedla v star naslanjač in je imela oči polne solz.

»Pošteno,« je dejala stara Szalayka in nič ji ni bilo prijetno, da hči joče. »In kupleraj. Draga moja, ti tako čudno gledaš na življenje. Zdaj dolžiš mene, kakor bi ti bila jaz kdaj svetovala, da imej opraviti z moškimi. Ali naj bi bila roko držala na tebi? Saj nisi bila tako mlada in si tudi lahko vedela, kako se takšne stvari končajo. In dovolj slabo zate, da si nisi znala prihraniti denarja, ko si vedela, kako je. Ne, tebi je bilo bolj za prijetno življenje, kakor pa da bi malo resneje gledala. Poglej Kati in Ano: bili sta pametni in ko sta čutili, kako bo, sta se umaknili. Ti pa si samo živela in dobila dva otroka. Zdaj je seve težko in zdaj sem vsemu jaz kriva.«

Lizi ni rekla ničesar, temveč je dalje jokala. Ampak stara Szalayka ni imela mnogo časa, zakaj zunaj jo je čakal voz, da jo odpelje z malimi stvarmi, ki jih ni razprodala. Napravljala se je tu v sobi pred Lizi. Stala je pred ogledalom, ki ga je mislila pustiti hčeri, se skrbno šminkala, česar že dolgo ni delala in ji je bila zato roka neokretna. Pa zdaj gre v mesto in ne sme priti kot kmetica. Nadela si je klobuk, ki ji ga je bila zapustila Kati; kajti stara ni nosila klobukov tu na kmetih, kjer je že dolgo let živela. Ko je bila skrbno napravljena, je spet obstala pred Lizi, privlekla iz ročne torbice zavitek denarja in ji ga dala.

»Da ne boš rekla, da ti nisem ničesar pustila.« je dejala. »Saj bi ti dala več, ko bi vedela, kako bo v mestu.«

Ker Lizi ni iztegnila roke, ji je mati položila denar na okno. Potlej si je obrisala oko in rekla:

»Tak, pa zbogom, Lizi. Jaz ti želim mnogo sreče v življenju. Saj si mi zadnjič rekla, da nekaj imaš in da misliš v mesto. Tam se mogoče dobi kaj primernege zate. Le obupati ne smeš nikdar. — Ko mi je bilo šestnajst let, sem se znašla na cesti. Potlej se je to še dolgo vleкло. Imela sem otroka kakor zdaj ti. Že sem mislila, da bi bilo najbolje skočiti v Muro. No, tega, hvala bogu, ni bilo treba. Naposled se ne morem pritoževati nad življenjem. V življenju se vedno vse lepo poravna. — A če se mi posreči v mestu, te nemudoma pokličem k sebi. In tudi sicer bom iskala zate kakšne službe. Vedno si bila moj najnesrečnejši otrok. — No, daj, da te poljubim. Sicer me obsojaš, a nikdar nisi pomislila, da vse to mora tako biti, kakor je.« Sklonila se je do Lizi in jo poljubila na čelo. Lizi pa jo je odrinila, rekoč:

»Pustite me, gabi se mi vse to.«

»Gabi se ti, Lizi,« je dejala Szalayka z jokačim glasom. »Na svetu, Lizi, se človeku marsi-

kaj gabi. Pa le moraš ugrizniti v življenje.« Sklonila se je še k otrokoma, ju poljubila in jima stisnila vsakemu nekaj v roko. Potem je sedla na kmečki voz, kjer so bile naložene njene stvari. Nekam oddahnila si je, ker je bilo slovo z Lizi brez velikih neprilik pri kraju. Rekla ji je z voza:

»Dva tedna si še lahko v hiši, tako so sklenili občinski možje, potlej se moraš izseliti. Tak pa zbogom in srečna bodi.« Sedela je sključena na vozu in se ni ozrla nikamor po ljudeh, ki so gledali za njo in se posmehovali. Rekla si je samo: Čakajte, mogoče vam bo še kdaj žal za vse to.

Tako se je odpeljala stara Szalay Margit v nov svet, a zdaj kot Marjeta Salaj.

Lizi je ostala sama s svojima otrokoma. Nekje zunaj se je igrala Mari, njen šestletni otrok iz predvojne dobe, otrok zadnjih poslovilnih večerov med njo in mladim človekom, ki je odhajal na fronto. Takrat je Lizi zorela in dogovorila se je z ljubimcem, da se poročita, kakor hitro vse mine. Miniti bi moralo po njunem zelo hitro. Leto dni največ bi se moglo vleči. Ampak, tisti, ki so vojno vodili, niso mislili ne na Lizi Salajevo ne na njenega fanta. Lizi pa ga je vseeno ljubila, ker je vedela, da se bosta poročila. Ko ga je po dveh letih obiskala v bolnišnici nekje na Magjarskem, se je vrnila noseča: in vez med njima se je utrdila še bolj. Ko pa je on vnovič odšel na fronto, se ni več vrnil: obležal je nekje na bojišču. Tedaj se je Lizi prvokrat razgledala: stala je sama, z dvema otrokoma. Nikdar ni mislila, da se lahko tako zgodi. Bila je hči gostilničarke; pa se je naveličala brezplodnega življenja, zlasti takšnega, kakršno sta živeli njeni starejši sestri. Hotela je postati kmetica ob možu, ki bi podedoval hišo. Vse je bilo tako jasno pred njo, da bolj ni moglo biti. Bila je prepričana, da

se bo tako zgodilo. Včasih je že šla na njegov dom. — A zdaj njega ni bilo več in nihče je ni več vabil na tisti dom, kjer jo je vse spominjalo nanj. Tedaj je Lizi obupala nad življenjem. S strahom je pomislila na pot, ki jo čaka: nič prijetnega se ji ni kazalo v bodočnosti. Bala se je te bodočnosti, hotela ji je nekako uiti. Potlej je prišlo osemnajsto leto, leto prevratov, posebnega življenja, potikajočih se vojakov, boljševikov, belogardistov, jugoslovanske armade, in vse to se je sukalo v nekem krogu okoli njenega življenja. Vdala se je vsemu temu, kakor bi upala, da bo trajalo večno in da bo v tem nekako zatoniła. Nikake jasne slike ni imela pred seboj in si je tudi ni želela. Na življenje je gledala z neko lahkotnostjo in je videla samo, da v takem vendarle lahko živi, da pa bo njenega življenja konec, ko se konča vse to.

Zdaj se je končalo in Lizi je ostala sama. Dve leti takega življenja v tej vasi, zdaj pa sovražstvo teh ljudi, ki orjejo po polju, in zapuščenost, ko je odšla po svetu še mati, da si nekje poišče trdnih tal za življenje. Tudi sestri sta odšli: ena se je poročila z nekim vojakom, ki jo je odvedel s seboj na Magjarsko, druga je dobila nekoga drugega in je odšla za njim, dasi se nista poročila. Vrnila se ne bo več, ker se nima kam vrniti. Lizi pa je življenje zajelo, jo vrglo na prod in tu zdaj čaka, ne da bi si vedela kako odpomoči. Upala je — tako na tihem, — da je vsaj mati ne zavrže. S tem se je slepila zadnje čase. A tudi v tem se je varala.

Stopila je ven, kjer sta bila njena otroka: Mari se je igrala z Ivico, ki je bil zdaj štirileten, toda slep: lani je padel pri sosedovih v apno in je oslepel. Sedel je zdaj na pomladnem soncu in Mari se je vrtela okoli njega. Lizi se je okrenila, da ga ne bi morala gledati; nekaj mučnega jo je obšlo; ta slepi otrok je kakor usoda nad njo. Takrat je bila Lizi spoznala, da je življenje za

njo na eni strani zapečateno in da je komaj majhen vhod odprt na drugi strani v trdo resničnost, v življenje, kjer jo čaka garanje, delo, skrb za ta dva otroka. Okoli nje je bil čudovit pokoj in v tem pokoju je lahko pregledala svoje življenje nazaj in naprej. Kako bi zdaj zaživela, če bi se bil povrnil njen zaročenec. Z drugimi vred bi hodila na polje in delala. Čutila je, da bi ji bilo delo v prijeten blagoslov. A zdaj?

Dva tedna ima še pravico tu ostati. In potlej? Kam in po kaj?

Lizi ni znala ničesar. V mladih letih se je učila nekaj malega šivati, a vse tako mimogrede, nikdar pa z veliko zavestjo, da bi ji lahko to kdaj koristilo. Drugega ni znala. Niti težkega dela na polju ni bila vajena. Obdelovali so majhen vrt za hišo, pa še za tisto so najemali starega Raščana, da ga je prekopal, one pa so potlej napravile samo majhne steze po vrtu, ga razdelile na gredice in zasejale to in ono.

Velika občinska hiša je zaprta na vseh koncih razen na dvorišče, kjer hodijo Lizi in otroka ven. Zvečer naglo ugasi luč v sobi in leže spat, kakor bi se česa bala. Po vasi je spet petje, ki ga vsa dolga leta ni bilo. Tam nekje po teh kmečkih, s slamo kritih hišah diha močno življenje in se na novo prebuja. Kadar gre Lizi po vasi in vidi ženske, ki so med vojno dokaj svobodno živele in vidi stare moške, ki so si tudi to in ono dovolili, za kar zdaj ni več prilike, se ji zdi vse to čudno: ti so si vendarle rešili vsaj nekaj. Umaknili so se pravočasno in so se imeli kam. Ona pa je edina ostala vsemu odmaknjena, šele zdaj bo morala iskati vhoda v življenje in pri tem niti ne bo mogla izbirati, v kakšno življenje.

Ljudje, ki prihajajo k njej, so redki. Saj ni več gostilne, ni več trgovine, ni ničesar. Vse je tako mrtvo, kakor bi kuga zajela to — nekoč tako hrupno, veselo hišo.

»Lizi, kam mislite?«

Lizi zmigne z rameni: prav nič si ni na jasnem; ona samo čaka. Gleda začudeno svoja otroka, šestletno Mari, štiriletnega slepega Ivico, ki kima v svet, ne da bi imel kaj pojma, kakšen je svet. Sedi na soncu — in menda čuti, da je sonce prijetno, sedi tam in se meni z Mari, se smeje in prav nič ne misli, kaj je on za Lizi. Tudi Mari ne čuti, kaj navdaja mater, ko ju gleda. Ne, Mari še dolgo ne bo pojmila vsega, še dolgo bo Lizi vse prenašala sama. Da, ko bi Lizi imela dovolj denarja, da bi kje začela z gostilno; tudi mati je tako začela. Ko si je bila nabrala toliko denarja, da je lahko dobila dovoljenje in najela hišo, je začela z gostilno, prišla počasi do trgovine, ki ji je uspevala. Kaj pa, potlej je šlo vse po vodi, toda, saj je šlo njeno in mati je bila tako pametna, da je vedela: treba je začenjati vedno znova, če se ti kdaj ponesreči.

Lizi pa je imela komaj za nekaj mesecev življenja.

Že zadnje dni, preden bi se Lizi morala izseliti, je pritekla Mari k njej v sobo in rekla:

»Mami, neki ljudje so pri nas.«

Lizi se je predramila. V veliki gostilniški sobi so res govorili možje. Potlej so prišli v kuhinjo in Lizi je že razločno slišala, da so si ogledovali sobe: prišel je nov najemnik. Naposled je župan odprl še v njeno sobo, ne da bi kaj potrkal, in vstopilo je nekaj občinskih mož in med njimi tujec tridesetih let s kratkimi pristriženimi brki, živahnimi očmi, a nekam negotovega vedenja. Ko je zagledal Lizi, se je zmedel in jo prijazno pozdravil.

»Oprostite,« je dejal, »nisem vedel, da ste vi tu, pa smo kar tako vstopili. — Hišo mi razkazujejo. Radi bi dali v najem in jaz bi rad najel, pa se ne moremo pogoditi. — Ali mi dovolite, da spregovorim z vami nekaj besed na samem?«

»Prosim,« je dejala Lizi. Župan jo je ostro pogledal, češ, naj le še zdaj dela škodo. Nato so oni odšli iz sobe, tujec pa je stopil k njej in dejal:

»Jaz sem Ivan Kramar. Rad bi začel z gostilno. Vi dobro veste, kako je tu z gostilno in s trgovino, prosim vas, povejte mi. Vam to itak ne more škodovati, razen, če bi sami hoteli najeti —.«

»Ne nameravam,« je odvrnila.

»Torej kaj pravite?«

»Ne vem, kako bi vam svetovala, gospod Kramar. Pred vojno ni bilo posebno dobro. V vasi je bil neki žid in ta je delal veliko konkurenco. Po tem, kar je bilo med vojno, pa itak ni, da bi človek sodil. Letos ni slabo kazalo. Zlasti ker žida ni več v vasi.«

»Hvala vam za nasvet,« je dejal. »Saj mi dovolite, da se še vrnem, ko opravimo. Mogoče pa le najamem. Saj velike izbire ni.« In že je odšel, ne da bi še čakal na odgovor.

Ko se je čez čas vrnil, mu je Lizi ponudila stol, edinega, ki ji je ostal. Sedel je in ji ponudil cigareto. Lizi se je najprej ozrla po njem, potlej pa je segla po cigareti.

»Vi ste Salajka?« je vprašal.

»Da,« se je nasmehnila. »Kaj so vam pravili o meni?«

»Da, pravili so mi; marsikaj. Rekli so, naj se samo čimprej priselim, ko se jutri izlicitira, ker imate pravico samo do tedaj ostati tu, dokler ne pride nov najemnik.«

»Ne bojte se,« je dejala, »da bi vam bila v napoto. V ponedeljek ali torek odidem.«

»Kam mislite iti?«

»V mesto,« je zategnila.

»Tako? Kaj pa boste v mestu?«

»Nekaj bo treba začeti: ali z gostilno ali s trgovino, kar bo bolje kazalo.«

Prav mirno je to rekla, dasi je vedela, da je vse skupaj laž in da ne bo mogla z ničimer začeti, ker nima sredstev.

»Veste,« je tedaj dejal on, »zastran mene vam ni treba odhajati, dokler si vsega ne uredite. Vem, kako je s takimi stvarmi. — Dam vam to sobo, dokler si vsega ne uredite; jaz je tako ne potrebujem, ker sem sam.«

»Tako?« se je ozrla po njem. »Kaj niste poročeni? Rekli so, da imate ženo.«

»Da, ženo imam,« je zategnil. »Ampak sva že od lani sodnijsko razpisana; komaj pol leta sva živela skupaj.«

»Tako —.«

»Veste,« je pohitel, da bi ji vsaj nekoliko razjasnil. »Našel sem jo z ljubimcem. No, kaj pa hočete?! Pa tega ji še ni bilo dovolj, temveč sta se z onim še dalje shajala, ko sem bil jaz že doma in sem hotel takorekoč vse pozabiti.«

Lizi na to ni rekla ničesar.

»Sta to vaša otroka?« je vprašal Kramar potlej.

»Da, moja.«

»Fantek je slep?«

»V apno je padel in oslepel.«

»Pa — oprostite — saj niste poročeni?«

»Ne. Hotela sem se poročiti,« se je opravičila, kar ji je bilo zelo neprijetno, »zdaj po vojni, ko bi se zaročenec vrnil z vojne. Pa je padel. Tako sem ostala sama —.«

»No, da,« je zamahnil s cigareto v roki. »Zadnjih šest let se je zgodilo marsikaj, kar bo imelo neprijetne posledice. Da vam povem: štiri in dvajset let mi je bilo, ko sem se oženil in začel lepo na svojo roko. Prekupčeval sem, imel gostilno in trgovino, potlej sem pa komaj po dobrem letu takega življenja moral oditi z doma. Vse je vodila žena. Imela sva nekaj zemlje, ki jo je ona podedovala; ampak, ko sem se predlanskim vrnil, ni bilo več zemlje: prodala jo je. Živela je s tujim moškim. Eh, čemu vruga bi se človek zaradi tega ubijal; prodal sem, kar je ostalo mojega in se poslovil. Zdaj bi se rad nekje ustanovil. —

Kaj pravite, Lizi, ali ne bi hoteli pristopiti k meni v družbo?»

Lizi ga je gledala nekaj časa, ne da bi docela razumela, kaj je hotel povedati.

»Kako to mislite?»

»Tako — zelo preprosto. Poglejte, jaz sem sam in predvsem moram takoj najeti deklo, da mi bo pomagala. Moral jo bom plačevati in lahko me še dobro ocigani, vedno ji ne bom mogel gledati na prste. Če bi pa vi vse vodili, bi bilo drugače. Dobiček si bova delila. Jaz vložim kapital v podjetje, vi boste pomagali in boste udeleženi pri dobičku. Moji bosta dve tretjini, vaša pa ena.«

Lizi ga je gledala nekaj časa; potlej je hotela razmisliti vso stvar. V njeni duši, ki je obupala nad življenjem, se je zdaj v trenutku porodilo stotero misli, ki so silile na dan, porodila se je v njej želja: oprijeti se česarkoli, samo da bi šlo življenje dalje. Naveličala se je brezdelja. V teh dneh, kar se je mati odpeljala, in že prej, ko skoraj vso zimo ni bilo nobenega dela, je Lizi ždela brez misli, ne vedoč, kaj je boljše storiti: ždeti tu ali pa skočiti v Muro in tako končati to brezplodno življenje. Kesneje se je vse to še stopnjevalo in ni bilo nič več samo sen, temveč bi za dva tri dni postalo gola, grda resničnost, v kateri bi se za nekaj le morala odločiti, zdaj pa je pred njene oči nenadoma stopilo nekaj, kar je prinašalo vsaj malo upanja v to tegobno, obupano življenje. Kakor tudi bi bila Lizi rada razmislila in preračunala ta predlog — ni ga mogla. Bil je prehitro ponujen, prenepričakovano. Njeno telo je spreletel čuden drget, od nekod je slišala kričanje Mari in to kričanje je bilo v tem trenutku prijetno, zdaj ji ne bo treba storiti česa grdega.

»Ampak,« je dejala, »dva otroka imam —?« Čutil je, kako ji glas drhti.

»Da,« je pritrdil. »Jedla bosta, kar vi in jaz, samo obleka in drugo je vaša zadeva.«

Lizi je vstala. V njenih očeh se je nekaj utrnilo. Stopila je do okna, da ji ne bi videl v oči: skozi solze je videla pred seboj prostrane njive. Še vedno je na te njive sijalo pomladno sonce, še vedno so na njih delali ljudje in še vedno je nekje nekdo piskal na piščal. Zdaj ji je bilo vse to čudno blizu, zakaj zdaj je bilo tudi njej dano, delati dalje, dalje živeti. In ko je stopil do nje in jo nenadoma poljubil, se je šele čez čas zavedela in se obrnila.

»Oprostite,« je dejala. »Za to se nisva pogodila.«

»Eh, Lizi, kaj bi neumnosti uganjala. Mladi ste še, jaz prav tako. In oba sva naposled pretrpela dovolj neprijetnega. Zakaj si ne bi dovolila nekoliko prijetnosti? — — Ampak, če bog da, pojde vse po sreči, kaj pravite?«

Lizi se je nejasno nasmehnila, zakaj že so ji rojili po glavi veliki načrti, načrti, ki so šli mimo njega.

Gostilno belijo, da bi bila po dolgem času vaščanom spet prijetno zatočišče. Občinski možje pa niso prav nič zadovoljni, da je Lizi ostala. Hoteli so izgnati ta smrad, kakor je nekdo dejal. Zdelo se jim je, da je prav za prav od tod vel zadnja leta ves smrad po vasi. Zdaj občinski možje zvesteje poslušajo pridige v cerkvi, kakor so jih med vojno. Marsikaj se jim zdi drugačno, kakor se jim je zdelo prej. Oni, ki so prejšnja leta često zahajali k Salajevim, so se potuhnili. Da bi bil pa vendarle nekdo za vse odgovoren, vale krivdo na Salajeve, dasi je tu ostala samo najmlajša, ki je bila morda najmanj kriva. Pri-tožujejo se Kramarju, ki se izgovarja, da se je z njo že pogodil in da zdaj nikakor ne more pogodbe razdreti. Vrhu tega jo opravičuje, da je že bila v gostilni in se razume na postrežbo; tako se mu ni bati, da bi propadel. Kaj so hoteli občinski možje? Kramar je plačal najemnino za

leto dni naprej. Tako je Lizi ostala v vasi kakor spomin na vojna leta.

Sicer pa Lizi kljub svojim sedem in dvajsetim letom in temu, da je imela dva otroka, ni bila napačna ženska. Še zdaj je marsikdo zaradi nje prihajal v gostilno; fantje so se vsak večer zbirali, kakor je bila že prej navada, posedali pri mizi, kartali in pomalem pili, kadar je imel kdo denar. Prav za prav se je skoraj obnovilo vse življenje, kakor je bilo prej, vsaj ob večerih. Ljudje so se navadili in tisti, ki so hoteli vas nekako očistiti, so se zmotili, zakaj, ljudje so slejkoprej ostali isti.

Kramar je nekaj časa gledal to novo življenje v svoji gostilni in že je mislil, da je vse to zato, ker je gostilna dobila novega gospodarja. Potlej se mu je pa le zazdelo, da je stvar v resnici drugačna.

»Kaj je bilo tudi prej tako?« je vprašal Ivan Lizi.

»Da,« je ta odvrnila z nasmehom. »Mati nas je imela tri dekleta. In mislim, da je zaradi nas dobro zaslužila.«

»Lepa dekleta v gostilni so več kakor dobro vino,« si je priznal Kramar.

Prav nič mu ni bilo žal, da se je pogodil z Lizi. Kaj bi počel brez spretne ženske? Če bi tudi katero dobil — preden bi se privadila, kakor je bilo potrebno, bi lahko že dobro zavozil. Lizi pa je dolga leta živela v gostilni in celo v tej vasi.

Življenje prvih povojnih let je bilo živahno, začela se je trgovina, mnogo prekupcev je hodilo po sejmi. Mnogo teh se je ustavljajo pri Kramarju in so tam jedli in pili. Ne, zastran kuhinje ni mogel Lizi nihče ničesar očitati, temveč so jo močno hvalili. A tudi v vedenju je imela nekaj posebnega, nekaj, kar je ohranila iz prejšnjih let: Lizi je znala privabiti ljudi. Kramarju ni ostajalo prav nič dela: sedel je med možmi in se pomenkoval z njimi. Bil je prikupen človek in si je

znal pridobiti ljudi. Kadil je cigare in se delal važnega. V mislih pa mu je čedalje močnejše rojilo nekaj posebnega. Nekam ljubosumen je postajal, če je kdo kaj spraševal po Lizi. Kaj pa, lahko bi bil razumel: Lizi je vendar le dekla pri hiši, poznajo jo od prej in jo imajo bolj za svojo, kakor jo ima lahko on. Kramar jo je bil vzel bolj za pomoč. Tudi mu je ugajala na pogled, a na kaj več ni mislil pri njej: imela je svojo preteklost in pred to se je moral vsakdo ustaviti. Sprva je po mnogih očitkih že dvomil, ali je napravil prav, ali je zavozil? Toda, ta Lizi je živela zase. Res, delala je mnogo, več kakor bi delala navadna dekla. Brigala se je za stvari, na katere se niti Kramar ni spomnil. Stregla je vsem tem ljudem, ki so prihajali in se smehljala: Lizi je imela vedno nasmeh na ustnih, za fante in za starejše prekupce in nič ni rekla, če ji je kdo položil roko na ramo. Vse to je v Kramarju najprej vzbudilo vtis, da se ljudje niso motili o njej. Kmalu pa je sprevidel, da se je sam še najbolj zmotil. Ne, Lizi zdaleč ni bila to, kar so o njej govorili. Vsaj zdaj se ni kazala take. Lizi je živela mimo vseh teh ljudi, mimo njega; čeprav je delala za gostilno, vendar je čutil, da gredo njeni načrti mimo tega življenja. Dva meseca neprestanega srečavanja med njima, ko sta si poklanjala samo rahle nasmehi, dva meseca tihega življenja, ne da bi kdaj kateri poskušal priti do drugega, ne da bi si natančneje pripovedovala o svoji preteklosti: on med ljudmi, ki so prihajali v gostilno, ona kot dekla, ki neprestano bega sem in tja, naposled pa vendar poleg vsega najde še nekaj časa — ne zanj, temveč za svoja otroka, ki ju z neko posebno skrbjo neguje — ta dva meseca sta Lizi Kramarju zelo približala. Čimbolj so si jo želeli drugi, tembolj so vzbujali v njem ljubosumnost, ki si je ni znal obrazložiti. Zato ji je nekoč dejal, ko je stal ob njej in si pulil kratke brke:

»Lizi, zakaj ste tako hladni do mene!«

Lizi se je ozrla po njem, potlej so se ji ustnice zaokrožile v nasmeh, pa nekam drugačen, kakor ga je imela običajno. Rekla je:

»Eh, Kramar, pogledjte, že dva otroka imam, ker sem bila prijazna z moškim.«

Kramar se je zmedel: tega ni pričakoval. Rekel je:

»Saj ne mislim tako.«

»Ne,« je odvrnila. »Ampak izteče se vedno tako.«

To se mu je zdelo za malo, da ni hotel dalje govoriti. Čutil je v sebi zaničevanje do nje zaradi tega odgovora. Saj on ni hotel prav ničesar od nje. Lahko pa bi mu bila hvaležna, da ji je dal tako službo. Začel jo je sumničiti, da ima koga izmed mnogoštevilnih ljudi, ki prihajajo v gostilno, pa da se ne izda. Računa, da bo onega pridobila. Kaj drugega pa naj hodi taki ženski po glavi, kakor da bi si pridobila moža? Vedel je, da ne bosta ostala dolgo skupaj, in zdelo se mu je, da je napravil veliko neumnost, ko jo je obdržal pri sebi. Prav za prav je zdaj šele pomislil, da je bilo vse to zelo nespametno. Kaj ga je brigala? Saj je prej ni poznal in najbolje bi bilo, če ne bi imel z njo nič opraviti.

Zato je ves teden molčal in nejevoljen hodil po hiši, nič mu ni bilo prav. Lizi je to sprevidela in mu zato nekega dne rekla, ko sta bila sama:

»Veste, Kramar, nisem vas silila, niti prosila, da bi me obdržali. Namenjena sem bila v mesto.«

»Kaj pa, mislite, bi vas čakalo v mestu?«

»Vem, kaj me je čakalo v mestu. Ampak, nekako bi že živela —.«

»Da, živeli bi. Samo kako! Saj še niste bili v mestu, ste rekli. Kako bi tedaj vedeli, kako je tam z ženskami!«

Lizi na to ni odgovorila.

»Bil sem v mestu in sem videl, kakšno življenje je tam. Kaj pa ženska pomeni v mestu? Nič.

Dobro, če imate čeden kapital, tedaj lahko kaj začnete, ker se spleča. Če ne drugače, se lahko omožite. Brez denarja pa v mestu ni prijetno. In vam še posebno ne. — — Dva otroka imate. Za enega boste morali skrbeti vse življenje. Eh, Lizi, včasih si vse predstavljate preveč lahko.«

Molče si je grizla noht na levem mezinu. Počasi je sedla na stol in njene oči so bile polne solz, le tešila jih je.

Tedaj je stopil do nje, jo pobožal po kostanjavih laseh in ji govoril:

»Lizi, vi si vse to napačno predstavljate. — — Naposled — saj vam nisem nič hotel. Pa ne mislite, da sem, kakor so drugi moški. Jaz čisto mislim na vas, mislim, kako bi se dalo napraviti, da bi bilo bolje — meni in vam. Ločen sem od žene, naveličal sem se vsega. Mi smo se streljali na fronti, ona pa je doma živela z drugimi in zapravljala. Ko sem se ženil, sem vse drugače gledal na življenje; mislil sem: dalo se bo urediti, da bo prijetno. Oba bova skrbela in delala. In zdaj — zdaj sem sit tega. Ampak — vse vendarle ne zamre v človeku, vedno si nečesa želite in mislite, da bi bilo lahko bolje. Nekateri so mi pravili o vaši preteklosti, nisem jih izpraševal. Dobro, vi imate svojo preteklost, to ni moja zadeva. Imate dva otroka, tudi to je vaša stvar, ali zaradi tega nisem do vas nikdar čutil nikake mržnje. Zdaj gledam drugače na življenje, kakor sem gledal prej. Vedno pa mislim, kako bi se dalo urediti, da bi bilo lepše in prijetneje. Kaj pravite, Lizi?«

Na to ni Lizi rekla nič. Ko pa je dvignil njen obraz, se ni branila. Gledal ji je v oči, se smehljal. Potlej je sedel v star naslanjač, jo potegnil k sebi, si jo posadil na kolena in jo zibal. In nenadoma se je privila k njemu in ga meže poljubila.

Lizi se je močno pootročila pri tem. Četudi je delala velike račune, ki so bili samo njeni, jo je življenje nenadoma pogazilo: udala se je temu življenju. Vso pomlad, vse poletje je garala kakor dekla, ne da bi imela od tega kaj drugega kakor majhen neznamen zaslužek. Stala je v trdem delu kakor dekla in mislila nase, na svoja dva otroka, na življenje, ki bi se utegnilo kdaj nasmehniti. Misli, ki so se ji porajale včasih ob Kramarju, so bile neumne, to je dobro vedela. Hotela je svojo pot, nekam mimo vsega tega. Pozabila je, da je v njej poleg golih računov, ki jih je negovala, živelo še nekaj drugega, živelo je globoko pokopano, kamor niti sama ni nikdar pogledala. Samo zato se je zgodilo, da se je predala Kramarju: Lizi je bila prav za prav željna življenja.

»Samo varali so me,« je dejala nekoč. »Vsi so mislili o meni najslabše. Jaz pa sem hotela nekaj drugega.«

»Eh, Lizi, vsi hočemo nekaj drugega, pa te nekaj pohodi in zopet se moraš dvigniti in iti naprej — navadno sam.« Kadar sta imela kaj časa, sta si božala lase in si govorila lepe besede.

Vsega tega ni bilo v njenih računih in ko se je za hip zavedela, je spoznala, da je storila nekaj, česar po teh svojih računih ne bi smela.

»Potlej se me boš naveličal,« mu je rekla.

»Naveličal,« se je on začudil. »Lizi, ali ti nisem povedal, kako mislim?«

»Povedal si mi, pa vendar —.«

»Ne zaupaš mi, smatraš me za človeka, kakor so vsi drugi.«

»Tisto ne,« je dejala Lizi. »Pa kaj hočem? Vsakdo, kdor je prišel k meni, mi je govoril kakor ti. Potlej je pa nekega dne dejal: Oprosti, Lizi, vse to je bila neumnost. Saj sama uvidiš, da je bila neumnost. Recimo, da te vzamem, kakor sva se zmenila. A kaj potlej? — Sicer pa

vidim, da si se tudi ti že naveličala. No, — kaj naj bi rekla, kakor da sem se res že naveličala?»

»Da, toda to je bilo nekaj drugega. Stvar ni vedno enaka, vedno so večje ali manjše razlike. Bil je drugačen položaj. Bila si še mlada in nisi vselej vsega dobro premislila.«

Lizi je hotela nekaj odgovoriti, pa jo je prehitel:

»Vidiš, jaz sem se prav za prav vsega naveličal. Odkrito povedano: do grla sem se naveličal. Kdor doživi, kar sem doživel jaz, se mu ne ljubi igrakati. Povem ti: ni bilo tako preprosto. Jaz sem si življenje vse drugače zamislil, docela drugače, in ko sem videl, kako je, sem hotel ženo ustreliti. — Pa je nisem, kar je morda bolje: sedel bi zaradi tega. In kaj bi mi pomagalo. Nič. Pa sva se rajši poslovila.«

Lizi je nekaj pomislila, nato pa rekla:

»Eh, ko bi bile v življenju nekatere stvari drugačne, ali če bi se dale spremeniti.«

»Da, Lizi, če bi se bila midva srečala poprej, bi bilo vse drugače, pri tebi in pri meni.«

Potlej se pa božata in delata same take stvari, kakor jih počno veliki ljubimci, in vse to se jima zdi naravno, nujno in lepo. Veliko si imata povedati. Kadar prideta med delom na samem skupaj, ali kjerkoli, se poljubita in ne moreta biti brez tega. Naposled sta čisto kakor mož in žena.

»Ne ne, otroka nočem,« izjavi ona in se brani. »Zdaj ne, znabiti kdaj kasneje, kasneje.«

»Kdaj kasneje?«

»Ko bo vse urejeno.«

Zatorej govorita, kako bi se dalo na kak način urediti. Poročiti se cerkveno, to vesta, da ni mogoče, ker cerkev ne ločuje zakonov.

To ni majhna stvar. Lizi se boji, da bi spet ostala sama.

»Kako sama?« se on skoraj začudi.

»No, tako. Ti se nekega dne naveličaš. Kako naj te prisilim, da živi z mano? To je: ti si cerkveno poročen in če se z ono spet sprijazniš, bom jaz morala stran.«

»Lizi, ti vedno tako čudno govoriš. Nič mi ne zaupaš.«

»Da — zato, ker sem mnogo trpela.«

Zato ji poljublja oči in usta. »Trpela si,« de on. »Pa zdaj bo lepše. Vidiš, mislil sem, da bi odprla tudi manufakturno trgovino. Kaj praviš ti na to?«

»Manufakturno trgovino?« je pomislila. »Ne vem. Tu hodijo ljudje vse v mesto kupovat. Znabiti bi pa šlo. Moja mati je tudi hotela pričiti, pa ni bilo več časa. No, če bi ljudje uvideli, da je pri nas po isti ceni kot v mestu, bi kupovali.«

»Jaz tudi mislim. Vse sem preračunal. Tudi na upanje bi dajal, prištel bi si obresti, nekaj bi vrglo.«

Lizi prikimava. Spet vstajajo v njeni glavi misli na novo življenje, ki prihaja. Mnogo načrtov ima pri tem. Zakaj, Lizi ima dva otroka in tudi na ta otroka je treba misliti. Treba je misliti na Marico, ki pomalem dorašča. Dobro bi bilo, če bi otrok zgodaj začel v trgovini; bilo bi ji le laže kot njej, ki se ni ničesar izučila. Predvsem pa je tak zaslužek v trgovini vse drugačen, kot pa če moraš živeti, kakor živi Lizi. Dekle je lahko pošteno, kar je mnogo. Poštenosti je hotela dati svojemu otroku. — Da, če bi bila Lizi sama, kaj bi jo tedaj brigalo vse to. Šla bi v svet in bi si poiskala kaj primernega. Toda zdaj je razcepljena na dve strani in mora gledati na stvari, ki je v drugačnih okoliščinah ne bi prav nič brigale. Lizi je svoje življenje prav za prav že končala, ničesar več nima pričakovati. Vse, kar se ji ponuja, je v nekem pogledu zelo naivno, Lizi gleda na vse to z majhnim posmehom. Dejstvo pa, da ima dva otroka, je trda

resnica in tu Lizi ne more imeti nikakega nasmeha: s tem je treba prokleta resno računati.

Kljub vsemu temu, kljub temu treznemu, hladnemu pogledu, s katerim gleda na svet, na vse življenje, je še nekaj, kar tudi njo vleče s sabo. V tem je Lizi zašla že veliko delj, kakor je mislila: tu se je že predala majhnemu koprnenju, s katerim je človek popolnoma sam, ker tudi zase še nekaj hoče, nekaj takega, česar ne more pokloniti ne otrokom ne nikomur, kar je samo njeno.

Njuno življenje se je v enem letu tako spremenilo, da bi se Lizi sama čudila, če bi mogla kdaj tako trezno pregledati ves položaj, kakor ga je pri Kramarjevem prihodu. In niti sama ni vedela, ali verjame vsemu temu, ali misli na to, da bo spet prevarana. S kakšno odločnostjo je sprva odklanjala Kramarja, a kako se ga zdaj na vso moč oprijemlje in noče videti resničnosti, ki je je dovolj okoli nje. Tako se mu je predala, kot bi mu bila žena. Ne, žena se možu nikdar tako ne preda. Samo zavrženim ljubicam, dekletom po prvi nesrečni ljubezni, je postala podobna.

»Tisto cerkveno,« je dejal on, »je nekaj mrtvega: poročiš se in se naveličaš. Samo čutiti moraš vedno, da si nekaj napak napravil, ne da bi mogel kdaj tudi popraviti. V bistvu sva midva prava zakonca, brez dvoma boljša, kakor na pri-liko jaz in moja prejšnja žena.«

»V bistvu,« je potrdila Lizi, »je to res. Ampak pred ljudmi je stvar drugačna.«

»Pred ljudmi!« je vzkliknil on. »Ljudje splošno vse drugače gledajo, dokler samo opazujejo; tedaj razsojajo vedno proti tebi; ko pa so sami v dogajanju, mislijo tako, kakor misliš ti. Ali pa si ti zato kaj manj srečna, ker ni tako, kakor bi hoteli ljudje? Toliko — da si misliš, da vse to ni upravičeno. Ko si tega ne boš mislila, ko boš prepričana, da je stvar v resnici vedno drugačna, kakor v nekem neprizadetem videzu, te to ne bo

brigalo. Bistvo zakona ni cerkveno dovoljenje — to je samo potrdilo, bistvo zakona je skupnost, ki je mogoča samo med moškim in žensko, ki nimata med sabo nikakih stvari zase, temveč vse za oba; in otroci, ki jih oba hočeta, to je potrdilo zakona.«

Tako je Lizi tiste dni spočela tretjega otroka.

Tako daleč je prišlo med njima, da si nič več ne delita dohodkov, kakor prej. Lizi lahko kupi zase in za otroke, kar se ji zdi: kaj pa, saj sama vidi, koliko je možno, a da trgovina pri tem ne bi propadala. Zato pa zdaj s tem večjo skrbjo vodi gospodinjstvo. Povsod je, kjer je treba: v gostilni, v trgovini, pri živini in sploh pri vsem. Otroka sta zdaj prepuščena sama sebi. Mari mora paziti na Ivico, zakaj, mati ima preveč opravkov, mati skrbi za vse. A tudi drugače: Lizi zdaj ve, da bo morala ostati pri Ivanu vse življenje, kar je nji zelo prav. Da bi le tako ostalo. Toda Lizi se ni nikdar nehala bati, Lizi ni nikdar nikomur docela zaupala. Da, ko bi bila sama, bi bilo vse to drugače. Ali se je ne bo Ivan nekega dne naveličal, ali si ne bo nekega dne premislil in ji dejal: odkod meni dolžnost, hraniti tebe in tvoja dva otroka? Sploh, kakšne dolžnosti imam do tebe? Lizi je docela brezpravna in ve, da se ne bo mogla braniti. Toda svoje pravice si hoče pridobiti na drug način. Dokler bo Ivan želel k njej, dokler se bodo njegovi pogledi pasli na njej, toliko časa bo vse dobro. Ko pa bo otrok tu, bo njena pravica do Ivana še večja. Lahko se bo jezil nanjo zaradi onih dveh otrok, vendar bo imel tudi dolžnosti do nje.

Lizi sicer tudi temu ni zaupala, ker pa ji zdaj ni kazalo nič drugega, se je nekako predajala življenju: samo da gre dalje, da se ne ustavi. Pomalem se bo čas pomaknil dalje in ko bodo tako minila dolga leta, bo vse dobro. Navadila se

bosta drug na drugega, kakor bi bilo vedno tako in bi moralo tako biti in nihče ne bo rekel ničesar. Tedaj bodo tudi njene pravice večje. In njun zakon — ta divji zakon bo postal trden in nič več se ji ne bo treba bati. Ivan pa ji prigovarja kot bi vedel za njene misli:

»Ne boj se, Lizi. Vedno bova skupaj živela. Naveličal sem se nestalnosti. Pridejo leta na človeka, ko se mu ne ljubi počenjati raznih otročarij. Ustališ se in nikamor te več ne vleče. Mislil sem, da bom nesrečen človek. Zdaj pa vidim, kako napačno si včasih predstavljamo srečo. Žena te vara in ne veš, kako bi jo huje kaznoval in kaj bi napravil sebi. Zdi se ti, da ti ni več mogoče živeti. Potlej pa spoznaš, kako neumno je bilo tisto. Človek si je prej na nekakšen način lagal. Ko gledaš nazaj, so nekatere stvari docela drugačne. — Nekaj let bova živela tu, potlej pa odideva dalje po svetu. Saj vem, da si želiš proč od tod. Tudi mene ne mika večno tu ostati. Zdi se mi, da sem se nekje izkoreninil. — Tam v svetu te nihče ne vpraša, ali si moja prava žena ali žena brez garancij.«

Lizi je s tem zadovoljna in v bodočnosti — daleč ali blizu, o tem ne razmišlja — vidi tisti trenotek, ko odide, kamor si želi: stran od tod. Lizi nosi s seboj velike in lepe sanje in kadar jo obide kakšno nezaupanje, ne gre z njim k Ivanu, da bi mu potožila, temveč odžene z roko to negotovost, ki bi se je rada polastila. Treba je samo počakati in vse se razvije samo od sebe.

Res se je vse razvilo samo od sebe, a vse drugače, kakor si je želela Lizi.

Malo pred porodom, ki se je obetal v hiši in radi katerega je bilo po vasi nekaj časa mnogo zgledovanja, je nenadoma prispela od nekod, zdaleč, mlada, lepa, čedno, na pol kmečko, na pol gosposko oblečena ženska. Ivana ni bilo doma,

kar je Lizi tujki povedala, kajti ta je vpraševala po njem.

»A kaj bi radi od njega?« je vprašala Lizi in nič dobrega si ni obetala od tega obiska.

»Kaj ste vi tu dekla?« je vprašala tujka, namestu, da bi bila odgovorila.

»Ne,« je odvrnila Lizi. »Jaz imam tu gostilno.«

»Tako?« se je začudila tujka. »Kaj nima tu Kramar gostilne?«

»Da, on in jaz; skupaj imava gostilno.«

»Tako?« se je tujka še vedno čudila in nekaj premišljala. »Kako skupaj —.«

Lizi je bila prav za prav v stiski in že je videla, kako neprijetna je taka stvar. Kako drugače bi bilo, ko bi mogla reči: Jaz sem njegova žena. A zdaj, zdaj tega nikakor ne more reči.

»Kaj ste poročeni?« je vprašala tujka, ko se je ozrla po Lizi.

Lizi je zardela. Pa je dejala:

»Prav za prav nisem poročena.«

Tujka je nekaj premišljala in gledala Lizi, kar je bilo tej sila nerodno.

»Povejte,« je rekla čez čas tujka. »Ali vi kaj veste o Kramarju? Namreč, ali je res, da ima Ivan neko žensko pri sebi, s katero živita v divjem zakonu.«

Lizi je nekaj časa gledala tujko, ne da bi vedela, kaj naj odgovori. Nazadnje pa je vprašala:

»Kako to mislite: ‚da živita v divjem zakonu?‘«

»Pravili so mi, da živi z neko žensko kar tako — in da ji daje skoraj ves denar, ki ga prigospodarita.«

Zdaj se je Lizi zaničljivo namrdnila. Rekla je:

»Jaz sem tista ženska, s katero živi. Živiva res skupaj in tudi gospodarstvo sva združila. Sicer je pa za vsak slučaj ena tretjina dohodkov mojih, ker jaz gospodinjim.«

Tujka je nekaj časa gledala Lizi in si nekaj prikimavala.

»Čujte ženska,« je dejala tujka čez čas. »Saj tega prav za prav ne smete. Saj je poročen.«

»Da, povedal mi je.«

»Kako pa mislite to urediti —? — Jaz sem namreč njegova žena.«

Lizi je že prej sumila, kdo bi lahko bila ta tujka, in zato ni bila hudo presenečena. Toda že od prej je vsa drhtela. Ko jo je zagledala, je vedela: zdaj se je začelo. Tedaj se je je polotilo: treba se bo boriti. Ampak hkratu je skoraj vedela: vsega je konec. Motrila je nekaj časa tujko. Bila je mlada, lepa ženska. Lizi pa je bila zdaj grda. Zavedala se je tega. Pred porodom je bila, njen obraz je bil ves pegast, grd, star, oči so gledale kot sovine. Njeno telo je bilo močno nesorazmerno, okorno, v vsem je bilo prav za prav nekaj grdega. Lizi je vedela, da taka ne more ugajati možu. Imel je z njo pač potrpljenje, ker mu bo rodila otroka. Toda Ivan se je zadnje čase močno odmikal domu in njej. Zahtevala je od njega nekih naivnosti in ni se jim mogla odreči. Upala pa je in tudi vedela, da se bo vse spet uredilo: ko porodi in se počasi popravi, si pribori spet vse nazaj. Potem ne bo smela več roditi, sicer prehitro ostari. Toda doslej je bilo vse v redu. Res, da je Ivan hodil okoli, da je imel med tem druge ženske, vendar je vedela, da bo spet prišel k njej in da bosta dalje skupaj živela. Med njima ne more biti nikdar nič takega, kakor med zakonci, vendar bo čutil do nje dolžnosti in je ne bo mogel zapustiti. Vse bi bilo prav, da ni prišla ta tujka, ki pravi, da je njegova žena. Ta ženska je lepa, mlada. Živela je sicer z drugimi, toda lepoto si je znala ohraniti. Bila je prijetna za moške oči. Lizi je začutila, da se bo treba boriti. Čeprav je bil ta boj brezupen, tako naivna ni bila, da ne bi znala tega presoditi — vendar se ni mislila udati kar brez vsega. V tej

zavesti je rekla z nekim mirom in celo s samozavestjo:

»Ampak, on ima z menoj otroka?!«

»Tako,« je prikimala tujka. »Saj sem vas že gledala.«

Lizi se je nasmehnila z majhnim zadovoljstvom.

»Jaz,« je rekla tujka, »mu nisem dala otroka. Dejali so, da sploh ne bom rodila.«

»Potlej ste pa rodili z drugim?« je dejala Lizi.

Ženska je molčala in nekam nemirno s prsti iskala po svoji obleki.

»Ali mislite,« se je nasmihala Lizi in hotela žensko speljati, »da bo hotel spet k vam? — Vse mi je povedal, kako je bilo.«

»Tako? Povedal vam je?«

»Da. Ker ste imeli drugega, sta se razšla; za vedno. Hm.«

»Saj pravijo tudi za vas, da imate že dva nezakonska otroka,« se je hotela tujka nekako opravičiti.

»Meni,« je rekla Lizi, »je zaročenec padel v vojni, nisem se mogla poročiti.«

Tujka je molčala. Potlej je pa rekla mimo onega: »To je tako čudno. — Mislila sem, da sovražim Ivana. Zato sem ljubila drugega. Prepričati sem se hotela, da ljubim onega in da Ivana sovražim. Pri Ivanu sem se čutila nesrečno, pri onem sem pa upala, da bom srečna. Zdaj pa vidim, da vse to ni res. Onega v resnici nisem nikdar ljubila, temveč sem si samo dopovedovala, da ga ljubim. Ampak jaz ne morem več tako. Povedala mu bom vse, potlej naj ukrene nekaj z menoj. Ali naj me vzame nazaj k sebi, ali pa naj me ubije. Saj je vseeno. Nekaj je treba napraviti, nekaj odločnega.«

»Ali mislite, da vas bo hotel?« je vprašala Lizi.

»Ne vem,« je zategnila žena. »Prav nič ne vem. Dober človek je, ali ne? Zelo dober je in šele zdaj vidim vse tisto: kako nežno je ravnal z menoj. Nikdar ni bil surov do mene, nikdar me

ni žalil. Jaz sem vsega kriva, to mu priznam. Jaz imam pravico do njega in mimo mene ne more imeti nobena ženska večjih pravic do njega. Jaz sem njegova žena po zakonu.«

»Mislite,« je spet vprašala Lizi, »da je zakon zadnja stvar? Ali ni zakon samo nekaj zunanjega? Kako hočete imeti zdaj po njem pravic, ko po njem niste imeli dolžnosti?«

»Kakšnih dolžnosti?«

»No, da bi bili ostali pri možu v vsakem slučaju.«

Ženska je dokaj časa molčala. Nič ni vedela, kaj naj reče. Lizi je prijetno delo vse to. Mnogokrat sta o tem govorila z Ivanom in tokrat Lizi ni tega prvič dognala. Vse to sta dognala skupaj in tedaj je bilo to pomembno in resnično. Ko pa je zdaj Lizi to izrekla pred Ivanovo pravo ženo, je čutila, kako plehko je, kako neresnično. Prav nič ni verjela v to naivno modrost ljubezenskih noči, čeprav jo je zdaj izrekla pred svojo nasprotnico navidez s tolikšno zavestjo. Zdaj je bilo to zanjo v resnici samo videz in govorila je o teh rečeh le zato, ker je videla, da je Ivanova žena pred to navidez tako dosledno resničnostjo vendar vsa prepadena.

Tujka je nemirno sedela na stolu, ozirajoč se po skromno opremljeni sobi in spet po Lizi, po njenem nesorazmernem telesu. In naposled je dejala obupno, a vendar strastno:

»Po božjih in človeških zakonih je moj, ker sva si to v cerkvi prisegla. Kakšen pomen bi sicer imeli zakon in duhovščina in cerkev?«

Lizi pa to ni oplášilo. Rekla je:

»Ne, zakon je nekaj povsem drugega, kot mislite vi. Zakon je to, če možki in žena živita skupaj z istimi cilji, če pomagata drug drugemu, ne pa, da bi se varala. Cerkev to potlej samo posvetí. Toda zakon je tudi drugače lahko, brez slednjega. Ali niso otroci najvišji blagoslov zakona? — Vse drugo je lažnivo. Midva z Ivanom

nisva poročena po cerkvenih zakonih, niti po državnih, toda midva sva vendar na neki način poročena, zakonca sva, ker imava iste cilje, živa skupaj v miru, oba skrbiva za gospodarstvo in bova imela otroka. In to je zadnje potrdilo tega — zakona.«

S tem je Lizi zmagala. Tujka je sedela na stolu vsa nemirna, ne da bi vedela, kaj naj počne. Naposled je še dejala:

»A zakaj je tu potlej cerkev, zakaj pravi, da zakona ni mogoče pretrgati in ga znova skleniti?«

»Da,« je rekla Lizi in je še bolj čutila moč v sebi. »Cerkev in zakon je eno, življenje pa je nekaj drugega. Povrhu pa ste vi Ivana varali, niste hoteli imeti do njega nikakih dolžnosti, čeprav bi mu vendar po istih cerkvenih zakonih morali biti vedno zvesti. Kako, zakaj naj bi bil zdaj on vam zvest?«

Lizi se je smehljala v sebi nad to lažjo, s katero je tako lepo zmagala nad ono. Zmaga je bila navidez nedvomna. Tujka je ždela vsa poparjena na stolu, si grizla nohte in gledala nekam skozi okno. Lizi je opazila, kako so njene oči polne solz in to jo je navdajalo z nemajhnim zadovoljstvom: naj tudi drugi trpijo, ne samo ona.

Tedaj je pozvonilo v trgovini. Lizi se je predramila iz teh razgovorov.

»Sedite,« je dejala tujki, »jaz grem v trgovino. Mislim, da zdaj kmalu pride.«

Odšla je v trgovino in se tam zamudila pol ure. Njeno telo se je še vedno rahlo treslo od vznemirjenja.

Med tem pa je čula, da je na dvorišče pripeljal voz, in Lizi je vedela, da se je vrnil Ivan. Slišala je — danes je slišala vse zelo natančno! — kako je šel naposled po hodniku v sobo. Najbrže njo iskat kakor vedno: da bi ji povedal, kje je bil, kaj je novega. Lizi je vedela, da bi ji spet pripovedoval z dolgočasnim glasom, kakor zadnje čase vedno. Morala bi mu verjeti, dasi je vedno

čutila, da iz njegovih besed diha gola laž. Pa to ni bilo važno. Važno je bilo, da se je vse to nadaljevalo in se zdelo, da bo v takem prijetnem razpoloženju, v teh majhnih lažeh vendarle šlo do konca.

Zdaj je prišlo nekaj vmes. Kakor je bila Lizi prej zadovoljna, da je tako zmagala nad tujko, nad njegovo pravo ženo, tako je zdaj vedela, da je prišla vmes tretja oseba, ki bo odločila o vsem tem; tisto, kar je ona prej govorila tej ženski, ni prav nič važno, prav nič resnično.

Ko je zaslišala Ivanove korake, je pustila ljudi v trgovini; hitela je, hotela je vsaj videti to njuno srečanje. Plazila se je po prstih ob steni do vrat v sobo, jih odprla in obstala na pragu. Videla je, kako sloni ženska Ivanu v naročju in kako ji on gladi lice.

»Jezus!« je zastokala. Naslonila se je najprej na steno, potlej pa je zdrsnila na tla. Zvila se je v klobčič in izgubila zavest.

Ko se je Lizi zavedela, je ob njej sedela babica in dejala: »Otrok bo.«

»Tako?« se je začudila Lizi, »saj še ni čas.«

»Saj —,« je zategnila babica, »pred časom bo.« Lizi se je predala temu čustvovanju, gledala v strop nad sabo in premišljala. Vse se je vrtelo na tem belem stropu njene sobe: obraz one ženske, Ivanov obraz, potlej, kar je videla nazadnje: kako sta slonela drug drugemu v naročju, in nekje daleč daleč od vsega tega je bila ona. Zdelo se ji je, da roma po široki beli cesti. Na rokah nese tega poslednjega otroka, dočim Mari vodi za njo slepega Ivico za roko. Tako gredo — gredo — brez cilja, brez smisla, kakor bi hoteli prehoditi ves svet. Večer je tih — mesečina blede nad njimi, in od daleč — od daleč prihaja šumenje kalne Mure. Ne, tega šumenja ni slišati, prihaja ji samo podzavestno v misli — in prijetno

je to šumljanje, vabeče. Valovje ne govori v človeškem jeziku. Kdo bi kdaj dojel skrivnosti, ki jih nosi s seboj? —

Potem se je zdrznila. To je nesmisel, velika neumnost. Okrenila se je k babici:

»Kje je Ivan?«

»V gostilni.«

»Ali je ona ženska že odšla?«

»Ne, tu je še.«

»Tako? Kaj pa dela?«

»Nikar ne govorite, Lizi, da se ne boste vznemirjali. Škodilo bi vam.«

Lizi je umolknila, gledala obraz te stare ženske, hotela nekaj vprašati, pa se je premislila.

Nekaj ur kasneje pa je otrok že ležal umit v blazinah in soba je bila očiščena. Lizi je bila trudna; toda na njenem obrazu se je vendarle zrcalilo nekaj radosti. Prosila je najprej babico, naj ji dá ogledalo. Gledala si je dolgo v ta utrujeni obraz: bil je star, grd, močno pegast.

»Pokličite mi Ivana,« je zapovedala babici.

Ivan je prišel z vidno negotovostjo, obstal pri durih in od tam vprašal:

»Kaj bi rada?«

»Kaj bi rada,« se je nasmehnila Lizi. »Stopi bliže, da ga boš videl, paglavca. Sámó kričanje ga je. — No, stopi bliže, kaj se bojiš?«

Ivan je stopil do postelje in tam obstal, gledajoč otroka, ki ga je Lizi razgrnila. Stal je in ni rekel ničesar. Tedaj ga je Lizi prijela za roko. Potegnila je k sebi to roko in jo poljubila. Gledala ga je nekaj časa z nežnim, bolestim nasmehom, nato pa dejala:

»No, ali mi ne boš ničesar rekel?«

»Kaj naj ti rečem?«

»Otroka sem ti porodila. — Tvoj je.«

»Da, moj je,« je pritrdil suho. Bilo mu je, kakor da bi se mu zameglilo pred očmi. Ona pa je še božala njegovo roko in si jo pritisnila na prsi.

»Tako težko sem ga pričakovala, kot bi mi prinašal nezaslišano srečo. Rada sem trpela radi njega. — Ampak, bogve kaj mi prinaša.«

Ivan je molčal, gledal skozi okno in kot bi hotel žvižgati, da bi se izognil njenim mislim. Obšlo ga je: kako tuja sva si, kako tuja.

»Ali bi kaj jedla?« je vprašal naposled.

»Ne brigaj se za to,« se mu je nasmehnila. »Nisem te poklicala zaradi tega. Babica mi skuha. — Oh, tak ostani no malo pri meni. Kam se ti tako mudi! Ves čas se mi tako izogiblješ. Vsaj danes ne bodi tak.« Ostal je in Lizi se je še vedno igrala z njegovo roko; molčala sta, kakor da si ne bi imela ničesar povedati. Tedaj je Lizi vprašala:

»Ali je ona že odšla?«

»Kdo —?«

»No, tvoja žena.«

»Da, odšla je.«

Ivan je čutil, kako mu je Lizi stisnila roko. Zato se je umaknil in sedel na stol poleg. Lizi ni spraševala dalje. Bala se je, da ga ne bi razdražila. Marsikaj ji je ležalo na srcu, kar mu je hotela povedati, pa je rajši molčala. Vesela je bila pa vendar: saj je tujka odšla. Ko pa se je on dvignil, da bi šel, ker se mu je dolgočasilo in mu je bilo neprijetno tu pri njej posedati, je dejala:

»Samo to bi te še rada vprašala —.«

»No, pa vprašaj.«

»Ali se še kdaj vrne?«

Ivan je molčal nekaj časa, nato pa dejal: »Ne vem, prav nič ne vem. Rekel pa sem ji, naj nikar ne hodi sem.«

»Tako si rekel?« je dejala Lizi hvaležno, vjela njegovo roko in jo vnovič poljubila. »Oh, Ivan, ko bi ti vedel, kako sem srečna, kako rada te imam. — — Pa kaj je tebi do tega! — — Videla sem jo, lepa ženska je, mlada — —. No, pojdi no,« je rekla premagovaje se. »Ako boš imel kaj časa,

me pridi pogledat, če se ti ne bo za malo zdelo. Pa oprosti, da ti ne morem kuhati in streči ljudem. Rada bi hodila in delala. Tako rada zdaj delam. Vse bi sama opravila, da tebi ne bi trebalo ničesar. Oh, Ivan, če se to dobro poravna, potlej bo lepo —.« Spremljala ga je s pogledom do vrat in ko je že prijel za kljuko, mu je rekla: »Poljubil me pa nisi nič—.«

Vrnil se je k postelji in ko jo je poljubljal, je videl, da ima oči polne solz.

Lizi je kmalu pokoncu in hoče pokazati, da je zdrava. Pa saj mora! Kako naj bi polehala, ko bi se Ivan sam mučil. Lahko bi si mislil, da je lena. Že prej je hitela z delom, zdaj, ko je ležala, se je zavedela, da bo treba še bolj napeti. V resnici jo čaka mnogo dela: treba je hiteti v trgovino, treba je hiteti v gostilno, kjer posedajo ljudje, pijejo in ropotajo s praznimi steklenicami po mizah; če hočejo tu obedovati, mora v kuhinjo. Potlej spet otrok, ki ga zdaj navadno pazi Marica, kadar ni v šoli. Tedaj pa Ivica sedi pri otroku in tipa in išče cucelj, ki je padel malemu iz ust in mu ga zopet vtakne med brezzobe čeljusti. Lizi živi s strastjo v tem delu, vsakomur se smehlja, kakor da noče videti stvari, ki se bližajo, dasi dobro ve zanje. Ivana prav nič ne nadleguje s svojimi tihimi sumnjami. Ivan pa je ves nestrpen, nejevoljen in se pogosto obrega ob njena otroka. A tudi njej ne dá več prijaznega odgovora. Lizi vse to mirno prenaša in se prav nič ne razburja. Dobro ve, kako je vse zrahljano; le malo je treba in vse se lahko obrne na slabo za njo.

To razpoloženje traja med njima vse poletje, ne da bi se med tem zmenila kaj posebnega in nobenkrat se nista dotaknila tega tako važnega, za Lizi usodnega vprašanja. Kakor bi oba hotela zavleči čimdalje.

Pride jesen in med njima še ni nobene spremembe. Nič več si nista, kakor sta si bila lani. Zdaj sta spet samo človeka, ki imata skupaj trgovino in gostilno, vse drugo je stvar zase.

Že pozno v jesen zavije okoli ogle visoko naložen voz, z različnim pohištvom, in na vozu sedi Ivanova žena. Lizi je bila ravno v trgovini, kjer je nekaj pospravljala. Gledala je skozi okno in je prebledela.

Tedaj je prišel v trgovino Ivan in iskal opravka. Brskal je po nepotrebnih stvareh. Lizi ga gleda in se mu smehlja, z rahlim zaničevanjem.

»Kaj ne pojdeš ven?« ga vpraša.

»Počemu pa?«

»Žena se je pripeljala.«

Ivan se je nekaj namrdnil ter iskal dalje. Naposled se je pa le odpravil. Ozrl se je še mimogrede po Lizi, kot bi hotel nekaj reči, potem je zamahnil z roko in odšel.

Lizi sloni še trenotek pri oknu: polje na tisto stran začne plesati po zraku, po tem polju plešejo ljudje, ki spravljajo jesenske pridelke: kmetje v težkih škornjih, ženske visoko spodrecane, otroci. Nato se Lizi skloni nad mizo: njena igra je bila končana.

Ivan hodi po hiši kakor neumen. Nikjer ne najde pokoja in nad vsakim se obregne, kdor ga ogovori. Marice ne more videti. Ni mu prav, ne kadar je doma, ne kadar je v šoli. Tudi onega slepega ne more videti. Celó takrat, ko sedi otrok na soncu, se obregne obenj. Zdi se sam sebi kakor jetnik, ki ždi priklenjen in se ne more ganiti, in tudi odgovora si ne more najti: zakaj je vse tako? Prav nobenega jasnega odgovora ne more najti.

Po hiši pa hodi Lizi še vedno z isto skrbjo. Saj se še nista razdelila: in dokler ne dobi odpovedi, ima pravico in tudi dolžnost za vse

skrbeti. Z ljudmi, ki prihajajo v trgovino, je vedno enako prijazna; in čudno — ljudje so pozabili, da so jo pred leti sovražili, zdaj govorijo z njo, kakor da ni bilo nikdar ničesar med njimi. — V gostilni se nasmiha pivcem in prav nič ne zameri, če jo kak star možakar malo uščipne v roko. Prav za prav je že vse odločeno, Lizi to dobro ve in si ne ustvarja nobenih lažnivih podob. Ona ne more ničesar več spremeniti. Toda noče se umakniti kakor pes. Pravico ima vztrajati in kadar pridejo in ji povedo: Lizi, zdaj lahko greš, pa spravi Lizi svoje stvari in pojde. Lizi hoče zdaj živeti. Pred dvema letoma, ko je mati odhajala, je bila Lizi vsega šita do grla. Takrat se ji je zdelo, da bi bilo vse neumno, kar bi počela. Zdaj, ko se je rešila tistega obupa, je čutila, da vendar ni vseeno: zdaj bi Lizi rada živela. Oklenila se je tega svojega bednega življenja z obema rokama.

V sobi pa ždi Ivanova žena in čaka, kdaj se z možem sporazumeta in kdaj bo morala Lizi zapustiti to hišo. Pripeljala se je, dala je prenesti svoje stvari v njegovo sobo in se noče nikamor ganiti.

Sinoči je poklicala Ivana k sebi, da bi se porazgovorila. Lizi je šla v trgovino, čeprav ni bilo kupcev, le da bi bolje slišala, kajti tista soba je bila poleg trgovine.

Ona dva sta se hudo prepirala, Ivan je celo kričal, dočim je žena jokala. Besed pa Lizi ni razločila.

Potem je postal Ivan še sitnejši. Le nad Lizi se nikoli ne zadere. Hodi mimo nje z negotovostjo, rad bi se ustavil, pa se ne more. Lizi pa nima z njim o čem govoriti in se mu vselej izogne. Ne, Lizi ga ne bo vpraševala, kaj misli zastran nje. Izrinili jo bodo, o tem je prepričana in pripravljen je na to. Toda noče se pokazati slabe in noče moledovati! Zato ji je vseeno, ali kdo govori z njo ali ne.

Ivanu pa le ni bilo vseeno; vedel je, da bo nekoč vendar le treba z Lizi izpregovoriti jasno in odločno besedo. Ko jo je srečal na hodniku, je dejal:

»Lizi —!«

»Želiš?«

»V sobi me počakaj malo; rad bi govoril s tabo.«

»Zdaj ne utegnem, morebiti zvečer.« Šla je dalje, kakor bi se ji hudo mudilo.

Nato jo je zalotil, ko je v sobi nadajala otroka. Slonela je na postelji nad otrokom in mu z roko držala prsi nad usta. Ko je vstopil, si je zapenjala bluzo, otroka pa je položila dremajočega med blazine.

»Lizi,« jo je poklical, »ali imaš zdaj čas?«

Ona pa je položila prst na usta in rekla:

»Psst! Ne govori glasno, nič rad ne spi.« To ga je vznevoljilo.

»Naj pa kriči,« se je zadržal pritajeno. »Saj vem, da nočeš govoriti z mano.«

»Kdo se bolj ogiblje koga kakor ti mene? Že mesec dni nisi z menoj spregovoril poštene besede.«

»Ko imaš pa vedno opraviti!«

»Sicer pa,« je dejala, »ne vem, kaj bi mi imel takega povedati.«

»Kaj! Kaj jaz vem, kaj. Vem pa, da je mnogo stvari, o katerih bi si morala biti na jasnem.«

»Saj sva si že o vsem na jasnem. — Kolikokrat sem ti hotela kaj povedati, pa si vselej dejal, da so to neumnosti, da sva se o tem že pomenila —.«

»Rekel sem,« je prikimal. »Ampak stvari se včasih spremenijo in potlej je treba o njih nanovo govoriti.«

»Tako? Ti misliš, da se stvari samo tedaj spreminjajo, kadar se to tebi zdi? Za druge ni sprememb?«

Sedel je in si prižigal cigareto.

»Eh, Lizi, kako je vse to neumno, bedasto. Prav za prav se ni nič zgodilo in vendar imam

občutek, kot bi se dogajalo nekaj velikega, nezaslišanega. Sučem se v nekem krogu in ne vem, kaj bi. Nikogar ni, ki bi se lahko z njim odkrito in naravnost pomenil. Kadar pridejo nad človeka težke stvari, je vedno sam, za neumnosti sta vedno dva.«

»Lepo govoriš,« je dejala Lizi. »In mislim, da je tudi tvoje mišljenje temu podobno. — Saj vem, čemu prihajaš. Ne misli, da ne bi imela časa s teboj govoriti, le zdelo se mi ni. Enkrat se je pa vendarle treba pogovoriti.« Nato je spremenila svoj glas: »Eh, Ivan, vedno sem vedela, kako se bo vse to končalo, ti pa si mi tako brezskrbno in velikodušno lagal, da bi ti bila skoraj verjela; da, velikodušno si lagal,« se je naslajala nad to besedo.

»Ali prosim te, Lizi! Tu govoriš nekaj in nič ne pomisliš, kaj govoriš. Vse to nima nobene zveze s tem, zaradi česar sem prišel.«

»Tako? In kaj je tisto, radi česar si prišel k meni?«

»Prišel sem, da bi se lepo mirno pomenila o vsem, tako, kakor sva se menila prve dni.«

»No, — to sama dobro vem, da bi se rad mirno menil, vsaj zdaj. Naposled imaš tu ženo —. Treba je mirno urediti.«

»Da, ženo imam tu. Pa jaz sem ti že v začetku povedal, kako je z nama, z menoj in z ženo. Vse je že zdavnaj končano in zdaj bi ti rad samo povedal, da se nikaner ne vznemirjaj. Ti si bogve kaj vse misliš, ali tisto ni prav nič tako. Med mano in ženo ni nič, kar bi tebe lahko vznemirjalo. Ona je sicer prišla sem in noče odtod, dasi sem ji rekel, da ji dam stvari zmetati na cesto. Pa mi pravi: naj jih le dam, saj ji bom zato plačeval. To je! Tu sedi in pravi, da se ne ogne nikamor. Da ima pravico biti tu. Radoveden sem, kakšna je ta njena pravica! Tožiti me hoče in vsega vruga si izmišljuje, da bi me prestrašila. Sit sem je. Vem: ti imaš svojo preteklost, toda

• nikdar me nisi varala. Ona pa me je varala in to je nekaj drugega.«

»Eh, Ivan,« je rekla Lizi zdolgočaseno. »Veliko neumnost sva napravila.«

»Kako to misliš — neumnost?«

»No, če sva že začela skupaj voditi gostilno in če bi že naposled kaj imela med sabo, si ne bi bila smela nikdar nič lagati. Že od početka sem vedela, kako se bo končalo. Pa človek vedno misli, da bi bilo lahko drugače —.«

»Saj ni nič končanega,« je dejal, »Lizi, vse je v najlepšem razvoju. Zdaj se bo šele začelo.«

»Zdaj bo lepo šlo navzdol in nekega dne bova to zadevo likvidirala, kakor je moja mati likvidirala to gostilno. Kaj pa hočem in kaj naj storim? To je moja usoda, — ostati vedno na cesti.«

»Čudno govoriš. Mislil sem, da imaš več poguma. Vedno si se kazala tako, da sem te občudoval. Zares sem te občudoval. Dejal sem si: ta žena bi šla skozi ogenj, ves svet bi prehodila in se ne bi zbala. Nič je ne zlomi.«

»Res?« se je smehljala Lizi.

»Res,« je pohitel, kakor bi se bil nekje ujel. »Ko sem prišel, sem si takoj dejal: To ženo bi mogel ljubiti, mogel bi vedno ostati pri njej.«

»Lepo govoriš,« je dejala Lizi. »Daj mi cigareto.« Dal ji jo je in ji prižgal. »Poslušaj, Ivan. Tudi jaz bi že rada s teboj govorila. — — Saj vidiš, da tako res ne more dalje in da iz vsega nastane še večji nesmisel, zmešnjava.«

»Kakšna zmešnjava?«

»Ti imaš ženo in imaš mene, ki s teboj živim tako, brez vsega. Nekoč si se naveličal življenja z njo in si nato živel z mano. Eh, koliko neumnosti si mi pravil in ti si še najbolj vedel, kakšne neumnosti govoriš. Zdaj pa se je ta tvoja prava — na vsak način je tvoja prava žena ona, po zakonih mislim —«

»Ampak kaj ima ona opraviti z najinim nadaljnjim življenjem?«

»No — tvoja žena je in ima pravico do tebe. — Pa saj si se me že zdavnaj naveličal. Malo sva živela skupaj, pa si bil že sit vsega. — Ona pa je mlada, tudi lepa je,« je priznala Lizi, »in ti dobro vidiš vse to. In moral bi živeti med njo in mano: njo plačevati, mene sovražiti, ker nimam denarja, ki ga ima ona.«

»Lizi, ti vse to tako napačno gledaš, bojim se zate. Kolikokrat sva se že menila o tem in vselej sva dognala: zakon je ena stvar, druga stvar pa je življenje, tisto življenje, ki se ne da ukleniti v zakone.«

»Da,« je pritrdila. »Vem vse to, ali jaz bi imela rajši zakon.«

»Tako?« se je smehljal, »moja žena bi pa rajši nasprotno: življenje.«

»Ona lahko tako reče, ker ima garancijo v rokah. Moja mati se je čutila toliko časa varno na vasi, dokler so stali okoli nje vojaki z bajoneti: to je garancija. Jaz tega nimam. Imam pa neko bedno, brezsmiselno življenje, ki nimam ničesar od njega.«

»Eh, Lizi, nisem mislil, da si se vsega tako naveličala.«

»Jaz se nisem ničesar naveličala, razen tega brezpravnega življenja, kjer me lahko vsako uro doleti sporočilo, naj se poslovim. Tri otroke imam, ti trije otroci so zelo preveč zame; če bi bila sama, se ne bi niti malo vznemirjala.«

»Vedno bolj se mi zdi, da ti pri vsem tem ni bilo prav nič za ljubezen, temveč da si imela svoje načrte?«

»Hm,« se je prisiljeno nasmehnila. »Kakor bi bil ti kdaj mislil na ljubezen. Jaz sem imela dva otroka, ko sem spoznala tebe in z dvema otrokoma vendar ne morem imeti o ljubezni takega mišljenja, kakor ga imajo šestnajstletna dekleta.

Morala sem poleg vsega gledati, kako bi najlaže izvozila.«

Zdaj je vstal in jo gledal z velikim zaničevanjem. Stopil je gor in dol po sobi, nato se ustavil pred njo:

»Dobro, da tudi to vem. Zdelo se mi je, da je poleg vsega še nekaj drugega.«

Ona se je smehljala, nato pa je dejala:

»Nocoj si bil pri njej.«

To je izrekla suho, navidez brez vsega očitanja. Zganil se je in jo gledal nekaj časa, kakor da je ne bi bil razumel.

»Nocoj?« je zategnil. Nič ni bil trden v tem, ali Lizi ve, ali samo sumi. Gledal jo je, ne da bi jo razumel. Njen trdi, hladni obraz mu je dal sumiti, da ve. »Ah,« se je nasmehnil, »to je bilo še sinoči.«

»Da, še zdaj lažeš. Sinoči si bil v resnici pri njej, ko sem jaz stregla ljudem do ene. Ko so ljudje odšli, si prišel k meni v sobo in govoril neumnosti. Potem si odšel in ko si mislil — bilo je uro kasneje — da že spim, si šel k njej. Pogledala sem na uro. Ob treh si odhajal.«

»Lizi!« je še vzkliknil, nato pa je umolknil. Sedel je na stol, si spet nažgal cigareto, dasi mu ni bilo do kajenja; ves se je tresel in se ni ozrl po Lizi. Kakor bi se mu zvrtilo pred očmi, prav nič ni vedel, kaj bi bilo najbolje storiti. »Moja žena je,« se je opravičil, »in moram iti, če se želi pomeniti z menoj.«

»Hm. Kakor da jaz ne bi vedela, kaj pomenijo taka tiha pomenkovanja —. No, in kaj sta sklenila?«

»Kaj sva sklenila! Kako to govoriš. O tebi se nimam z njo ničesar meniti, midva sva se pa že domenila, kako bo, ne?«

»Nič ne vem. Že več mesecev se lovim za jasnostjo in še zdaj natančno ne vem ničesar, razen kolikor sem se sama dokopala do jasnosti. Ti pa hodiš okoli in vedno samo eno goniš: Midva sva

se že zmenila. A vse tvoje življenje kaže drugače. Z dvema ženskama vendar ne boš živel, saj to pri nas ni navada. Dekla nočem biti. Torej lahko vem, kaj me čaka. Pa mene zdaj bolj zanima moj delež pri dohodkih. Izpisovala sem si vse od tedaj, kar si nisva več delila. Mislim, da boš toliko poštenjaka in da mi ne boš utrgoval. Saj jaz bolj potrebujem, kakor ti in ona — —.«

Gledal jo je, ne da bi vse razumel. Ali je bila to Lizi, ali je bila to druga ženska? Bila je trda, brezobzirna. Ko je odhajal, ne da bi bil kaj rekel njej, je dejal samemu sebi, da se mora maščevati za vse to.

In to maščevanje, ki ga je koval v sebi, ali ni bilo samo zato, da bi se je odkrižal?

Ivan se vozi okoli in popiva. Vsak večer se vrača pozno pijan in kriči nad ženo Marto. Nad Lizi ne kriči nikdar. Pa Lizi ve, da je vse to njej namenjeno. A ona se prav nič ne briga za vse to. Še vedno dela pri hiši z istim zanimanjem kot prej. Zdaj je v trgovini, se smehlja ljudem, ki prihajajo, zakaj ljudi je treba obdržati, navezati na trgovino; hiti v gostilno, v hleve, kjer je živina, v kuhinjo, ker je treba kuhati in mala Mari še ne zna. Nič ne kaže, da bi se Lizi mislila umakniti.

Marta, Ivanova žena, ždi v sobi in komaj k obedu prihaja ven, ne da bi kdaj spregovorila z Lizi kakšno besedo. Ko pa postaja vse to vedno bolj neznosno, ko Ivan čedalje bolj zapravlja in razgraja, se Marta le opogumi in pride k Lizi.

»Čujte, Lizi, dovolite, pomeniva se enkrat o vsem tem.«

»Jaz,« je odvrnila Lizi, »se nimam o čem meniti. In sploh se že vse preveč menim in pogovarjam.«

»Pa vendar — saj vidite, da tako ni več mogoče dalje. Nekaj se mora zgoditi; ali ne čutite tega?

Jaz zase ne vzdržim več. Hočem si biti na jasnem.«

»Saj je vse tako jasno, draga Marta, da bolj ne more biti. Poglejte, Ivan je vaš mož po cerkvenih zakonih. Sicer sta se razšla in sklenila, da ne prideta več skupaj, vendar se je zgodilo drugače: zdaj se vama zdi, da ne moreta dalje živeti drug brez drugega. Vi ste slejkoprej njegova zakonska žena, on vas ljubi, hodi ponoči k vam, vas vzdržuje in vse: kaj še hočete od njega? Jaz sem pri vsem tem samo delničarka. Ko me izplača, se moram umakniti. Jaz nimam ničesar v rokah, s čimer bi branila svoj položaj. Če se tedaj imate kaj pomeniti, povejte to njemu in potlej mi povejte, kako sta sklenila.«

»Vi lahko tako govorite, ker ga ne poznate,« je rekla ženska obupno. »Vidite, pri njem je tako: že zdavnaj se je odločil in vas niti malo ne ljubi. To mi je sam povedal, nikdar vas ni ljubil. Samo zmešal se je pri vas, a zdaj tega ne bi rad priznal. Preveč je pošten, da bi si upal priznati. Vidite, že dolgo vas več ne ljubi. In — vi ste pametni — vem, da vam vse to nikakor ni tuje, vi bi lahko tu kaj storili. Ljudje se mu posmehujejo, da ima dve ženi in gospodarstvo pojde tako v propast. Ali se vam ne zdi vse to strašno, neznosno?«

»Ne, draga Marta,« se smehlja Lizi. »Meni ni prav nič do ljubezni, ljubezni sem že zdavnaj do grla sita, kakor ste se je tudi vi že nasitili. Meni gre samo za to, da bom zaradi tega kmalu na cesti. Nimam kapitala, da bi lahko kaj začela. Nimam denarja ne moža, samo tri otroke imam in moram živeti. Pred menoj ni nič vabljivega, ker vem, da bom morala samo garati, če hočem preživeti sebe in tri otroke. Vi pa imate denar, imate nekje svojega ljubimca, ki se ga morda še niste naveščali, in bi ostali še pri njem, da niste izvedeli, da neka ženska živi z vašim možem. Prišli ste torej, da si zagotovite še moža, kajti — tudi jaz

sem prepričana: mož je vendarle še najtrdnjša opora. Naposled pa, kaj vas briga, kaj se zgodi z menoj? Ali ste kdaj le količkaj pomislili, kaj me čaka? To vas ni niti malo brigalo in nič sočutja nimate do mene! Zakaj bi ga jaz imela do vas? Tudi njega to ne zanima. Jaz vem, da sem tu odveč, ampak prav zato se moram boriti in si priboriti, kolikor je možno.«

»Potlej,« je dejala Marta in se zaničljivo nasmehnila, »izrabljate mojega moža. Dobro, da vem.«

Lizi jo je nekaj časa gledala.

»Da,« je dejala, »kolikor on izrablja mene. V življenju nisem videla drugega kot izrabljanje. Vi ste gledali ljubezen, pri tem na tihem izrabljali, a se delali lepo. — Ampak pri tej hiši delam jaz za štiri, on pa se vozi okoli in pije. Če je kdaj doma, poseda med pivci, kvarta z njimi in igra gospodarja. Ko mene ne bo več — boste najeli deklo, ki bo delala za vas, vi boste pa mislili na svojega ljubimca. Ne, ne ostanem več tu, vem, da je moja usoda zapečatená. A to mi mora on povedati: priti mora in mi povedati, da me je izrabljal, da mi je lagal.« Stopila je do okna in zabobnala po steklu. Potlej se je okrenila k Marti. »Draga moja,« je rekla, »meni in vam je hudo malo za moža, mislim — za njega. Nama je bolj do udobja, ki ga nudi ta mož. Meni, da pri njem vsaj nekako živim in da mi ni treba bloditi v negotovosti po svetu, vam pa tudi, ker ste se že skoraj vsega naveličali. Gledam vaše bele, lepo okrogle roke, vaš blede obraz, ki ga sonce ne ožge, eh, tudi jaz bi rada imela mlad, bel obraz, pošminkala bi lga; ampak mene je nekaj prehitelo. Vi ste bili pametnejši —. Toda, vsekakor ga pripravite do tega, da mi pride povedat, kar sem vam rekla. Potem vam ne bom več na poti.« Okrenila se je in šla po opravkih.

Potem: dva tedna preprirov v hiši, ki sta jih uganjala Marta in mož, njegovo neprestano pi-

jančevanje. Naposled pa je Ivan le prišel k Lizi. Sedel je na stolu obupan in ni vedel, kako naj začne. Nazadnje je pa le napravil dolgo izpoved: vse ji je povedal, kar mu je težilo srce, vse skupaj je bila pomota, neumnost, ki je oba nista dobro premislila. Zapletel se je in zdaj ne vidi pred seboj nobenega izhoda.

Lizi je sede skoraj celo uro mirno poslušala njegov glas, ne da bi rekla kakšno besedo. Ko je prenehal, jo je gledal in čakal, da vsaj nekaj reče.

»No, Lizi, reci kakšno besedo. Reci karkoli, samo da ne boš tako molčala. Jaz bom zmeraj nesrečen, ker bom vedel, da sem te onesrečil. Kako lahko nekaj zagrešiš in kako težko je potlej popraviti. — — Ti me boš sovražila, vem, in imel bom samo to zadoščenje, da bom vedel, da me vsaj sovražiš.«

»Ah,« je dejala Lizi in vrgla ogorek cigarete v kot. »Vse to sem že slišala. Da bi vsaj kdo kaj novega povedal. Ampak vsi moški ste enaki. Same bedaste, ponarejene izpovedi. Natihem pa vam ugaja, da se nas tako lepo otresate.« In nič ni bila ganjena kakor on.

Lizi hodi po hiši lepo oblečena. Poiskala si je najlepšo obleko, se lepo našminkala in si zabrisala vse tiste nadležne gube, ki so se ji z leti zajedale v kožo: ob nosu, pod očmi, na čelu. Njene oči so nekoliko mrtve, na pol zastrte z zgornjimi vekami; videti je kakor močno utrujena; toda v teh očeh je naposled vendarle nekaj drugega. Na rokah ima zlati zapestnici in zlato uro, ki jo je bogve po kom dobila.

Taka hodi po hiši, stopi včasih v gostilno, kajti zdaj ji ni treba delati, tam seda med ljudi in se nasmaha.

Ivan je ves nasajen. Kakor bi šele zdaj spregledal: ne, to ni nekdanja Lizi, tista, ki je bila takorekoč njegova, tedaj je bila grda, dolgočasna.

In če ga ne bi bilo malo sram, bi se ji približal; bogme, rad bi se vsaj še enkrat pomenil z njo.

Ko pa spozna svoj brezupni položaj, se razjezi na ženo, se spre z njo in tisti večer je bilo prvič, da jo je pretepel, močno pretepel:

»Vlačuga!«

Teden dni pohajkuje Lizi tako po hiši; nekajkrat se odpravi v bližnje mestece in nekega večera izjavi proti otrokoma:

»No, otroci, jutri odrinemo.«

»Kam, mami?« vpraša Mari, ki ji je že osem let in je že razumna, da se lahko razgovarja s starejšimi.

»V mesto pojdemo.«

Slepi Ivica samo posluša. On še vasi ne pozna dobro, kaj da bi vedel, kakšno je mesto. Niti Mari ne ve dobro, kakšno je.

»Pa to vse vzamemo s sabo?« vpraša Mari.

»Kako pa,« odvrne Lizi. Zadnje čase se mnogo ukvarja s svojimi otroki. Doslej jih skoraj ni videla, zdaj pa ima spet smisel zanje. Vse jo zanima: starejšima pripoveduje, kakšno je mesto, kaj jih tam čaka in vsi se vesele, kako bo lepo.

Lizi najame voz in nanj nalože vso to malenkostno ropotijo. Otroke lepo obleče, da ne bi padli v mesto kakor z drugega sveta.

Ko je sama v sobi, vstopi Kramar; rad bi še nekaj govoril z njo.

»Saj dovoliš, Lizi?« vpraša.

»Da, dokler ne vpreže kobil.«

Kramar molči nekaj časa, kakor bi čakal, da spregovori ona, ko pa se to ne zgodi, reče:

»Ti me sovražiš, Lizi.«

»Da, sovražim te.«

»Vem. Vem pa tudi, kako me zaničuješ.«

»Tudi zaničujem te. Vse, kar je slabega mogoče, vse je v meni do tebe: od zaničevanja do velikega sovražstva. Menda vendar ne pričakuješ, da bi te še ljubila? Vidiš, če bi se kako dalo, bi ti za vedno uničila srečo in bi bila zadovoljna.

Pa ti žal ne morem ničesar. To edino me boli, da ti ničesar ne morem.« Molčala sta, Ivan jo je gledal, kako si je barvala ustnice.

»Zastran otroka,« je rekel, »kakor sva se domenila — ti bom plačeval. Do konca drugega leta ti vse izplačam.«

»Dobro, sicer bi morala pred sodišče.«

»Ne bo ti treba,« se je nasmehnil. »Na, tu nekaj za prvo silo. Mimo onega.«

Lizi se ni branila: »Potrebovala bom,« se je opravičila, »in naposled sem več zaslužila, kakor si mi dal.«

»Oh, Lizi,« je rekel čez čas, »povej mi, kaj naj začnem brez tebe?«

»Že zopet lažeš,« mu je dela. »Saj komaj čakaš, da odidem. Marta že pripravlja posteljo, nocoj se bosta lahko rada imela, kakor sva se včasih midva. Eh, Ivan, koliko neumnosti sva počela in kako sva si lepo lagala. No, zdaj si bosta vidva lagala dalje in tako laži ne bo nikdar konca.«

»Ti vse tako čudno razumeš, Lizi, vsemu se samo posmehuješ.«

Vstopil je voznik in povedal, da je vpreženo. Ko je odšel, je dejala Lizi:

»Zdaj grem. Tu imaš ključ od sobe, pa zbogom.«

»Pa zbogom,« je dejal, prijel za njeno roko in si jo dvignil do ustnic.

»Kako klavrno se je vse končalo,« je rekla, vzela najmanjšega otroka v naročje in sedla na voz, kjer sta že sedela Mari in Ivica.

Dolge hiše z upognjenimi strehami, z razbito opeko, z okrušenimi stenami, težkimi starimi dimniki z luknjami na vse strani; okna ponekod velika, skoraj kot izložbe, drugod majhna, da komaj glavo vtakneš skozi, a vsa močno zamrežena; ti križi v oknih so zaprašeni, prah se je že sprijel, da je kakor težko blato, patina, ki se je nabrala na kovini; vse razvlečeno, razmetano: hudič je hodil tod, nekje je nakradel, potlej pa gubil in raztresal in ljudem se ne ljubi — kajti časa imajo v izobilju — da bi pospravili za njim. Plotovi, povečini latasti, so nagnjeni na cesto in odrivajo potnike. Vsako jutro poka tod pastir z bičem in žene krave na pašo: krave gredo po vsej ulici, za njimi gredo svinje in konji. Petelini pojo ob jutrih po vsem mestu in race in gosi kričijo. Tri tisoč prebivalcev čepi za okni ali na vrtovih, kadar je kaj sonca, in vseh tri tisoč prebivalcev nečesa pričakuje: ždijo leno na soncu in sanjarijo in sanj ni nikdar konca. Tri tisoč ljudi se udaja mimo teh sanj vsakdanjemu življenju, ima svoje majhne in velike skrbi in nihče ne ve, kaj bi rad. Niti Žalig Martin, ki živi tu, ne ve, kaj je važno in čemu živi. On živi kakor vsi drugi in ve samo, kar vedo drugi: treba je živeti. In ljudje živijo: stari vstajajo zgodaj, ob petih, ker ne morejo spati, lazijo kašljajoč okoli kakor sence in bi nekaj radi. Potlej posedajo na soncu, si grejejo mrtve noge in zdravijo putiko, ki so jo našli v slabih, vlažnih stanovanjih.

Mladi vstajajo kasno, ker so meščani in je taka meščanska navada, pijejo kavo v postelji in potlej odhajajo po nekih 'opravkih' v mesto. Nad vsemi pa plava prijetno brezdelje, kakor da bi jim bilo prirojeno. To ni več samo slaba navada, to je lastnost, s katero se rodijo in s katero umirajo.

Tu sem se je pripeljala Lizi Salajeva, v dolgo Lackovičevo hišo, k stari Pintarički, ki ima tu najeto stanovanje. Pintarička ji je dala eno sobo in pol kuhinje. Drugega Lizi ne potrebuje. Namestili so pohištvo, kar so ga imeli, po sobi in po kuhinji; Ivico je Lizi posadila v star naslanjač, ki so ga vsekakor privlekli s sabo z dežele. Otrok je sedel in poslušal, kako nekje v tej hiši nekdo igra na gosli.

Ko je bilo vse pospravljeno, je Lizi trudno obstala sredi sobe, kakor bi iskala, kaj bi bilo še početi, nato pa je rekla proti Marici:

»Skuhaj nam kave; tako si je želim.«

Lizi je bila sedaj zadovoljna, da ima vsaj stanovanje. Oddahnila se je, ko je bilo vse urejeno. Vstopil je še Žalig Martin, ki ga je bila Pintarička priporočila Lizi, da ji pomore spraviti pohištvo v sobo.

»Počakajte, Martin,« mu reče Lizi, »da nam Marica skuha kavo.« Martin je sedel na stol in se neprestano smehljaj, kakor je bila njegova navada, kadar je srečal v tem delu mesteca novega človeka. Gleda zdaj Lizi, zdaj Marico, ki se suče okoli razdrtega ognjišča, in nato slepega Ivico, ki ždi kakor lesen kipec, kakršne je on rezljal v mladih letih na paši.

Zadnji dve leti je prišlo nekaj ljudi s kmetov v to mestece in Martinu se je vedno zdelo, kakor da prinašajo kos novega življenja s seboj. Toda dva od teh prišlekov sta bila žida, ki ju je revolucija pognala iz vasi in Martin ni mogel blizu, da bi kaj poizvedel. Tudi Heli Weissova je bila židinja in je na kmete gledala nekam sovražno,

zviška. Zdaj pa je prišla ta Lizi in Martinu se je zazdelo, da je Lizi tista, ki bo zanj nekaj posebnega.

»Vi ste bili na kmetih?« jo je vprašal Martin.

»Da, na vasi. Moja mati je imela tam gostilno.«

»Poznal sem staro Salajičko. A kje je zdaj ona?«

»Šla je v Zagreb.« Žalig prikimava.

»Da, tudi jaz sem moral po svetu. Trideset let že hodim. Zdaj sem prišel že do sem in odtod je še samo korak nazaj na kmete. — Nekoč se vrnem. Pripravljam se kakor na veliko spoved,« se je smehljaj. »Pa ne pride in ne pride tisti čas. Zdaj je jesen na deželi in so že skoraj vse opravili?«

»So, opravili so.«

»Setve so že velike?«

»Vse ležijo, take so.« In Žalig Martin si spet prikimava. Treba bo kedaj pogledati na deželo, kako je tam.

»A kaj nameravate začeti vi?« je vprašal.

»Ne vem,« je odvrnila Lizi in v resnici ni vedela, kaj naj bi začela. »Ne vem,« je ponovila. Martin ni dalje spraševal. Potlej je rekel:

»Naposled, obupati ne smete. Tudi jaz včasih nisem vedel, kaj bi začel, pa je vedno šlo. Vidite, tu živi veliko ljudi, ki ne vedo, kaj bi delali, pa tudi nočejo delati. Živijo tako, svobodno. A človek vendar mora vedno nekaj delati. Nekateri gredo naprej in zadenejo dobro. Poznal sem nekega Petra Šimonko: tu ni prišel nikamor, v svetu se je pa dvignil do bogastva. — Pa tudi o Laciki Matjašičevi bi vam lahko povedal. Vidite, šestnajstletno dekletce je bila, ko je ostala sama na svetu in ni imela ničesar, da bi živela. No, lahko bi bila živela, če bi hotela, kakor živi mnogo žensk. Ona pa je le hotela naprej. In je šla. Rekli smo: V Varaždin gre. Saj veste, po kaj hodijo dekleta v Varaždin. Toda v resnici je odšla v Zagreb in ne dolgo nato smo izvedeli, da gre v Južno Ameriko. Zopet smo rekli: Ona že ve,

čemu gre v Južno Ameriko. Zdaj nam pa piše, da se misli poročiti z bogatašem, z nekakim posestnikom plantažnih nasadov. Kaj jaz vem, kaj so plantažni nasadi, ampak posestnik je in to je dovolj. Svojo sliko je poslala. Morali bi jo videti, kakšna je. Bil sem v mestu in sem videl visoke gospe, lepo oblečene, ali ta je še lepše oblečena. Zmeraj si mislim: saj človek ne bi mogel verjeti, da lahko koga od nas doleti kaj takega, nekoga, ki se je tu rodil. A sreča je velika loterija, tisoči stavijo nanjo, dobijo pa samo trije, štirje.«

Lizi je molčala, nehote so se ji vsiljevale misli na to Laciko Matjašičevo, ki jo je doletela tolika sreča. Ampak Lizi je zdaj trideset let, njen obraz je že star, gube se poznajo na njem, kakor bi bil kdo z nožem rezal po koži; in tri otroke ima. To je tisto.

Nato pijejo kavo in vsem se zdi to nekaj posebnega. Martin še vedno pripoveduje; njegova beseda boža Lizi, zakaj Martin pozna mesto in ve, komu je treba posvetiti dobro besedo; govori o Marici, o njeni veliki bodočnosti, češ, ni zastoj pred njo velik zgled Lacike Matjašičeve; govori o Ivici. Ne, o Ivici Martin ne ve mnogo povedati in nič mu nima razjasniti. Samo njegov pogled se sreča z Lizinim; revež je Ivica in reva bo zaradi njega tale Lizi.

Soba je med njegovim pripovedovanjem polna nečesa posebnega, nekega vonja po daljnih deželah, kjer se razprostirajo plantažni nasadi. Citrona na oknu, ki je splesnila pred dolgim časom, pa je ni nihče vrgel na gnoj, širi nekam prijeten vonj, ne po jesenski trohnobi, temveč po južnem soncu.

Tedaj se je vrnila Pintarička. Odšla je z doma, da ne bi bila pri urejanju v napoto. Žalig je popil svojo kavo, natlačil pipo in s smehljajem odšel. Lizi je stopila za njim in mu nekaj stisnila v roko.

»Na-te,« je dejala, »za tobak.«

Odmaknil je roko in ni hotel sprejeti.

»Ne, Lizi. Zdaj nikakor ne sprejemem. Kdaj pozneje. Ko si že vse dobro uredite in boste imeli kakšno službo.« Odšel je. Lizi je čutila, kako odnaša s sabo tisti prijetni kmečki vonj po samskih dneh, ki ga prej ni poznala.

Pintarička je sedela v svoji sobi v naslanjaču. Tudi ona je imela rada taka majhna ugodja: da človek lahko lagodno sede, kadar se vrne domov. Kadila je cigareto in ko je Lizi stopila v njeno sobo, ji je pokazala stol nasproti sebi.

»Sedite, Lizi, in bodite, kakor bi bili doma. — Bila sem v mestu. Človek se naveliča zmeraj čepeti med temi ljudmi. Te ljudi tu sovražim in jih boste tudi vi, Lizi. Zato človek hoče nekam ven, pa greste v mesto in tam je ravno tak strašen dolgčas. Nikjer nikogar, da bi se pomenili z njim. In če se že menite s kom, vam pripoveduje same stare, neumne stvari in misli, da vas to bogve kako zanima. V resnici pa vas prav nič ne zanima. — Eh, Lizi, čemu ste se vselili v mesto! Saj tu ni mogoče živeti. Jaz bi takoj odšla na kmete, če bi le mogla. Tam, mislim, je življenje lažje in prijetnejše. Kaj pa, odtrgana si od mesta in od njegovih redkih ugodnosti, a zato imaš druge stvari. Tu pa ne moreš sploh nič pričeti.«

Lizi je občutila pri teh besedah kot majhen očitek. Toda pozneje je sprevidela, da so to samo besede, neka razvada teh ljudi; zakaj vsi so govorili o teh rečeh, kadar so hoteli pokazati nekaj samozavesti. Vsi so govorili o svoji okolici kot o nekem gnojišču, na katerem za čas morajo živeti; a vsak izmed njih je hotel naprej. V resnici pa ni nihče nikamor hotel. Vse to je bilo samo lagodno dolgočasje, prijetno brezdelje, občutek zamujenosti. — Nato je Pintarička, ko je kratko posanjarila, vprašala vnovič:

»In kaj mislite tu početi?«

»Ne vem,« je odvrnila Lizi, »mislila sem, da že kaj dobim.«

»Kaj neki!« se je razvnela Pintarička. »Prav nič ne moreš najti. Tudi s šivanjem ni nič. — Ves popoldan sem bila zunaj in nisem dobila ničesar. V urad ne moreš, ker nimaš šol. Da bi imela vsaj dva razreda meščanske šole, potem bi še iztaknila kakšno službo. Seve se moraš gospodom globoko prikloniti in se jih ne smeš braniti. To je tisto! Poznam prijateljico, hodila je nekaj časa po Kesthelyu, rekli so, da je bila v šoli. A kdo ve, kaj je tam napravila, kakšne šole, vendar sedi danes v posojilnici, stanuje v mestu in si dopisuje z gospodom ravnateljem in z drugimi. Kaj pa, otrok nima. Me pa se moramo klatiti po teh plesnivih stanovanjih. Eh, kako je vse to bedno. In vendar česa takega jaz ne bi storila. To se mi gnusi.«

Pa Pintarička se ni imela nič pritoževati, živela je brezskrbno življenje in je včasih kaj šivala. — To šivanje je bilo redko, dasi je neprestano govorila, koliko dela ima in kako malo zasluži. Zjutraj je kasno vstajala, hodila po sobi in kuhinji v jutrnji obleki, močno pisani, a že močno obledeli, kadila cigarete, popoldne je odhajala lepo napravljena in našminkana nekam v mesto, zvečer pa je posedala v edini kavarni v mestu in se često vračala z nekim svojim prijateljem. Včasih posedata s tem znancem lepo prijateljsko v sobi in se menita, drugekrat pa se prepirata, da padajo kletvice, kakor bi paglavci lučali kamenje po cesti. Ko je najhuje, pride Pintarička jokaje k Lizi in se ji potoži, kako je surov z njo.

»In kaj sem mu storila? Ničesar nisem zagrešila, in kaj dela z mano! In s kakšno pravico je tak do mene? Kaj sem mu jaz? Nisem njegova dekla in ne priležnica, naj kriči nad svojimi ljubiciami.« Joče obupno, histerično. Lizi pa sama ne ve kaj začeti pri tem. Gleda začudeno, sprva ne da bi razumela. Nazadnje pa jo le potolaži in ko oni odide, jo Lizi spravi nazaj v njeno sobo in ji prigovarja, naj se le pomiri. Ko se Pintarička res

umiri, se hoče Lizi posloviti. Pa jo Pintarička ustavi.

»Ali ste videli, kakšen je z mano? Zato, ker sem mu povedala, kar mu gre! Ne bo delal z mano, kakor bi se mu zdelo. Kaj pa sem mu jaz? Poznava se, to je vse, on pa misli, da ima velike pravice do mene.«

Lizi že spočetka ni nikomur zaupala, niti Pintarički ne. Res je ta nekega dne prišla k nji in jo prosila, naj ji posodi toliko in toliko denarja, češ, da ga nujno potrebuje. Lizi ji ga je dala. Ko pa je spet prišla, se je Lizi izgovorila, da nima pri sebi.

V hiši so bili prepiri med poročenimi, med ženskami in njih ljubimci. Zmeraj je bilo kje kako vpitje. Vse to je čudno vplivalo na Lizi in neka groza jo je obhajala. Počasi pa je pozabila na to in jela je misliti zgolj nase in na svoje otroke.

Prve dni ni šla nikamor. Sedela je v sobi in krpala staro obleko. Krpala je ves dan, da so jo pekle oči. Potem ji je krpanja zmanjkalo, da ni vedela kaj začeti. Marica je hodila v šolo, ona pa je sedela doma z Ivico in mu kaj pripovedovala. Potem spet je morala poslušati Pintaričko, ki se ji je pritoževala. Lizi naposled ni vedela, čemu te pritožbe in kaj bi Pintarička rada. Saj ima svojega priletnega ljubimca, ki ji daje denarja, ali ni to zanjo dovolj? — Zjutraj Lizi poležkuje, ker nima česa začeti. Najbolje je, če dolgo ležiš in zavlečeš dan.

Potem je hodila v mesto, da bi se razgledala, mislila je tudi na to, če bi mogla kje dobiti službo. Toda v mestu ni poznala nikogar. Bila je tujka in tujka ne more dobiti službe. Trebalo bi poznati ljudi, ugledne ljudi, in ti bi ji priskrbeli službo. Spremljajo jo pogledi starejših moških, kar je prav nič ne vznemirja, z njo pa hodi zavest, da se bo morala vrniti domov brez vsakega uspeha. Treba bo spet računati, kako dolgo bodo shajali

z denarjem, ki ga je prislužila na deželi in ki ga dobiva za najmlajšega. Vse to je zelo borno in ne bo dovolj za leto dni. A tudi če bi shajali več let, kaj bi bilo potem? Kam potem?

Kadar je Lizi prišla do tod, je vselej pohitela, kakor bi hotela ubežati temu nadležnemu vprašanju. Nekako bo šlo, to je vedela, da bo moralo iti, in sicer kakorkoli. Morebiti ji sporoči mati, da je kaj našla zanjo, morebiti si sama najde kaj posebnega. Toda vse to samo — morebiti. Med tem pa je treba živeti v tem dolgočasju, v tem brezdrlju, ki leži nad človekom kakor to slabo jesensko vreme. Nekaj dni je še prijetnih, potlej se pa naveličaš; nečesa se ti hoče, ne da bi vedel, česa prav za prav. Kljub temu, da bi nekaj rad, ti niti na um ne pride, da bi kaj začel, da bi se ganil z mesta in se česa oprijel. Vse je samo prekladanje od danes na jutri in tako v dolgo bodočnost, samo da dnevi minevajo. Vse je zgolj brezplodno sanjarjenje, s katerim vstajajo ti ljudje in odhajajo spat. Kakor bi v tem bil ves smisel življenja. In vendar vsakdo ve, da to sanjarjenje ni vredno groša.

Vse dotlej, dokler je bilo še količkaj toplo, je zgoraj v podstrešni sobici igral cigan Kazinczy na gosli; Lizi je poslušala njegovo pesem kot nekaj posebnega. Ampak zdaj je ta cigan zapiral okno, ker vlečejo mrzli vetrovi z ravnine v mesto; najbrže nima drv, da bi si kuril in zato ne igra več. Lizi ga je dvakrat srečala in kakor v njegovi pesmi, tako je bilo tudi v njem samem nekaj posebnega. Kadar ni igral, se je klatil po mestu in čakal, kje ga pozovejo, naj zaigra. Kaj tudi ta cigan čuti to, kar čuti Lizi? Kaj je tudi on uklenjen v življenje? A on ima vsaj pesem, čeprav varljivo pesem. V tej bedi je to vendarle mnogo.

Ne, k njej ne prihaja nihče razen Pintaričke, ki neprestano toži, in pa razen Žaliga Martina, ki ga Lizi še najraje vidi. Ta možak prihaja s

pipo v ustih, ne da bi mu gorelo v njej, sedi nekaj časa in pripoveduje. Pripoveduje zopet in zopet o Laciki Matjašičevi, ki jo je doletela velika sreča v svetu. Vsega tega ne govori Lizi, — oh, saj tudi on ve, da je Lizi že prestara, temveč bolj, da bi ji dal poguma, in pa mali Marici pripoveduje. Da, Marica lahko vse to kdaj doseže, zakaj lepo dekletce je in pametno.

To je včasih, da pripoveduje, drugekrati pa tudi kar tako poseda v kuhinji in gleda skozi okno. Morda tudi on sanjari kakor vsi drugi? Tu stanuje v Lackovičevi hiši, spi v njegovih hlevih pri živini in vsako jutro nakrmi krave in kobile. S svojimi težkimi škornji ropota, prinaša iz hlevov tisti posebni vonj, ki ga je na vasi tako polno in ki Lizi vedno spominja na nekaj lepega, a vendar tako trpkega.

Sedi pri oknu in gleda na hiše ob ulici, na široke, težke dimnike, iz katerih se vali dim.

»Ali ste kdaj videli morje, Lizi?« vpraša.

»Ne, Martin,« odvrne ona, »še nikjer nisem bila.«

»Jaz sem bil v Fiumi. — Hotel sem na ladjo in se odpeljati v svet. Kaj pa, denarja nisem imel in sem se hotel odpeljati kar tako. Dva tedna gledam ladje, kako odhajajo. Za vsako se valijo oblaki dima. Ko sem se pritihotapil na krov, so me ujeli, ko je ladja že odrinila od brega. Kaj pa, vrgli so me v morje, in še srečo sem imel, da nismo bili še daleč od obrežja in sem se rešil. — Vidite, ko takole zjutraj gledam na te hiše in zanaša veter dim iz dimnikov, se mi vedno zdi, da so se dvignile ladje. Ampak mi se ne peljemo v kakšno drugo deželo, temveč se peljemo zdaj na primer na sever, proti zimi.«

Lizi, ki je pogledala na hiše, na dim, ki ga je veter zanašal proti jugu, se je smehljala — in ni vedela drugega odgovoriti, kakor smehljati se.

»Prijetneje bo,« je dejal Martin, »ko se bomo za nekaj mesecev peljali na jug. Pomlad in poletje

imam rajši. Tedaj je človek nekam sproščen in zdi se mu, da ni tako blizu smrti kot zdaj.«

Prvi sneg naletava, hiše se zapirajo, ljudje so se poskrili in nihče se ne prikaže, samo močnejše ali slabotnejše kašljanje po stanovanjih izdaja, da živijo tu ljudje. Treba bo kašljati vse do pomladi, potlej se bolna pljuča že pozdravijo. Tri mesece bomo ždeli za širokimi, zamreženimi okni in gledali kakor jetniki; in Martin bo gledal, kako se peljemo čedalje bolj proti severu. Nad Lizi ždi veliko brezdelje. Sprva je bilo nekaj obupnega v tem brezdelju: nikamor nimaš iti, ničesar si ne veš začeti, samo čakaš in čakaš. Ampak Lizi zdaj ne čaka več, zdaj živi, kakor živijo vsi drugi. Njene misli so se polenile, komaj rahle sanje jo obhajajo, kakor obhajajo tu slehernega. Toda niti najmanjše volje ni v njej, da bi kam stopila. Martin ji je na vprašanja vse pojasnil, ker pozna mesto: tu so taki in taki uradi, tu bi morda potrebovali kakšno pomoč. Lizi se je na to včasih oblekla, šla v mesto, se ozrla po poslopjih, ki jih ji je bil imenoval Martin, pa je šla mimo in sedla v kavarno. Da bi pa tam vstopila in povedala, kaj bi rada, tega Lizi ni storila. Ko jo je Martin povprašal, ali je bila tam, je sprva rekla, da ne, nazadnje pa dejala, da ne potrebujejo nikogar.

Ob sobotnih večerih hodi v kavarno — zdaj so često kakšne prireditve. Vse si ogleda; potlej sedi, posluša cigansko muziko in se predaja čustvovanju. Njene oči so ves čas trudne, na pol priprte in kakor da bi nekoga čakale. Roke so ji postale gladke, nič več ni odtiskov na dlaneh, prsti niso več razpokani. In že si šepčejo, da ima Lizi ljubimca. Vsako soboto prisede k njej tuj moški in se pogovarja z njo. Lizi ne vpraša, kdo je, od kod, kaj bi rad, temveč samo posluša in potlej dovoli, da jo pospremi do Lackovičeve

hiše. Naposled tudi dovoli, da jo poljubi. Prav nič ji ni vse to. Hodi na ples, lepo oblečena je in prav nič ne štedi z denarjem za obleke, nič ne misli, kaj bo drugo leto. Potem pa se nekoč nekam odpelje s svojim ljubimcem, samo tako iz dolgočasje, iz obupa: saj je vseeno. Začela je vsak dan zahajati v mesto in tam posedati. Vrača se šele zvečer, kasno zvečer in trudna je, brez posebnega čustva poljubi mimogrede svoje otroke na čelo, povpraša, ali so bili pridni, kakšen je bil najmanjši in se komaj opraviči, da je morala biti v mestu. Včasih pohvali Marico, da je pridna, poboža Ivico in jima obljublja velike stvari za pomlad. Vse te obljube so hladne, docela odveč, samo izgovor, kakor bi se bala, da jo kdo povpraša po njenih brezplodnih potih, kar bi jo tu zmedlo.

Vsako jutro posebej naroča Martinu, naj pogleda k njim, da bo vse v redu. Prav vsili mu nekaj drobiža, dasi ga možak noče vzeti.

»Vi boste potrebovali, Lizi,« ji reče. »Rajši obdržite, jaz sem sam in že živim.« Pa mu le vsili. Zato potlej vrne Marici, naj jim rajši kaj kupi. Saj kruha ni v izobilju. Marica bo znala gospodinjiti, vsaj zdi se mu tako.

Martina v resnici skrbi, kako bo. Rad ima Lizi, kakor ima rad vse ljudi. A Lizi se ni samo udala, Lizi je obupala in to ga plaši. Lizi niti ne govori sanjarsko o velikih stvareh, kakor delajo drugi. In to brez dvoma ni najbolje.

Konec februarja se je pripeljal v mesto Kramar in se ustavil na cesti pred Lackovičevo hišo. Lizi ni našel doma, samo otroci so bili: Marica, ki je kuhala, slepi Ivica, sedeč v naslanjaču, in pri njih Martin Žalig, ki je zibal najmlajšega, ravno Kramarjevega.

»Kaj ni Lizi doma?« je vprašal Martina, ker ni opazil Marice. »Saj stanuje tu?«

»Tu stanujemo,« je odvrnila Marica.

»Oh, to si ti!« je vzkliknil. Potlej si je ogledal malega, ki je ležal na postelji. »Ta je moj,« je dejal proti Žaligu. Zdaj si je Žalig natančneje ogledal Kramarja.

»Tedaj si Kramar?« je vprašal.

»Da.«

»Pravila mi je o tebi,« je prikimaval. »No, lepo si napravil z njo.« Kramar se je ustavil pred Martinom in ga nekaj časa negotovo gledal.

»Lepo,« je dejal zateglo. »Kaj pa naj bi bil storil?«

»Pri sebi bi jo bil obdržal, ne pa, da si jo pognal v mesto. Kaj pa naj tu počne? To mi povej, kaj naj počne tu!«

»Rekla je, da si poišče kakšno stvar.«

»Poiskati si kakšno stvar ni tako lahko. Kaj pa dobiš v mestu? Nič. In ona ima tri otroke.«

»Ampak, saj otroci niso moji razen enega. Za tega ji pa plačujem.« Žalig Martin bi bil Kramarja dobro zdelal, da ni na nesrečo vstopila Lizi. Kramar ji je stopil naproti in ji ponudil roko.

»Komaj sem te našel,« je dejal veselo. Pomagal ji je sleči se in obesil njeno zimsko suknjo na obešalnik. Martin je nekaj godrnjal in se odpravil, da ne bo v »napoto«.

»Kdo pa je to?« je vprašal Kramar, ko je Martin odšel.

»S kmetov je, pa že dolgo tu živi. — — Dober človek je, zelo dober.«

»Pa se je tako obregoval ob mene.«

Lizi ni rekla ničesar.

»Tak tu torej stanuješ?« je vprašal, ko si je ogledoval stanovanje.

»Da.«

»A kako živiš?«

»Ni nam prevelike sile,« je dejala zdolgočaseno. »Živimo.«

»Nam tudi gre pomalem. Zdaj sem vzel deklo k hiši. Žena vsega ne more, pa tudi ni vajena, da

bi večno tekala okoli. A kaj je dekla pri hiši? Kolikor na eni strani pridela, toliko te pa na drugi obere. — Tudi z manufakturo sva začela. Žena je prinesla nekaj denarja in vložila sva ga v blago. Začeli smo na široko, mislim, da pojde. Veliko dela imam, vsak teden sem v mestu. Pa te še nisem nič videl! Kaj ne greš nič ven? Rad bi že bil govoril s tabo. Ona mi je sicer rekla, da te ne smem obiskovati, a kaj to njo briga?! Ali mi bo ukazovala? No, pojdi malo z mano v mesto, da se kaj pomeniva.«

»Saj se tu tudi lahko pomeniva,« je rekla, »zdaj sem bila v mestu.«

»Pa naj bo, če se ti ne zdi. — Torej najprej zastran denarja: nekaj sem ti ga prinesel. Za prvo silo ti bo?« Privlekel je denarnico iz žepa in ji nekaj naštel. »Pri nas,« je nadaljeval, ko je odšel, »je zdaj vse dobro. Nekako smo uredili tisto stvar. Velike sitnosti bi skoraj imel, predvsem zaradi otroka. A kaj sem jaz kriv, če je otrok in ga je treba plačevati? — Naposled mi drugega ni kazalo, kakor poravnati se. Povem ti: vsega sem sit do grla in imam najrajši mir. Sovražim jo, danes jo ravno tako sovražim kot prej, a kaj naj počnem z njo? To vse skupaj je velik nesmisel, mešanica, ki je ne moreš razvozlati in čim bolj odmotavaš, bolj se ti zamotava. — Vidiš, Lizi, med nama je bila stvar vse drugačna. Bolj naivna, bi dejal, bolj naravna, nič narejena, zato pa lepša in pristrčnejša. Tu pa so vse samo računi, goli računi in nad temi računi velika laž. Vidiš, to je tisto: dognal sem to laž, samo nič ne morem ukreniti proti njej. Z ženo ždiva na tej laži, pa je ne preženeva. Lahko bi ti marsikaj povedal o njej. Eh, koliko mi je lagala in še danes ne vem, ali mi je povedala vse, oziroma, ali sem vse pozvedel, zakaj sama ni vedela o sebi ničesar povedati. Ko ji zdaj spet kaj prinesem: to in to si še napravila, se najprej izgovarja, potlej joče in prizna, da je storila. Če pa le more, mi laže. Tako

se mi ni še nikdar nihče zagnusil kakor ona. Ampak povej mi, kaj naj napravim? Med tem je zanosila.«

Molčal je, gledal nekaj časa na Lizi, na njen mrtvi, brezčutni obraz, potlej se je ozrl po otrokih.

»Da bi mi vsaj ti kaj povedala, vsaj kakšno besedo —.«

»Kaj pa naj ti povem?« je vprašala nejevoljno.

»No, karkoli, samo da bi iz glasu presodil, kaj misliš. Pa še tvoj glas ni naraven. Jaz se sučem nekje v vrtincu in ne vem, kaj bi bilo prav in kaj je napak.«

»Čudno,« je rekla. »Da še danes ne veš, kako je.« Smejala se je sovražno.

Molčal je nekaj časa, nato pa spet rekel:

»Eh, Lizi, kako je vse to zamotano, brezupno. Še vedno se sučem nekje v nejasnosti, čeprav se ti temu smeješ. Zate je to laže ko zame. Kamor se nagnem, vedno napak storim. In tako bom visel do konca življenja in na koncu življenja bom morda spoznal, kako zgrešeno sem živel. — A kako prav za prav ti živiš? Ali imaš kakšno službo, kakšno delo v mestu?«

»Tako,« je lagala, »manjše opravke imam: pri dveh družinah; tudi šivam počasi.«

»Tako, da za silo je?«

»Je, hvala bogu.«

»Tebe preganja nesreča,« je dejal sočutno, »dasi bi zaslužila boljšo usodo. Ko sem te prvičkrat videl — in morda me je prav to navezalo nate — sem si dejal: Kakšna ženska in kakšna usoda jo preganja.«

Lizi je molčala. Tudi on je prenehal, ko je videl, da ji ni do razgovora. Pogledal je na svojo uro, čeprav je že prej ves čas gledal na uro na steni, se dvignil in rekel:

»Iti moram. — Oh, Lizi, ali dovoliš, da te pridem kdaj pogledat?«

»Pa pridi,« je hladno dovolila.

»Res? To me veseli. Vedno sem se bal, da si se močno spremenila od tistokrat. Bal sem se, da bo poslej med nama vse tako poslovno. Zdaj bom pa spet vesel. In enkrat, Lizi, se kam odpeljeva za nekaj dni. Jaz porečem doma, da grem po trgovskih poslih. Malo si ogledava svet in se ga nekoliko navžijeva. Saj med nama se naposled ni nič spremenilo, mislim, najino čustvo je ostalo, kakor je zmeraj bilo. A kaj hočeš: ljudje so si izmislili neke zakone in te tako ujamemo, da se moraš udati. Vse to zakonito življenje je tako bedasto. — No, dovoli, da te poljubim za slovo.«

In ko ni rekla ničesar, se je sklonil do nje in jo poljubil, najprej na oči, potlej na usta, kakor sta se navadila prejšnja leta, ko sta bila skupaj.

»Gnusi se mi vse to,« je dejala.

»Gnusi se ti. — Hm. Imaš prav. V resnici je vse to zelo gnusno. Tudi meni se včasih marsikaj gnusi in vendar moraš tako storiti. Nihaš in nihaš, ne da bi si bil kaj na jasnem, med tem pa moraš živeti; to je tisto. No, pa zbogom in včasih se me kaj spomni. Pa če imaš ob sobotah čas — ob sobotah se vedno vozim v mesto — pridi v kavarno, tam me počakaj, da se kaj pomeniva. Prideš? Nič se me tako ne izogiblji, čeprav sem ti mnogo hudega prizadejal. Saj tudi jaz trpim.«

Ko je odšel, si je Lizi oddahnila.

Malo sonca je te zimske dni po predmestnih ulicah in vrtovih. Gosta megla leži spodaj na vsej ravnini, samo ljudje, ki prihajajo vsako jutro v mesto od nekod s kmetov, ti ljudje prinašajo vesti, da je še nekaj življenja v tem meglenem morju. Vetrovi, ki so tulili po ulici in med razpokami teh starih hiš, so se unesli in Martin, ki gleda skozi okna, ne more določiti, kam bi se peljali.

Lizi pa še vedno hodi v mesto. Zdaj pravi, da je nekje nekaj dobila. Pa Martin nič ne verjame.

Ve, da je prinesla s kmetov nekaj denarja in da še od tistega živi; a kaj bo potlej, ko zmanjka denarja? Na to Lizi menda manj misli kakor Martin. Martin je sprevidel, da ima Lizi nekaj s starim Lackovičem in res je kmalu, nato dobila neko službico v mestu, majhno stvar, toliko da je vsako jutro in vsako popoldne hodila nekam v urade pospravljat. Martin bi rad nekaj vprašal, pa se izogibljeta drug drugemu. Nazadnje pa se Martin le opogumi in vpraša:

»Kaj vam je to službo priskrbel Lackovič?«

»Da,« pritrди Lizi.

»Kaj se je naveličal Pintaričke?«

Lizi se ozre po Martinu, ga gleda nekaj časa, nato pa se zmede:

»Ne vem, Martin, jaz nič ne vem.«

»Pri Lackoviču so službe drage,« reče potem Martin.

»Saj ga niti dobro ne poznam,« se opraviči Lizi. »Prišel je k meni in me vprašal, kako živim. Povedala sem mu, da bo kmalu slabo. Dejal je, da mi on lahko kaj priskrbi.«

»Da, on lahko kaj priskrbi. On se pozna z vsemi v mestu. — Pravijo pa — jaz tega nisem doživel, ker se je prej zgodilo — da je mladi Horvatovi tudi priskrbel službo, čez štiri leta se je pa ustrelila in takrat ji ni šlo najslabše. Sicer pa, jaz tedaj še nisem bil tu.«

»Mislite, da bi se tudi meni lahko kaj takega zgodilo?« se je smehljala.

»Ne,« se je nasmehnil tudi on. »Vi imate trideset let in imate tri otroke. V takih okoliščinah človek težko doživi kaj takega, da bi ga vrglo iz ravnovesja. Pa to sem vam zato povedal, da bi videli, kako so službe po Lackoviču drage.«

Lizi je nekaj časa molčala. Kakor bi se z nečim ukvarjala. Nato pa je vprašala Martina:

»Povejte, Martin, kaj bi vi napravili na mojem mestu?«

Martin je razmišljaj. Nič ni bilo lahko reči. Kdorkoli bi ga bil v tem mestecu vprašal za svet, kaj naj stori, Martin ne bi vedel pravega odgovora. Mnogo sveta je prebrodil, dočakal je svojih šestdeset let, gledal je vse dogajanje z velikim mirom, tolažil je, kadar je tako naneslo, toda odgovora na tako vprašanje ni zmožel.

»Ne vem, Lizi,« je odvrnil. »Prav nič ne vem. Znabiti bi storil isto kot vi. — Ko sem bil mlad, sem poslušal in se ravnal po tem, kar so nam v cerkvi pravili. Ali to je jako malo in docela neuporabno za življenje! Videl sem, da so grehi samo za male ljudi. Pri teh so majhne stvari veliki grehi. Pri bogatih so velike stvari majhni grehi. Potlej sem živel po svojem prepričanju; dejal sem si: to je slabo in to je dobro. — Toda, majhni ljudje, kot smo mi, zmeraj slabo opravimo. — Težko je za vas, Lizi. Samo obupati ne smete. Saj je vseeno, kako živite vi zase; to je vaša stvar. Samo obupati ne. — Bal sem se že za vas. Hodite v mesto, posedate tam in nočete niti misliti, ne želite si nikamor. — To je najslabše, kadar se človek uda in samo čaka. — Ali ste že kaj pisali materi? Mogoče pa ona najde kaj za vas. V mestu, kakršno je Zagreb, si človek vedno laže uredi.«

Lizi razmišlja.

»Pisala bom,« reče Martinu. »Da, mislim, da je človek v velikem mestu svobodnejši kot tu. Tu vsi pazijo nate, kaj delaš, kaj si kuhal, kaj oblečeš.«

Lizi je kmalu nato res pisala.

Dim nad hišami se je preokrenil. Vsako jutro pada proti severu.

»Proti jugu se peljemo,« je povedal tedaj Martin.

Teden dni kasneje, ko se je sneg že močno talil, ko je bilo po cesti veliko blato, nebo pa vsak dan jasnejše, si je Martin pomel roke in potrdil:

»Saj sem vedel: proti pomladi se peljemo.« Tudi na Lizi je prišlo nekaj veselejšega. Da je le pomlad! Kakor bi pomlad prinesla zanjo novega življenja. Če bi pa razmislila, bi lahko spoznala, da se ne bo nič spremenilo. Vse bo ostalo kot je: vse to čudno življenje, skrbi, ki se jih s silo otresa, novi ljubimci, ki prihajajo k Lizi, Kramar, ki prihaja vsako soboto v mesto in bi rad z njo govoril. Ona bi pa rada vsemu temu pobegnila. Boji se razmišljati o vsem tem, napraviti račune. Vse je tako jasno, na dlani, le razmisliti je treba; ona pa se boji razmišljati. Boji se, ker ve, da bi potlej trebalo nekaj ukreniti. A kaj ti preostane, če vidiš vse pred sabo, brez najmanjšega upanja, da bi kdaj bilo bolje; predati se tem pomladnim vetrovom. Niti sanj ni več, samo golo, suho življenje, zavest, da ostanejo nekega dne brez vsega, da ne bodo imeli kaj kuhati, ne s čim obleke kupiti, in da to ni tako daleč. Jeseni bodo prišle prve skrbi. Vsa beda, ki leži nad temi hišami, nad temi ljudmi, se bo raztegnila tudi k njej. In tako bo dolga leta, do konca življenja. Nekoč bo Lizi, kakor je zdaj ta Pintarička, kakor so vse druge ženske v teh hišah. Govorila bo z zanosom o nekih neumnih načrtih: da bi bilo najbolje oditi na deželo, a tedaj že zdavnaj ne bo več v njej nikakršne volje, da bi se kam ganila, kakor se nikamor ne gane nihče drugi. Vsem je prijetno to brezdelje, samo razjočejo se včasih nad svojo bedno usodo. Tedaj bo govorila in ugibala o tem, kje je nekoč zgrešila. Prepirala se bo s svojimi ljubimci, iskala novih, ker naposled nekoga moraš imeti v življenju, kadila bo slabe cigarete in čakala, kje bi dobila kozarec vina. — In naposled: ali že ne počenja vsega tega?

Iz mesta prihaja domov močno utrujena; povprašuje Marico, kaj je skuhanega, se jezi. Kadar dekletce prosi denarja, se obregne nad njo, kakor bi bila Marica vsemu kriva. Tu je njen slepi otrok,

tu je najmanjši, ki kriči in ki mu Marica tlači v usta veliko cunjo, kakor so to delali nekoč na kmetih, ko je bila ona majhna; v tej cunji je prežvečen kruh in otrok ga sesa. Vse to je nepotrebno in veliko bolje bi bilo, da bi bila sama na svetu; potem bi nekako živela. Najbolje bi bilo vse to končati, zaključiti to brezupno življenje!

Žalig Martin pa vodi Ivico pred hišo na sonce, tam posedata ves popoldan in se grejeta. Tam se grejejo tudi drugi ljudje. Tam sta stara Vöröševa, vsa osivela, čudovito naivna — in to sta lahko, ker imata denarja, da vsaj živita! Tam so drugi, ki živijo v tej hiši, stari ljudje, polni katarjev, putike in vseh bolezní, sedijo z obrazi obrnjeni proti soncu kakor sončnice na njivi, ki se obračajo za soncem, z uvelimi rokami, leni in se pogovarjajo o velikih stvareh.

Cigan Kazinczy pa jim igra. Odprl je svojo podstrešno sobico in navil gosli, zakaj pomlad je blizu in na soncu mu prsti niso okorni, da lahko igra. Čudovite stvari igra, kakor da bi tem ljudem hotel nadomestiti tisto življenje, ki so sanjali o njem, pa ga niso dosegli.

Ivica posluša z odprtimi usti.

»Jaz bi tudi rad igral,« reče Ivica proti Martinu.

»Da, Ivica, muzika je nekaj posebnega.«

»Ali jaz ne bi mogel igrati? Ali ne bi mogel postati tak godec, kakor je ta cigan?«

»Zakaj ne, Ivica? Ti lahko postaneš tak godec, kakor je ta cigan in še boljši. Povem ti to-le: Poznal sem nekega cigana, ki je bil tudi slep. Igral je na gosli. Vse, kar je slišal, je takoj znal zaigrati. A igral je docela po svoje. Kamor je prišel, je prinesel s seboj čudovito pesem. Njegove oči so bile sicer slepe, toda duša njegova je videla mnogo, česar drugi niso videli, in šele ko jim je on to pokazal, so čutili, da se tudi v njih skriva vse to. Žalostno je igral, da bi človek jokal, pa si vendarle moral čutiti, da se raduje nad življenjem. Da, on se je radoval življenja kljub

vsemu, kakor se ga raduje vsak človek, pa naj mu gre še tako slabo. — Potlej so ga pa nekoč povozili, zlomili so mu roko in nič več ni mogel igrati. Nedolgo nato je umrl.«

Tedaj je Ivica zaprosil, naj ga Martin odvede k ciganu, da bi malo prijel gosli v svoje roke. Martin se ni obotavljal, prijel je Ivico za roko in ga vedel po stopnicah na podstrešje.

»Kazinczy,« je rekel Martin. »Tu sem vam privedel malega fantička, ki bi se rad učil na gosli. Dajte mu gosli, da jih potiplje, kakšne so.« Cigan je dal gosli otroku in ga gledal.

Ivica je potežkal gosli in dejal:

»Lahke so.«

S prsti je vlekel po robovih okoli, se naposled dotaknil strun, da so zazvene in prisluhnil. Cigan mu je potisnil lok v roke in mu pokazal, kako naj vleče. Ivica je vlekel z lokom po strunah gor in dol in gosli so pele.

»S prsti pa je treba prebirati,« je dejal Martin. Ivica je prikimal. In ko je cigan spet vzel gosli v svoje roke in začel igrati, je Ivica stal spokojno sredi sobe in poslušal. Ko je cigan prenehal, je bil Ivica ves rdeč v obraz od radosti in je dejal:

»To je lepo.«

Zato mu je cigan dovolil, da sme priti k njemu vedno, kadar bo igral. Tudi pokazal mu bo kaj.

Ivica se je vrnil k materi in rekel:

»Mami —.«

»Kaj je, Ivica.«

»Jaz bi bil rad muzikant.«

»Hm, saj si lahko,« je dejala mati malomarno.

»Samo gosli nimam.«

»Gosli,« je pomislila Lizi. Da, gosli bi trebalo kupiti otroku. Saj tako ničesar nima od življenja. »Da, Ivica, tudi gosli bodo, nič se ne boj. Lepe pisane ti kupim, kakor jih ima cigan. Samo priden moraš biti.« Ivica je prikimal.

Martin Žalig vstaja zgodaj, opravi, kar je treba, nato pa stoji ob plotu pred cesto in gleda ljudi, ki prihajajo v mesto: kmetje so to in kmetice, v težkih blatnih škornjih, in Martinu je to všeč. Na hrbtu imajo pisane torbe in moški kadijo iz dolgih pip. Prvi slavci pojo na jablanah in Martin hiti s to veselo novico najprej k Heli Weissovi, potlej k Lizi in še drugim in sporoča, da slavci že pojo. Že se je odprl prvi popek na breskvi pred Lackovičevo hišo in vsi ga hodijo gledat. Breskov cvet — to ni malenkost. Ves dan govore samo o tem cvetu. Bog ne daj, da bi ga kdo odtrgal sebi v veselje; zakaj ta cvet je vseh, vsem je enako drag.

Lizi pa se ni nič razveselila tega cveta: kaj pa ji naposled posebnega prinaša? Ne vstaja zgodaj kakor Martin, da bi poslušala slavca, da bi gledala ljudi, ki prihajajo s kmetov v mesto. Ona ljubi brezdelje, ta tihi pokoj, da lahko polega do desete ure v postelji, kakor bi o čem sanjerala, kadi cigarete in čaka. To čakanje je prijetno: čakaš, ali kdo vstopi in te pozove s seboj; čakaš, da-li te kdo vzdrami, prisede k tebi in ti kaj pove, ko veš, da ti nihče ne more več povedati nič novega. Potlej pa vstaneš in hodiš v jutrnji halji in z zdolgočasnim obrazom po sobi, govoriš malo, popiješ kavo, stojiš za časek pred ogledalom in si ogleduješ svoj zaspani, trudni obraz in ne veš, kaj početi.

Tedaj je prišla v mesto stara Salajička. Imela je nov, svetel klobuk, za prvo pomlad, kostum za starejše ženske in lisico okoli vratu, bogme, novo lisico! Z jokom je vstopila k Lizi, jo neprestano poljubljala, poljubljala tudi otroke in jokala, ne da bi prišla do besede.

»Oh, ti moj nesrečni otrok,« je naposled iztislila do Lizi. »Tri otroke imaš, moj bog, tri in kaj boš z njimi?!«

Lizi je skomignila z rameni.

»Ne vem.«

»Moj bog, kaj pa hočemo. Naj živijo, bog z njimi, saj so že veliki. Oh, Mari, kako si že velika, kmalu pojdeš lahko v kakšno službo.« Potegnila je k sebi Ivico in mu nekaj stisnila v roko. »Ti revež ti.« Mnogo je govorila, mnogo samih nepotrebnih stvari, se znova razjokala in pomilovala Lizi.

»Dobila sem tvojo karto,« ji je rekla naposled. »Ne misli, da sem te docela pozabila. Vedno sem iskala, da bi našla kaj primernega. Lahko bi te že prej povabila, a na vsako figo te ne bi rada. Zdaj sem ti pa našla dobro službo. Plačilna natakarica boš v neki kavarni. Imenitna služba. Vsak dan ti pride toliko, da polovico lahko spraviš.«

Lizi je pomislila. Kakor bi se vračalo življenje vanjo. Zdaj, ko je že skoraj docela obupala, ko se je predala temu brezdjelju, je bilo to sporočilo kakor klic od nekod z one strani življenja, kamor ni več mislila priti. Njeno telo je oživelilo, oči so dobile drugačen soj, kakor so ga imele ves zadnji čas. Niti mislila ni na to, kako bo tam, koliko bo služila, samo to ji je bilo v mislih, da bo odslej vendarle drugače, da se umakne od tod, da pojde v svet.

»Saj je bil že skrajni čas,« je dejala.

»Saj vem, da si se jezila name,« je rekla Salajka. »Pa kaj sem jaz mogla pri tem? Komaj da sem sama sedla. Zdaj moja gostilna dobro uspeva. V predmestju jo imam, kmetje se ustavljajo tam ponoči pa prihaja celo gospoda. Lahko bi te imela pri sebi. Toda kaj bi imela ti od tega? Toliko bi služila, da bi živel, spraviti si pa ne bi mogla ničesar. Kaj hočeš, treba je živeti! Nič ne smemo gledati na druge, kar pravijo oni. Mi hočemo nekaj svojega, svoje načrte imamo pri vsem tem. Počasi boš tudi ti lahko kaj drugega začela, da ne boš zmeraj samo natakarica. Ko si nabereš denar — in mislim, zdaj boš dovolj pametna, da ga boš znala nabirati — lahko odideš, kamor se ti zdi. Kaj pa, drugi lahko govore, kako živiš, kakšna

si, a nikdar te nihče ne vpraša, ali imaš ob čem živeti. Zastran tega ostaneš vedno sama v življenju.«

»In kdaj bi začela?« je vprašala Lizi, kateri je bilo to važnejše kakor pa materine misli. Takih misli je imela sama preveč!

»Prišla sem naravnost pote. Jutri ostanem pri tebi, pojutrišnjem pa odideva.«

»Pa otroci?« je vprašala Lizi.

»Da, otroci,« je pomislila Salajka. »Z otroki tam ni nič. Predvsem ne boš mogla paziti nanje. V mestu življenje tudi več stane. Pri meni pa tudi za zdaj ne morejo biti. — Ali ne bi bilo bolje, če ostanejo tu, da pazi nanje kakšna ženska in ji zato plačuješ nekaj malega?«

Lizi je mislila. Otroci so bili nekaj bistvenega v njenem življenju, vse to bedno življenje je bilo samo radi njih. Kakor je včasih čutila, da je samo radi njih privezana na to bedo, na to mesto, kakor jih je skoraj sovražila, je bilo zdaj le nekaj drugega, ko je vedela, da se bo treba ločiti od njih.

»Saj jih pozneje lahko vzameš k sebi,« je pojasnila mati, ko je čutila, o čem Lizi premišlja. »Ko si nekoliko opomoreš.«

To je bilo prav. Saj je Marica že velika, lahko bo kuhala, lahko bo celo prala. Samo nekoga bo treba poleg, da bo kaj pogledal nanje.

Spomnila se je na Martina in Marica ga je šla klicat. Ko je ta zagledal Salajko, je nekaj prikimaval.

»Tak si vendarle prišla?« ji je dejal, kakor bi dolgo skupaj živela. »Ni bilo lepo od tebe, da svojega otroka tako prepustiš usodi, ko se tebi dobro godi.«

Ko se je hotela Salajka nekaj izgovarjati, je rekel: »Saj ti vidim okrogel obraz, kako naj bi se ti slabo godilo?!«

»Poslušajte, Martin bači,« je tedaj rekla Lizi. »Mati mi je našla službo. A z otroki bi bil v mestu

velik križ. Pa sem si mislila, da bi nekaj časa tu ostali. Marica bi že skrbela, da bi bilo vse v redu, vi bi pa tako včasih pogledali k njim. Tudi zame bi bilo prijetneje, ker bi vedela, da so v dobri skrbi. Ne bojte se, da bi bilo zastonj. Vsakokrat vam bom kaj dala.«

»Tako?« je razmišljal Martin. »No da, če ni drugače. Pa pogledam k njim tuintam, da se ne bi kaj zgodilo. Kajpa da pogledam, saj često nimam nobenega dela.«

Tako je Martin dobil novo službo, nove skrbi so naložili na njegove rame. Zato si je natlačil pipo, kajti Salajka mu je dala nekaj drobiža, da si je lahko kupil tobaka. In že je kakor gospodar pri hiši; Marico opomni včasih, kaj bi trebalo, govori z Ivico in ima skrbi z najmanjšim, kadar Marica ne utegne. Ko Lizi in Salajka spravljata Lizine stvari, tedaj Martin važno razlaga:

»Saj sem vam že pripovedoval o Matjašičevi. Vidite, kakšna sreča je doletela njo. To tako pride.«

»Ampak, jaz sem stara dva in trideset let,« se mu je nasmehnila Lizi.

»Seveda,« je prikimal. »In nisem dejal, da boste tudi vi dobili kakšnega lastnika plantažnih nasadov — saj niti ne vem ne, kaj je to — ampak sem hotel povedati: človek nikdar ne ve, kje ga čaka sreča, kje ga išče življenje. Vas lahko poišče kaj drugega. Še zame bi lahko prišlo kaj posebnega v življenju.«

Lizi pa se samo nasmiha. Zdaj se je spet prebudilo v njej vse tisto, kar je že zdavnaj zamrlo, in potihem vstajajo načrti, nove stvari se ji porajajo pred očmi. Vse je živo in lepo. Samo, da pojde od tod. Nazadnje povabi še otroke k sebi in tam bodo začeli drugače.

»Znabiti odvedemo še vas s sabo,« je rekla Lizi Martinu.

»Saj,« je dejala Salajka. »Jaz ga bom za kakšno leto že potrebovala.«

»Eh,« se je nasmehnil. »Znova ne bi rad začel. Jaz pojdem na deželo. To je, česar še pričakujem. Človek gre v nekem krogu, nazadnje se pa približaš tistemu, od česar si se nekoč oddaljil.«

Dva dni kasneje se je Lizi poslovila od svojih otrok. Kaj pa, jokala je, kakor je prav. Martin pa se je modro zadržal in govoril tolažeče: treba se je peljati sreči nasproti.

Samo Ivica je še rekel:

»Mami, ne pozabi na moje gosli.«

»Ne, Ivica, zdaj bodo pa tudi tvoje gosli prišle na vrsto.«

Preden je sedla na vlak, jo je ujel Kramar. Hotel je z njo nekaj posebnega.

»Torej greš?« jo je vprašal.

»Grem,« je odvrnila hladno in mu tako pokazala, da ji ni mnogo do razgovora z njim.

»Jaz pa sem hotel, Lizi, da bi se kako pobotala. Vidim, da s tem, kar sem zdaj začel, ne bo nič.«

»Kako to?«

»Eh. Saj ni vseeno, če te je žena varala, in zlasti, če te še dalje vara. — Denar je že imela, to je res. Zdaj misli, da zaradi tega lahko počne, kar se ji zdi. Vsega sem že sit do grla. Hotel bi mirno živeti.«

»Hm,« se je nasmehnila, toda njene misli so bile daleč. »Tudi jaz sem hotela.«

»Naj bo,« je dejal in ji ponudil roko, ko je videl, da se ji mudi na vlak. »A če bi se ti kdaj zahotelo, Lizi, da bi se sprijaznila, mi sporoči. Saj lahko odideva kam drugam.«

»Mislim, da ne bo treba. Zbogom.« Odšla je na vlak in ni gledala skozi okno, da bi ji zamahal v slovo.

Tisto noč se je Kramar vrnil kesno domov, pijan, da skoraj ni mogel stati; pretepal je ženo,

dokler se mu ni uprla in mu zagrozila, da ga ustrelji kakor psa, če ji ne bo dal miru.

Nad mestecem pa je ostalo še vedno isto brezdelje. Kaj pa, vrtove so prekopali in jih razdelili na lepe gredice, nasadili nanje raznega sočivja. Vsi so hoteli delati. Ljudje, ki so se sicer samo klatili, so zdaj prijeli za rovnice in prekopavali zemljo; delali so v razpetih srajcah in videlo se je, kako jim delo dobro de. Martin je prekopaval na Helinem vrtu in na Lackovičevem. Stal je s podvihanimi rokavi, metal zemljo pred seboj in nekaj razlagal Ivici, ki je ždel ob njem. Prijetno občutje je navdajalo ob tem tega starega kmeta, in želel si je, da bi le kdaj prišla prilika, da bi spet prijel za plug in zaoral v mastno prst, tam na ravnini, kjer je samo polje; da bi šel vdiljen po njivi. Tu je samo videz vsega tistega, zakaj ti vrtovi so majhni, ograjeni s plotovi; njive pa so kakor lepe sanje, ki jim ni konca. Brozgaš po njih in čim dalje brozgaš, tem prijetneje je. Na Lizinem domu gospodari zdaj on z Marico. Marica je pameten otrok in o vsem se pogovorita: glede trgovine, glede obleke, koliko lahko izdajo in kdaj je treba kaj kupiti. Čeprav ne gre iz njunega žepa, je vendar treba varčevati, zakaj mati ne pobira denarja po zagrebških ulicah, temveč ga s trudom služi. Vsak teden ji pišejo in vsak teden dobijo odgovor. Martin je kajpa poleg, ko Marica na glas čita, in modro pritrjuje. Poleg je tudi, kadar pišejo materi. Vsega se spomnijo, vsake drobnarije in to je važno: vse je treba premisliti. Nazadnje pa le pridenejo Ivičino željo, da bi rad imel gosli.

In glejte čudo, zdaj mati več ne pravi samo, da gosli bodo, temveč je poslala naravnost sem lepe, nove gosli, pravo čudo, nov lok in vse, kar je treba. Ivica ves srečen potežkuje gosli:

»Lahke so!« Potlej praska po strunah, zakaj že cigan mu je nekaj dovolil praskati po svojih in glejte, gosli pojejo, sicer trdo, škripajoče, kakor bi star voz drčal po klancu navzdol, ves razsušen, a vendar pojejo.

Zdaj pa res ni nobene ovire, da ne bi Ivica postal velik godec. Vsi, kar jih je, z najmanjšim vred, se odpravijo k ciganu in mu pokažejo gosli. Cigan prime gosli v roke, jih potežka, kakor je to storil Ivica in tudi pove, da so lahke. Potlej jih da pod brado in roka mu z lokom splava po strunah in že se pesem razliva iz njih, živa, vesela in odmeva na prostrano Lackovičevo dvorišče. Dolgo igra cigan, preizkuša in potlej izjavi:

»Dobre gosli so, lepo pojejo.«

Poslej Ivica vsako jutro zleze k ciganu, ko še oni dremlje in hoče, naj ga uči. Cigan vsako jutro nekaj godrnja, kakor je pač ciganska navada, naposled pa le poučuje Ivico, zakaj Ivica je slepec in to cigan ve, da so slepci nekaj drugega kakor drugi ljudje. Potlej ga pa spet nažene, naj doma praska. Ivica odide domov praskat in ves dan praska, niti za sonce mu ni. Vsa soba je polna tega praskanja in cviljenja, da se Martin samo kremži pri tem. Ko ga pa Ivica vpraša, kako bo, tedaj se važno izjavi:

»Bo, Ivica, ti boš velik godec.«

Tako je minilo poletje, listje na platanah ob cesti je pričelo odpadati, vlekli so hladni jesenski vetrovi in Martin je izjavil:

»Proti zimi se peljemo«, zakaj dim se vali proti jugu, ladje so dvignile sidra in režejo linijo na sever.

Potlej je sneg, ladje vozijo še dalje na sever, nič se nočejo ustaviti. Lizini ždijo doma, razen Marice, ki še hodi v šolo. Tedaj je vedno Martin pri njih in pazi na najmanjšega, dočim Ivica praska po strunah. Že je razločiti prve nedoločne melodije, kakor bi pel človek, ki nima posluha. A melodija postaja čedalje izrazitejša, lok ne

škriplje več po strunah tako kot sprva. — Počasi gre življenje, dokler ne začno zopet pihati pomladni vetrovi.

Od Lizi pa prihajajo samo pisma. Obljublja, da jih pride v kratkem pogledat. Toda od prvega pisma, kar je to obljubila, je že dolgo, a nje še ni. Pa si vedno kako razložijo. Saj ne utegne. Martin ve, kako je s takšnimi službami. Šef ji noče dati dopusta. To niso državni uradniki, da bi se odpeljal za štirinajst dni, enkrat na leto, kadar bi se ti zdelo najprimerneje. Moraš počakati, dokler ti gospodar ne pove: zdaj. Zato ji vedno oproščajo in čakajo dalje.

Povrhu zdaj ni nikake sile: saj živijo brez velikih skrbi. Marica pa se tudi lepo razvija. Zdaj je v dvanajstem letu, in če bog da, za štiri leta bo že velika, za štiri leta bo že — tako razmišlja Martin — gledala za fanti in zardevala. O, ta lepi čas, ko pride spet! In Marica bo, kot vse kaže, lepo dekle, tudi mati je bila nekoč lepa.

Tako preide to prvo leto po Lizinem odhodu in že drugo gre proti zimi. Tako bodo šla leta in nekega dne se pojavi Lizi, mestno oblečena in povede svoje otroke s seboj. Martin pa — kaj naj bi pa tudi storil — pojde na deželo.

Toda po treh letih prične Martina nekaj skrbeti: Lizi samo piše in piše, a nikdar je ni pogledat k deci. Zdaj bi že bil čas. Bogve če si ni kaj premislila. Martin, ali poznaš dovolj ljudi, da lahko vsakomur zaupaš? Mogoče je našla kaj lepega, kjer bi ji bili otroci v napotje, pa jih tako zataji. Mogoče se še poroči s kom, vse se lahko zgodi. Otroci pa ostanejo. Komu ostanejo otroci?

To je že lepo, da pošilja denar zanje, toda spodobilo bi se tudi, da jih pride pogledat. Svet je širok in kdo jo bo iskal, če odide v Južno Ameriko? Ali pa lahko odide kam drugam, ko si nabere dovolj denarja. Malo zamižati je treba in že se znebiš otrok in vsega, kar bi ti bilo v nadlogo v življenju. Tedaj se Martin opogumi in

napiše Lizi pismo: kaj misli napraviti z otroki? On je star in najbrže ne ostane dolgo v mestu, temveč pojde na deželo. Ali jih vzame k sebi ali kako misli?! Naj odpiše, da bo vedel.

In Lizi mu odgovori, naj počaka še leto dni, potem vzame k sebi deco in tudi njega odvedejo v mesto.

Martin je zadovoljen z odgovorom, dasi sam v mesto ne pojde. Zato sklene počakati še leto dni. Eno leto ni dolga večnost in bo minilo, kakor jih je minilo že mnogo.

»Ivica, ti se pa le uči,« bodri otroka, »da zaigraš materi, kadar pride k nam.«

Kramar kolovrati pijan po mestu, prepeva in se prepira sam s seboj. Ljudje ga gledajo in se smejejo, policaj pa, ki se včasih prikaže na ulici, zdaj najbrže obeduje, da ga ni nikjer. Pa tudi če bi bil, bi se najbrže tudi on smejal. Kramar je deželan in ne prvi ne zadnji, ki hodi po mestu pijan. Da le ne razbija.

Žaliga Martina pa je Kramar prepoznal in mu dejal, naj gre z njim.

»Pijan si, ljuba duša in najbolje bo, da sedeš na koleselj in se odpelješ domov.« mu je odvrnil Martin. Nazadnje pa ga je oni le zvlekel v gostilno in tam naročil pijače.

»Saj vas vidim, da se mi smejete,« je dejal Kramar, »pa to ni nič hudega. A vi bi na mojem mestu prav isto počeli. In bogme, nič pametnejšega ne vidim pred sabo.«

Martin pa ni bil več mlad in je marsikaj razumel, gledal je na vse dogajanje hladno, z majhnim sočutjem in z velikim razumevanjem.

»Tako se godi,« je dejal Kramarju, »vsakemu se kedaj to pripeti.«

»Kaj se mu pripeti?« je vžrasel Kramar.

»No — da se nekje zavozla v življenju.« Pri tem se je zvito nasmehnil. Kramar je že hotel nekaj vzrojiti, pa se je premislil. Dejal je:

»Da, zavozla se in potlej ne najde izhoda. — In ko bom jaz toliko star kot vi, se bom najbrže tudi vsemu posmehoval, kot se zdaj vi. — A to mi povejte, kaj bi vi počeli na mojem mestu?«

Martin je nekaj posmrknil.

»Saj še ne vem, kaj te boli,« je dejal.

»Kaj me boli! Nič me ne boli. Nočem, da bi me kaj bolelo. Tako sem kot koklja, ki so ji privezali poleno za nogo, da ne bi mogla na hlev sedet, pa je letela prek plota in se zateknila. Pa ni toliko pametna, da bi zletela nazaj, temveč hoče naprej.«

»No, ti pojdi nazaj,« se je Martin nasmehnil.

»Težko je, če je eden pijan, drugi trezen. In še težje, če enega čevelj žuli, drugi se pa lahko smeje,« je vzdihnil. Nekaj časa je molčal, pil, sklonil glavo do mize in razmišljal. Potlej je nadaljeval: »Lizi sem pisal.«

»Tako? A čemu si ji pisal?«

»No, da bi kako pri vragu to popravila. — Ženo sva se sprla in sem jo nagnal. Naložila je na voz svoje stvari in odšla. Naravnost k svojemu ljubimcu.«

»Ali si kaj drugega pričakoval?«

Kramar je gledal Martina.

»Neumnost je to, kar pravite, Martin. Ničesar nisem pričakoval. Hotel sem, da tudi ona nekoliko razume življenje. Bila je moja žena, to je: po cerkvenih zakonih. Ker me je varala, je nisem ljubil in sva se razšla. Potlej se je vrnila, ko sem hotel živeti z Lizi. No, kaj sem hotel drugega kot priznati zakon, in življenje, to je, Lizi od-sloviti. Tako sem tudi storil: mislil sem: zakon je nekaj, kar je posvečenega in manjši je greh, če prestopiš življenje kakor zakon. Moja žena je mislila drugače. — Lizi pa noče nazaj in morda ima prav; dobila je službo in se bo postavila na noge.«

»Da,« je pritrdil Martin, »naši Lizi se zdaj dobro godi. Mislim, da bo v kratkem na svojem.«

Kramar ga je nekaj časa gledal, kimal in nekaj mrmral.

»To sem vedel, da se ji bo dobro godilo,« je dejal. »V resnici bi bila neumna, če bi se z mano pobotala. Ona je šla skozi ogenj in je zdržala. Jaz pa kolovratim in ji pisarim pisma in jadicujem. Morda bom spet pisal svoji ženi, ali pa se zapijem in bom hodil v Varaždin. Ker to je najpametnejše.« Molčal je spet nekaj časa, gledal Martina in ga naposled vprašal: »Povejte, Martin, ali ste si vi na jasnem?«

Martin se je smehljaj, gledal Kramarja in nato še sam vprašal:

»Kako to misliš — na jasnem. Zastran česa naj bi si bil na jasnem?«

»No, zastran življenja. Kako je ta in ona stvar, ali kako bi morala biti. Recimo, tu imate boga, tu imate zakon, tu imate življenje, tu imate ženske in moške, vse to je vsako zase, otroci, denar, zemlja in sploh vse to.«

Zdaj se Martin ni smehljaj. Gledal je Kramarja dolgo, razmišljaj, se okrenil stran in si nekaj pokimaval. Izpil je vino iz kozarca, zamahnil z roko in se spet smehljaj:

»Da, v nekaterih stvareh si človek mora biti na jasnem. To je: ali živiš, ali pa greš in se ubiješ. Kaj pa hočemo drugega kot ljubiti to svoje bedno življenje? Vse lahko prestopiš, življenju se pa le ukloniš. In to je prav. A kaj hočeš še? Vsega tega, kar zdaj tebe muči, ne doživljaš ti prvi in ne zadnji. Med tem nihamo in blodimo vsi. Ti nihaš med dvema ženskama, in obe sta se ti odmaknili, nihaš med življenjem in zakonom, med zemljo in nebom. — Ampak zemlja je človeku bližja kot nebo.«

»Kako to mislite?«

»No — tako: kaj ti preostane drugega kot zemlja? Garaj, garaj in ne razmišljaj. Človeku je sicer dano razmišljati, ali razmisliti kakšno stvar — bogve?«

»A zakaj se vi potepate tu po mestu in ne greste delat na zemljo?«

»Hm. Jaz se vračam. Obhodil sem skoraj pol zemlje in zdaj se vračam tja, odkoder sem izstopil. Zdaj pa pazim Lizine otroke. Spomladi pride ponje in tedaj odidem.«

»Pojdite z mano, Martin, kupim nama zemlje in delala bova.«

»Letos ne. Otroke pazim. Naložili so mi tri otroke in kaj hočem? — To je tako: ti si gledal na zakon in na lepo ženo, pa si pozabil na otroka in na vse drugo. Lizi ima tri otroke in bi rada nekam in zato moram jaz paziti in čakati, da si opomore.«

Tako sta še nekaj časa razmišljala in se pogovarjala, počasi pila in ko sta se razšla, je bil tudi Martin okoren v nogah; opotekal se je.

»Vse to je neumnost,« si je dejal. Čez čas je še pristavil: »In prav zato je lepo, ker je vse neumnost in moraš vendar do konca prežvečiti vse to.«

Ko so se Martin in Lizini otroci zapeljali spet proti pomladi, je prišla Lizi. Lepo oblečena — bogme, kakor jih ne hodi mnogo po tem mestecu — s klobučkom na glavi; njen korak je bil mesten, nič kmečki. V obraz je bila prijetna, nekam pomladila se je.

»No, Martin, težko ste čakali,« se mu je nasmehnila.

»Kaj bi težko čakal,« se je izgovarjal. »Pa star sem, nekaj bom moral ukreniti.«

Potlej pa ljubimkanje med Lizi in deco, ves dan majhni, nevažni razgovori, pripovedovanje Marice, ki se je lepo razrastla in — če se Martin ne moti — že nekam gleda. Ivica pa je prinesel svoje gosli in dejal Lizi, naj posluša. Lizi je poslušala. Zaigral je Ivica, še Martina je prevzelo.

»Oh,« ga je pogladila Lizi, »lepo igraš.«

Ne, si je tedaj rekel Martin, ti nimaš zdaj tu ničesar iskati. — Tu so zdaj srečni ljudje. Stopi v mesto, kjer prodajajo žganje, žganje je v takih trenutkih najboljša stvar.

Zato se je zvečer vrnil pijan.

Lizi je imela štirinajst dni prosto. Vsak večer si pripovedujejo, vse si znova povedo in Lizi posluša. Martin pa kadi svojo pipo in se modro drži, zakaj vse to njega ne sme ganiti. Ivica pa bi rad igral mami: ta mladi cigan, samo igral bi.

Ko gre Lizi dopust že proti koncu, jo vpraša Martin:

»Kaj mislite zdaj ukreniti, Lizi?«

»V mesto pojdemo, vsi odidemo. Najela sem nam stanovanje in nekako bomo živeli. Marica kmalu doraste, dam jo v trgovino. Tudi vi pojedete z nami. Pri materi dobite službo, nič težkega ne bo.«

Martin pa se smehlja.

»Jaz, Lizi,« ji odvrne, »sem bil v Budapešti, v Požonju, v Zagrebu in v Fiumi in še marsikje drugod. Dovolj je to zame.«

»Odpeljali bi se v mesto, na jug,« se je nasmehnila ona, »južni vetrovi vlečejo.«

»Ne,« je odvrnil šegavo. »Jaz čakam na ladjo, da se odpeljem na deželo. Od tam se odpeljem na ladji smrti v zemljo. Velik krog sem napravil v življenju; če ga potegnete po zraku, je podoben veliki ničli. Mislim, da je to dovolj. Za letos pa so mi ponudili službo pastirja v mestu. Mislim, da sprejemem. Dve, tri leta ostanem še tu, potlej pa še to zbogom.«

Ko pa se Lizi že odpravlja, ji Martin pove:

»Tisti Kramar je vprašal po vas. Če bi prišli spet k njemu.«

»Tako? — Ne, Martin, tri otroke že imam, prestara sem za take stvari.«

Potem jim Martin pomaga spraviti njihove stvari na vlak in ko so oni že gori in gledajo skozi

okna za njim, stoji on ob lipi, kadi iz svoje mogočne pipe in je resen.

A ko vlak odžvižga v rano jutro, se Martin vrne v mesto, vzame velik pastirski bič, natlači torbo in stopi na ulico, zakaj danes je prvi dan, da žene na pašo. Postoji na ulici med platanami in počí mogočno z bičem; vrata pri hišah se odpirajo in od povsod prikima po ena ali po dve kravi, počasi in zaspano, ker kravam se v življenju nikamor ne mudi, in za njimi gre počasi s torbo čez pleča Martin, ki se mu tudi nikamor več ne mudi in nekaj tuhta. Naposled pa zamahne z roko in si reče:

»Kaj bi to, to so neumnosti, taka ganotja. Vse si videl, vse doživel, le ganotje ti je bilo doslej tuje. — Zdi se mi, da je to znak starosti.«

Martin se zdaj razume na živino: vsako pozna, čigava je, kako jo cenijo doma, ker daje obilo dobrega mleka. Tudi to so skrbi.

Nekje daleč pa se vživljajo v novo življenje Lizi in njeni trije otroci. Ampak Žalig Martin pojde čez dve — tri leta na deželo, odkoder je pred davnimi leti odšel.

Spomladi leta ena in tridesetega se je Martin Žalig vrnil na kmete, da bi — kakor je rekel — v miru umrl in se povrnil v zemljo, ki ga je rodila. V tem je bilo nekoliko naivnosti in ganotja nad samim seboj, kar je Martin sam dobro vedel, pa se je samo nasmehnil in si s tem dovolil to ganotje: kadar doseže človek sedemdeset let, si lahko tudi kaj takega dovoli. Zato si je dovolil majhno razmišljanje o daljni preteklosti, o tem, kako je bilo nekoč in kako je zdaj. Nekoč, nekako pred štiridesetimi leti, ko je bil zadnjič tu, je bilo vendar za spoznanje drugače. Vsa ta ulica, kjer je tedaj stala njihova skromna hiša, se je spremenila. Ljudje so si postavili prijetnejša in bogatejša bivališča. Nove, zidane hiše, krite z opeko, namestu starih, lesenih, s slamo kritih, kažejo, da je zdaj tu za spoznanje več sreče. Slišal je bil, da so grofovsko zemljo, po kateri je prej hodil — razdelili; videl je, da so travniki, ki so bili nekoč močvirni, zdaj preorani in da ljudje sadijo na njih. Otroci, ki jih je videl pri hišah, niso bili kakor nekoč: v dolgih, do peta segajočih srajcah, temveč so imeli dečki hlače in dekleta pisana krilca. Dejal si je: zdaj raste tu lepši kruh in ljudje lepše živijo. Nimajo več tistih stoterih malenkostnih skrbi, kje si bodo prislužili kruha za zimo, temveč jih je skrb samo, da bi jim lep zrastel.

Z veliko negotovostjo je odprl vratca s kolnika na vrt k lepi hiši, kjer je nekoč stala njihova, proti

jugu nagnjena lesena koč, kakor bi jo bili nagnili zimski vetrovi. Nova je lepa, sam ponos je je. Občutil je tisti trenotek, da je njegov prihod morda prav nepotreben, da bo samo motil ljudi pri njihovem delu, pri njihovem življenju. Tu je nekoč po očetu gospodaril njegov brat Ivan, ki je bil celih dvanajst let starejši od njega. Zdaj najbrže ne živi več, sami tuji, njemu neznani ljudje bodo pri hiši. Pokljukal je na vrata, pa so bila zaprta. Zato je zavil na podokna, ozirajoč se po cvetočem vrtu. Tam je sedela na stolčku in dremala ženska, naslonjena ob zid. Stara ni mogla biti; a bolezen, ki je bila nad njo, kar je dognal po njenem videzu, je postarala njen obraz, da ji ni mogel natančno razbrati let; tako nekako izpod trideset bi jih imela.

»Dober dan,« jo je pozdravil glasno, da bi obrnil njeno pozornost nase. Ženska se je ozrla in pokimala v odzdrav. »Kaj niste tu pri Žaligovih?« je vprašal Martin, ki ženske ni spoznal.

»Da, pri Žaligovih smo tu,« je odvrnila ženska. Ali je ona tu domača, je vprašal. Odvrnila je, da je ona tu gospodinja, žena po Rousu Petru.

»A kaj bi radi vi?« Martin je pomislil, nato pa dejal v nekakšni zadregi:

»Jaz sem Žalig Martin. — Nekoč sem bil tu doma.«

Ženska je nekaj razmišljala. Zato je Martin nadaljeval: »No, kako se je pisal tvoj oče?«

»Horvat.«

»A mati?«

»Mati pa Žalig.«

»No, vidiš, ona je bila hči Žaliga Ivana, mojega brata. A svojega dedka nisi poznala?« Prikimala je, da ga je poznala, a da je dedek umrl, ko ji je bilo osem let.

»No vidiš,« je ponovil Martin, »jaz sem brat tega dedka. — Ali ni nikdar nihče pravil o meni?« Odkimala je, nato pa se je spomnila: pravili so, da je nekoč eden odšel po svetu in nihče ni vedel,

ali še živi ali je že mrtev. — Da, saj mnogo ljudi odhaja v svet, zakaj naj bi tedaj posebej govorili o Martinu? Potlej si je privlekel od nekod štor in sedel nanj. »A kaj je tebi?« je vprašal, ko jo je nekaj časa gledal. »Prsi?« Ne, je odkimala. »Želodec; pravijo, da imam raka.«

»Pa bi šla k zdravniku.«

»Sem bila,« je prikimala.

»A kaj ti je dejal?«

»V bolnišnico bi morala.«

»Pa zakaj ne greš?«

»Bila sem, leto dni sem se zdravila. In še bi morala ostati. — Pa ni mogoče. Preveč stane.«

»Tako«, je pomrmral Martin. »A kaj, če ne ozdraviš, če umreš zaradi tega?« Ženska se je nasmehnila.

»Kaj zato. Saj bi prav tako lahko tam umrla, povrhu bi dom preveč trpel zaradi tega.« Zdaj je molčal Martin. Nekaj si je prikimal. Potem je povprašal po možu. Da sadijo koruzo, je rekla. Pa kmalu pridejo, je pristavila.

Martinu je bilo vse to nekam mučno. Prav nič si ni bil na jasnem, kako se bo uredilo. Na tihem se je že kesal, da se je vrnil. Saj bi prav tako lahko v mestu umrl, ne pa da hodi na kmete nadlegovat ljudi, ki imajo druge skrbi. Ta sum ni bil neupravičen, kar je spoznal, ko se je pripeljal mož. Sedel je na vozu in šele na vrtu skočil na tla, dočim je za njim prišla mlada ženska kakšnih tridesetih let, ki je odprla vrata s ceste in mu zdaj pomagala izpreči. Mož se je mimogrede ozrl po svoji ženi in njegov pogled je za trenotek obvisel na Martinu. Onadva sta se dolgo mudila v hlevu; nato je mož prišel do Martina in žene. Martin je tudi zdaj pozdravil, gledajoč moža z rahlim nasmehom. Potlej je pa spet začel z isto stvarjo kot prej do ženske, pojasnil je, kdo je, in potlej je hotel še nekaj.

Mož je poslušal vse to z nevelikim zanimanjem, nato je vprašal: »A kaj bi radi?«

»Rad bi ostal na kmetih, pa sem mislil, če bi se lahko tu pri vas ustavil.«

Mladi mož je premišljal.

»Pri nas?« je zavlekel. »Mi nimamo takega prostora. — V veliki sobi spiva z ženo, v mali pa spi ženina sestra.«

»To ni važno, kje bi spal,« se je nasmehnil Martin. »Saj si lahko napravim v hlevu in tam počivam.« Onega je to spravilo v še večjo zadrego, nekaj je tuhtal, se ozrl po ženi, ki pa ni hotela nič reči, kaj misli; nato je spet rekel:

»Ali ni Lebarjeva Geta vaša sestra?« Martin je prikimal. »No — kaj pa, če bi tam ostali?« je predlagal mož.

Tudi zdaj se je Martin smehljaj, nazadnje pa rekel: »Saj ne prosim zastonj. Plačeval bi za vse skupaj, tudi za perilo.« Zdaj pa je onega postalo skoraj sram in še žena je nekaj rekla, zato se je mrmraje opravičil, da ni mislil tako, da pa res nimajo nobenega prostora. Potlej so ga povabili na južino: ženina sestra Treza, kakor so jo klicali, je prinesla kruha in majhnih okroglih kisilackov, ki so jih doma napravili in ki so takoj naredili dober vtis na Martina, kajti spomnili so ga teh starih, dobrih stvari. Ana je komaj prikrevsala k mizi. Peter je sedel na koncu mize in nekaj spraševal Martina in se delal važnega. Martin pa je na široko pripovedoval o raznih stvareh, dasi se v podrobnosti ni hotel spuščati. Pri tem ga je obšlo majhno zadovoljstvo; usidral se je in to je glavno. Poslej bo že živel. Privadili se ga bodo in ne bo jim tako tuj. V srcu je blagroval kmete, to prijetno življenje; in vse bi bilo še bolje, da ni Ana bolna in le to kvari pravo razpoloženje med njimi, zavest, da je eden obsojen na smrt.

Po južini se je odpravil s Petrom, da bi napravila ležišče v hlevu. Peter je sicer nekaj govoril, da bi naposled lahko spal v njuni sobi, a Martin o tem ni hotel nič slišati. In tako zbijata iz desák posteljo visoko pod stropom. Med tem delom se

še dalje pomenkujeta. Martinu se zdi ta človek moder, dober kmet. Nekaj mu omeni o nesreči, da je žena bolna, toda Peter samo rahlo zamahne.

»Vsi smo se že naveličali,« izjavi naposled, »in tudi ona je že tega sita. Da bi ozdravila ali pa umrla. To pa se tako vleče naprej in naprej. Vedno je treba kakih zdravil in podobno. Skoraj leto dni sem jo imel v bolnišnici, da smo porabili ves denar.«

Martin prikima. Da, bilo bi bolje, naj se že zgodi karkoli: če ji je usojeno umreti, naj umre, če pa živeti, naj bi čim prej ozdravela. Nič posebnega ni v tem. Ali si dovolj močan, da te narava ne zlomi, ali pa padeš.

Tako se je vselil Martin Žalig v hlev svojih daljnih sorodnikov, ko se je po več ko štiri-desetih letih povrnil v svoje rodne kraje. Zvečer je sedel na tem trdem ležišču, ki mu ga je bila Treza nastlala s slamo in pregrnila po Anini želji s staro ponjavo. Skozi priprta vratca na hlevnih vratih je bilo slišati noč: fantovsko petje in žabje reglanje, ki se je obudilo na vseh straneh. Martina Žaliga je obšla velika želja, da bi vsemu temu prisluškoval, da bi se poslednjokrat poradoval nad življenjem: hotel je lepo v miru preživeti te zadnje svoje dni.

Vstajati je bil vajezen zgodaj in zato je tudi prvo jutro vstal rano, se ozrl po kravah, ki so že čakale, nato zlezal na hlev in nametal v senjak sena: nič dobrega ni več našel na hlevu. Nato je vrgel kravam v jasli. Potlej je odmetal odpadke, lepo očistil pod, prinesel nastelje in počesal. V hiši so še spali: bila je nedelja in nikomur se ni nikamor mudilo. Ko je Martin že z vsem končal, je stopil na vrt in prisluhnil pomladi: vse je bilo v tisti prijetni razgibanosti prvih pomladnih juter, ko se cvetje še ne osiplje z drevja, ko prve lastovice čeb-ljajo po zraku, nekje pojo slavci, nekje gruli

golob, kukavica, hupkač in še druge ptice. Zrak je svež, skoraj oster, dehti po nečem, česar ne moreš določiti: ali je to vonj prvega listja iz gozda nedaleč od Žaligovega, ali je to vonj po komaj razoranih njivah, po hlapečih vodáh po jarkih, ki jih je še vedno dovolj za vrtovi. Nad vasjo je čuden pokoj: ljudje so trudni po prvem delu in iznad streh se komaj začinja dvigati prvi dim. Martin si je natlačil pipo in prijetno zadovoljstvo ga je obšlo: nič razočaranja ni bilo v njegovem srcu. Vse je skoraj tako, kakor si je želel, da bi bilo. Da je le sédel, zdaj se ne gane več nikamor. V rahli nedoločnosti je pregledal ves dan vnaprej: kaj pa, k maši pojde, ker je tu taka navada. Vsi hodijo in tudi zanj se spodobi. Njemu sicer ni bilo do maše in mnogo let ni hodil v cerkev, toda na vasi je to združeno z vsem življenjem na drug način kakor v mestu. V mestu je to nekako odveč, je samo tvoja stvar, tu pa je potrebno, kakor bi se ljudje prišli pregledat, ali so še vsi, ali so zdravi in kako se jim godi; in da pokažejo pri tem malo ničemurnosti, ki je morajo imeti. No — njegovih znancev menda ne bo veliko. Ne samo radi tega, ker ga že štirideset let ni bilo domov, temveč ker najbrže njihovih vrstnikov ni veliko, drugi ga pa malo poznajo. Popoldne pa obišče svojo sestro Geto, za katero so mu povedali, da še živi, da pa je slaba, docela gluha in tudi slabo vidi. Tudi do sestre ni imel nobenega posebnega občutja, vendar — sestra je in spodobi se, da jo pogleda.

Tedaj je vstal gospodar Peter in prišel iz hiše proti hlevu. Oblečeno je imel staro kmečko obleko in na nogah težke škornje.

»Kaj ste že vstali?« je vprašal Martina in nekaj zdehal.

»Že,« je odvrnil Martin. »Ne morem spati. Pa je zdaj tudi tako lepo zunaj.«

Peter je prikimal in nič ga ni mikalo, da bi se ozrl po vsem tem, kar je tako močno zanimalo

Martina. »Kravam sem vrgel,« je omenil Martin, ko je oni hotel vstopiti.

»Tako?« se je Peter ozrl po njem. »Počesali niste?«

»Tudi to sem opravil,« je prikimal Martin in oba sta se nekaj nasmehnila. Kljub temu je Peter odprl hlev in pogledal h kravam. Potlej se je vrnil, ker je bilo res že vse opravljeno. Postal je pri Martinu, kot bi se hotel o nečem porazgovoriti. Res sta se začela pomenkovati o tujini, o zaslužku in podobnem.

»Tudi jaz sem hotel iti,« je rekel Peter. »Pa me niso pustili, dokler je bilo mogoče. A kam moreš zdaj? Vse so zaprli. Samo v Francijo še hodijo, pa zvečine ženske. Včasih je bilo tako, da so moški odhajali zdoma, zdaj mōž nikjer ne potrebujejo.«

»Ljudje vedno odhajajo,« je rekel Martin.

»Da,« je pritrdil oni. »Od vsake hiše je kdo po svetu. — No, kaj pa hočemo. V svetu vsaj nekaj prislužiš. Doma pa je tako klavrno — nič ni z gospodarstvom, ne z zemljo. Nikamor ne prideš.«

»Zdaj so vam dali zemljo,« je opomnil Martin. »Mi smo si pa včasih želeli samo zemlje.«

»Da, zemljo imamo in za življenje je dovolj. Živiš — a kaj je to.« Tedaj je prišla Treza z loncem, da bi pomolzla krave. Rahla zaspanost ji je visela na očeh. Oblečena je bila ohlapno, kakor zjutraj vse kmetice. Njeno telo se je zibalo, polno, že malce obilno. Saj — ko pa ni imela moža in se ji tudi ni bilo treba pretegniti z delom, vsaj kakor se je zdelo Martinu. Ozrla se je po Martinu in komaj rahlo po Petru.

»Martin so mi že skoraj nakrmili,« se je smehljaj Peter proti njej in jo gledal.

Nič ni rekla, temveč je stopila v hlev in prislonila duri, da ne bi preveč hlada prišlo noter.

Martin se je zdaj prvokrat z mislimi ustavil pri njej. Zato je vprašal Petra: »A kako, da je ona pri vama?«

»Hm, tako,« je ta zavlekel. »Še pred vojno se je poročila v Mačkovce. Tam ima tudi hčer, ki ima zdaj petnajst let. Mož ji je padel v vojni. Pa se je nekaj sporekla z domačimi, že lani so se sprli in je odšla od njih.«

»Tako? Pa ne pojde nazaj?«

»Enkrat je že šla, pa so se spet sprli. — Zdaj je nočejo več k hiši. Mož pa tudi ni napravil nič oporoke, vse imata še stara v rokah in pravita, da bosta dala njeni hčeri. O njej pa nočeta slišati. Tu pa tudi še ni izplačana. Zdaj dela. Ana tako ne more in gospodinje nam je treba. Boljša taka, kot kakšna tuja.«

Martin je prikimal. To je bilo prav, da so tako uredili. Zato je rekel:

»Saj —. In če Ana umre — bog ji daj še dolgo življenje zaradi mene, ker ni dobro nikomur smrti želeti — ampak, pravim, če Ana umre, kar se lahko zgodi, tedaj tako ostane pri hiši?!« In Martin se je zvito nasmehnil, ko je pogledal Petra.

Peter se je tudi ozrl po Martinu; ker ni videl na njegovem obrazu nič posebnega, je molčal, kakor bi bilo to samo po sebi umevno.

Ona sta potlej odšla v hišo, Martin pa je še ostal zunaj, napojil krave, se umil pri studencu in šele nato krenil proti hiši. Prišel je tiho in tako odprl vrata v kuhinjo, ki so bila napol zaprta in je nekaj časa gledal, ne da bi vedel, kaj naj stori: na stolu je sedel Peter, v njegovem naročju je ždela Treza in govorila sta nekaj, močno zaverovana drug v drugega. Martin je pohrkal in se umaknil, ne da bi čakal, kaj bosta storila pri tem opozorilu. Obstal je v veži, privzdignil svoj klobuk in se počehal med dolgimi sivimi lasmi.

»Tako,« je zamrmral, ne da bi vedel, kaj naj bi ta 'tako' pomenil. Zazdelo se mu je, da si je v nečem na jasnem. »Tak tako,« je ponovil svojim mislim. Kaj pa, potlej ostane vse pri hiši, je po-

misllil. Sram ga je bilo, da je prej izrekel tako neumno, naivno misel.

Stopil je v veliko hišo. Ana je že vstala, pa je sedela pri peči in gledala skozi okno. Martin se je ustavil sredi sobe, ko ji je voščil dobro jutro in jo vprašal, kako se počuti.

»Eh,« je rekla. »Tako iz dneva v dan enako: ne bolje in ne slabše.« Da, je prikimal, in to je slabo: da bi bilo ali slabše ali bolje, samo ne tako. Ozrl se je po njej, po njenih očeh. Bogve, si je dejal, ali ona kaj ve o tem, ali nima pojma? Hudo je, če ve. Kolikokrat je bolje, da kakšne stvari ne veš. Sedel je za mizo in da bi vsaj malo prišel na jasno, rekel:

»To je še dobro, da imaš pomoč, nadomestilo. Ni ti treba ne kuhati in ne drugega delati in nihče ne godrnja.«

Ana ga je nekaj časa gledala; zdelo se ji je, da se norčuje iz nje; ko pa je videla, da vse to misli resno, se je trpko nasmehnila.

»In namestu mene uživa,« je naposled iztisnila iz sebe. Sklonila je glavo.

Martin je imel občutek, kakor da ga je nekdo udaril s palico po hrbtu.

»Da,« je prikimal Martin. »To ni več dobro.« Njuna pogleda sta se srečala in nič več si nista imela povedati. Martinu se je zdelo, kakor da je segel v žerjavico. Zdaj si je napravil jasno sliko; že v tem prvem dnevu, ki ga je tu preživel — saj še ni minilo štiri in dvajset ur — si je bil na jasnem. Našel je troje ljudi v ostrem trikotu, ki ga je bilo treba skrčiti v ravno linijo, da en kot odpade. — Toda on bo hodil mimo vsega tega, ker že zdaj čuti, da tu ne bo mogel prav nič ukreniti: Pred mano se je začelo, si je dejal, in najbrže se bo za mano zaključilo, če nje prej bog ne pokliče k sebi. Zopet je njegov pogled splaval do nje: do njenega bledega obraza, uvelega lica, na katerem so se močno poznale lične kosti, ostra brada, suhe, blede, razpokane ustnice, oster dro-

ben nos, globoko udrte oči in čelo, ki je bilo za njena leta preveč nagubano.

Stopil je spet pred hišo: po cesti so šli prvi ljudje, najbrže k spovedi, kajti do maše je bilo še dovolj časa. Pogladi se je po bradi: briti se mu danes ne bo treba, ker se je včeraj v mestu. Šel je po dvorišču kakor gospodar, ki se je spočil po težkem delu in ima zdaj nekoliko prilike, da si vse ogleda. Vse ga je navdajalo z veliko radostjo; ta jutrnji zrak, preprežen s soncem, ki se je komaj izmotalo nad vas in nad rahlo zamegljena polja. Hiše ob ulici so se prebujale, pri sosedovih so otroci lezli ven, se postavljali pred prag, v samih srajcah in so privzdigali še te. Ko pa so opazili Martina, so srajce spustili in se umaknili dalje proti gnoju. Dekle kakih osemnajstih let je delalo in ves čas pelo, dovolj glasno, da je Martin slišal; pelo je s tistim kmečkim, malce okorelim, kričavim glasom, a vendar je bilo v tem petju mnogo radosti, ki jo je bilo težko razgonetiti, odkod se je v deklini vzela: ali zgolj iz mladosti, ali ker je morda kdo vasoval pri njej, ali pa ker bo videla pri cerkvi njega: vse to so malenkostne radosti, a za ta leta dovoljšne.

Tako je Martin dočakal devete ure, da se je šel napraviti, in potem je odšel v Petrovi družbi k maši, dočim je šla Treza sama, nekaj korakov za njima. Martin in Peter sta ves čas modro govorila.

Potlej ljudje, sami novi ljudje, ki jih Martin sploh ni poznal, samo njih obrazi so se mu zdeli domači, najbrže, ker se obrazi od tedaj niso spremenili. Samo on se je postaral. S Petrom sta obstala med starejšimi gospodarji in Peter je pojasnil, kdo je ta Martin, in glejte, nekateri so se rahlo spomnili nanj, ne toliko na njegov obraz, temveč bolj kot na neko dejstvo. To je bilo vse. Potem je stal med drugimi v cerkvi. Roke je držal tako, da je bilo videti, da ne moli, a da tudi preveč nespodobno ne stoji. Poslušal je

petje in gledal po tem prostoru, ki ga je pri blagoslovu prepojil rahel vonj po kadilu, potlej pa zopet preplaval vzduh ljudi, ki so še sem prinašali s seboj vonj po polju, po domu in po hlevih, kjer so imeli zjutraj še kaj opraviti. — Nato je bila svečana pridiga, pri kateri so ženske jokale, moški pa stali klavrno, kakor na smrt obsojeni. Neka ganjenost se je polotila vseh in Martinu ni preostalo nič drugega, kakor da je bil hudo resen. Videl je stare može in ženske, kako ponižno so se trkali na prsi, to trkanje je bilo močno pogosto. — Ali verujejo v vse to? je obšlo Martina. Ampak na ustna jim seda mrtvaški dih in vsa onemoglost se je prelevila v strastno vero: za košček rahlega upanja, da vendarle ni vse tako, kakor bi človeku razum rad dopovedal.

Ko je bila maša končana in so ljudje porinili Martina iz cerkve, si je nekako oddahnil. Bilo je mučno premišljevanje o stvareh, ki je vedel, da jih nikakor ne bo mogel odgonetiti.

Od maše grede — minila je šele enajsta — se je napotil k svoji sestri Geti. Našel jo je pred hišo na soncu, kjer je prijetno dremala z molkom v rokah. Predramil jo je, pa ga ni spoznala. Povedal ji je, da je Martin, ona pa je odgovorila, da so oni v hiši. Nasmehnil se je in ji zakričal na uho: »Jaz sem Martin«. Nato je nekaj razmišljala, najbrže je že zdavnaj pozabila nanj. Zato ji je pojasnil, da ji je brat. Tedaj je planila v obupen jok, kar se je Martinu zdelo zelo neumno. Nato pa je moral poslušati vso njeno zgodbo, iz katere je velo samo, kako slabo se ji godi. Martin ni imel nobenega posebnega čustva do te svoje sestre. Bila je pet let starejša; že v daljni preteklosti sta si bila nekam tuja. Zato je rekel:

»A zakaj se ti tako slabo godi?« Da nima nobenih pravic, je potarnala, vse zaklepajo pred njo, ji želijo smrt; da je docela odveč pri hiši.

»In zakaj je potlej treba tuliti?« je rekel. »V korist jim tako nisi.« Sestra ga je gledala, ne da bi razumela njegove besede.

»Saj je bilo nekoč moje in moževo.«

»Da —. In si predala?«

»No kakopak, da sem predala,« je odvrnila jezno.

»No,« je zamahnil Martin z roko. »To je neumno, kar počneš. — Kaj bi pa rada od njih?« Zdaj pa se je njej zazdelo neumno, kar je govoril. Govoričila je nekaj, a pravega ni znala povedati. Ali se ji slabo godi? Ali je lačna, jo je vprašal. Ne, tega ni mogla reči. Nazadnje sta se radi tega skoraj sprla. Martin jo je ozmerjal, da počne otročarije, in Geta se je razjokala zaradi teh njegovih besed. Nato sta nekaj časa molčala; ona si je še brisala solze, Martin pa se je ozrl spet po njenem zgubanem obrazu, po njenih zvodnenih, skoraj že gnijočih očeh, in nekaj neprijetnega ga je navdalo: ta ženska je že pri osemnajstih letih rada živela; živela je z moškimi hudo razkošno.

»Delaš pokoro?« jo je vprašal in se ozrl na molek na rokah.

»Stari smo,« je rekla, »in kdo ve, kdaj pride naša ura. Dobro je biti pripravljen.«

»Včasih nisi tako mislila!« Geta se je ozrla po njem, nekaj zmrdnila z ustnicami in umolknila. Martin se je še smehljaj in rekel:

»Lepo je zdaj, ko je pomlad. Vedno sem si želel, da bi prišel ob takem času, ko je polno cvetja in ptičjega petja.«

»Že osem let skoraj nič ne slišim, pa tudi vidim slabo,« je menila. Martin je pomislil: tako se smrt loti človeka: najprej mu odpove vid, potlej sluh in nazadnje tudi telo odmre: ne giblje se več.

»Umreti bo treba,« ji je zakričal pod uho. »Ali kaj misliš na smrt?«

»Bojim se smrti,« je dahnila in njene oči so bile široko razprte. »Rada bi še živela, da bi gledala

ljudi in vsaj vedela, da so drugi okoli mene. — Po smrti je pa človek tako sam — tega se bojim.«

»Da,« je prikimal Martin, »potlej je človek sam.« Nekaj sta še govorila, nato pa se je Martin poslovil, ko je videl, da s sestro ni nič. Ona se za nič več ne zanima: samo to sonce čuti, čuti, da še živi, in nosi v sebi neke predstave, da jo varajo. Gledal je okoli sebe, da bi se čim prej otresel tega neprijetnega čustva, ki se ga je nalezal pri sestri.

V ponedeljek zjutraj so se Žaligovi sprli, to je: Ana in Peter sta nekaj godrnjala, dočim je Treza stala ob strani, kakor da bi vse to nje ne zanimalo.

Ana je šla v kuhinjo, vzela Trezi burklje iz rok in rekla:

»Nočem jesti, kar ti kuhaš.«

»Tako?« se je nasmehnila Treza, »potlej pa ti kuhaj. Jaz bom jedla tudi to, kar skuhaš ti.«

»Čudno,« je govorila Ana, »da mi še nista dala strupa pojedsti.« To je slišal Peter, ki je prišel mimo, in rekel:

»Dobro, poslej boš ti kuhala. Ampak to ti rečem, če ne bo dobro skuhano, ti vržem s skledo vred na sredo hiše. Če mi boš pa tarnala, da te boli, te pretepem, čeprav si bolna.« Ko je Martin prišel vmes, so umolknili, samo Ana je potihem jokala. Martin je čutil, da je pri tej stvari odveč, in se je umaknil v hišo. Tam je sedel za mizo in se ni ozrl ne po Petru ne po Trezi, ki sta prišla v hišo, kakor da bi ga bilo sram.

Odtistokrat je morala kuhati Ana. Ves teden se je dobro držala, kmalu pa je omagala in legla. Ni se hotela ganiti iz postelje. Peter je nekaj časa čakal, nato pa šel k njej:

»No, kako je s tvojim kuhanjem?« je vprašal pri odprtih vratih.

Ana je molčala, samo njene široke oči so strmele vanj. Ko je še nekaj spraševal, je dejala pritajeno:

»Ne morem več.«

»No, hvala bogu, da priznaš, da ne moreš. Prav nič ti ni bilo tega treba. Vse bi bilo dobro, da si le ne bi izmišljala vedno kake neumnosti. — Lahko bi ležala,« je spremenil glas, »ko te res nihče ne sili delati.«

Tako je Treza spet vzela burklje v kuhinji v roke. Ko je skuhala, je nesla njej, kar ji je posebej napravila in kar je Ana vedno imela rada.

»Če boš jedla,« je rekla Treza. Ana ni rekla ničesar. Ležala je kakor mrtva, le njene oči so spremljale sestro po sobi. Ta je nekaj brskala okoli nje, potlej se je pa umaknila: bilo ji je neprijetno.

Ko je Martin prišel v sobo, je jed še vedno stala na stolu poleg postelje. Stopil je do Ane in ji položil roko na čelo. Popravljal ji je lase, ki so ji padali po licih, in rekel:

»Ana, jej, da boš bolj pri močeh.«

»Ničesar več ne potrebujem,« je rekla vdano.
»Ne bom več dolgo v napotje.«

»Ne govori tako neumno,« jo je pokaral Martin.
»To se ti tako zdi. Vstala boš in morda boš še kdaj delala. Da ti povem, poznal sem človeka,« je začel in pravil neko zgodbo, ki je bila na pol resnična, pol pa je je on pridejal za to posebno priliko. In končal je: »Ozdravel je, ko so že vsi mislili, da je konec z njim. Vidiš, vse se lahko zgodi.«

»Da,« je prikimala, »a onega so se vsi razveselili, ko je ozdravel. Meni bi pa zamerili.«

Martin ni na to nič odgovoril, pa tudi Ana je molčala. Čez čas pa je nenadoma rekla:

»Kaj pravite, Martin, če bi kljub vsemu vendarle ozdravela?«

»Kako to misliš? Kljub vsemu?«

»No, kljub temu, da je vse tako — če bi nekega dne vstala, bila zdrava, šla v kuhinjo, šla na polje in vse opravljala.« Martin je molčal, pa je zato ona nadaljevala: »Ali bi zmešala vse skupaj, kaj? Tako lepo imata vse zgovorjeno: kakor hitro jaz umrem, se poročita; in imata prav. Samo počakati je treba, ker jaz tako dolgo ne umrem. — Zdaj pa naj se zgodi, da jaz ozdravim — vse bo zmešano, kajti potlej ne moreta več misliti, da bi se poročila. To vem, da bi me močno sovražila in da jaz ne bi imela prav nič od tega, a vendar bi bila vmes, v napotje bi bila. Tako na tihem bi se smejala: tako bog kaznuje take pregrešne misli.«

Martin je molčal, to je bilo zanj nekaj posebnega. Nekaj krutega je bilo v tej njeni misli. Sploh je zadnje čase imel pri vsem tako čudne misli, da ni vedel kam z njimi. Bil je prepričan, da ga prav nič več ne more spraviti iz ravnovesja. Ko je živel v mestu, je bil s svojimi kmečkimi mislimi kakor kup modrosti, pred katero so vsi klonili. Hodil je med ljudmi, ki so trpeli, ki so se ljubili in sovražili, hodil je s svojimi mislimi, tolažil, karal in razsojal. Tu je imel zdaj občutek, da se mu je zamajalo pod nogami, kakor bi se zgenila zemlja.

Ana pa ni videla tega, temveč je še dalje predla svoje misli: »Oba bi se potuhnili in naposled bi se vdala v usodo.«

»Da,« je prikimal naposled Martin, »nekaj groznega bi bilo.« Ana je mislila najprej, da meni onadva, potlej se je pa ozrla po njem: kaj ni dejal, da bi bilo grozno, če bi ona ozdravela in bi se vse to zgodilo? Torej, da je bolje, če umre?

»Jaz imam pravico živeti,« je rekla pritajeno, »jaz hočem živeti, hočem živeti, ker še nisem.« Zakrila si je oči in zaihtela.

Martin se je dvignil in stopil na sredo sobe. Gledal je nekaj časa skozi okno, potlej se je pa

približal Ani. Položil ji je roko na glavo in nekaj zakolcal.

»Da, vse to je čudno in nerazumljivo. Ampak nekoč bo postalo vse docela nepomembno, če ne prej, ko ostariš. Ko boš kakor jaz, ostanejo od vsega samo gola dejstva brez nagibov, zaradi katerih je bilo tako. In dejstva sama človek drugače presoja, kakor če gleda nagibe.«

Ana je mislila, ne da bi kaj razumela. Nato se je okrenila k steni in tiho dejala:

»Ko ste prišli, sem se razveselila. Mislila sem, da me boste vsaj vi razumeli. Vi pa držite z onima —. Naj bo, nič ne de. Tudi to prenesem. Saj vem, da sem izrekla neumnost in da mi neumnosti rojijo po glavi. Eh, Martin, tri leta polegati po postelji, viseti med življenjem in smrtjo, videti, kako se vam vse odmika, tudi vi bi pri tem drugače mislili. — Zadnje čase mi neprestano blodijo po glavi take misli. To — mislim — je znak, da mi je smrt blizu. Samo tedaj si človek lahko želi nekaj blaznega.«

Martin je še nekaj rekel, kot bi se hotel opravičiti; ker pa je ona molčala, se je naposled umaknil. Bilo mu je neprijetno v bližini — smrti, kakor je mislil. Šel je ven, kjer je našel Trezo in Petra, ki sta o nečem govorila.

Nič ni bilo videti, da se prepovedano ljubita, temveč se je zdelo, da sta že zdavnaj gospodar in gospodinja. Samo Martin je mislil na bitje, ki je ležalo v sobi in se borilo za skromno ped življenja samo zato, da bi se še na kak grd način maščevalo nad življenjem drugih, ki jim je bila usoda prijaznejša. Martin se je ognil; odšel je na polje.

Poslej se je Martin ogibal doma: hodil je po polju, po vasi in iskal, kje bi kaj našel, kar bi obrnilo njegovo pozornost nase. Toda povsod je

bil tujec, nepomemben človek. Poizkusil je pomagati Petru pri delu: okopavali so najprej krompir, potlej koruzo, ampak Martina je kmalu bolet hrbet in križ, da se ni mogel stegniti; nič več se mu ni ljubilo. Silil se je k plugu in Peter mu je dovolil eno brazdo, plug pa ga je metal, ker so se mu tresle roke, in ko je prišel do konca, mu je bilo vroče, kakor bi mlatil v poletni vročini. Obstal je na vratnicah pred Petrom, se trpko nasmehnil in se opravičil:

»Sedemdeset let mi je in v teh letih ni, da bi oral.«

Hodil je okoli, postajal, poslušal vsak šum, vsak glas, ki je zazvenel iz gozda, pregledoval rože in vedel, da počne naivnosti in stvari, ki so v navadi pri starcih. Dvakrat je gnal na pašo, ko drugi niso utegnili, ampak tam se je na-
posled strašno dolgočasil: stati skoraj na istem mestu, samo gledati in misliti — ne, to mu ni prijalo; ves se je tresel.

Vedel je, da je pri kraju, in nič ga ni bilo strah. Zato se zdaj ni več brigal za nobeno stvar in je dopustil vsakršne misli, ki so se mu porajale, čeprav so bile naivne, da bolj ni bilo mogoče. Višek te naivnosti se mu je zdelo, ko je pomislil, kaj bi bilo, če bi postal spet otrok. — Saj to si je lahko dovolil in nazadnje ti nihče ne bere misli z obraza. Samo doma se je ogibal ljudi, ki so živeli v tem domu.

Vsekakor pa je hlev prevzel v svojo skrb: to predvsem, ker ni mogel dolgo spati in tako je imel zjutraj razlog, da je vstajal bolj rano in da ni docela brezplodno živel. Prijetno mu je delo, da so bile noči že veliko krajše, da je bila zjutraj tako zgodaj zarja. Ždel je na svojem ležišču in prisluškoval, potlej vstal in stopil na prag pred hlev. Tam si je natlačil pipo in na pragu sede prisluškoval naravi in razmišljal. Majhen je postajal svet njegovega razmišljanja, omejil se je na najbolj vsakdanje. Opravičil se je pred seboj,

da se je zato vrnil na deželo. Težjim stvarjem pa se je izogibal: ne zato, ker bi se bal, da bi moral razdreti svoj lepo zgrajeni svet, ne, temveč ker je vedel, da je brezupno: čim bolj bo razglabljal, bolj se bo zapletal v nejasnosti. Vseh stvari ni mogoče spoznati in razumeti, kajti s tistim trenutkom bi postalo življenje nesmiselno. Rahlo mu je včasih potrkalo na dušo kot spomin na nekdanje čase, ko mu je bilo komaj deset let. Skromen, pobožen otrok je bil in mati mu je priporočala, naj gre k fratrom. Bil je voljan, in molil je še bolj goreče in si slikal samostansko življenje v Varaždinu. Toda po štirinajstem letu je dognal, da se fratri ne smejo ženiti, kar mu nikakor ni ugajalo. Do sedemnajstega leta se je docela iztreznil zastran samostanskega življenja: zagledal se je v žensko. Če bi pa zdaj pregledal svoje življenje, bi spredvidel, da so ženske zelo malo odločale v njem, da je gledal nanje z nekim prezirom in da je bil komaj pet let poročen. Toda vse to njegovo nekdanje življenje je bilo tako daleč, tako brezosebno, nekam hladno, da ga ni nikdar niti malo mikalo nanovo razmišljati o njem. Bilo je, kot bi zdaj v sedemdesetih letih gledal isto sliko, ki jo je gledal pri osmih: tedaj je bila zanimiva, razkošna, mnogo neumljivega je bilo na njej; zdaj je hladna, nezanimiva, mrtva in ne more vzbuditi v človeku nobenega čustva.

Ampak Ana si je nekam opomogla: zdaj spet prihaja vsak dan pred hišo, poseda na soncu in počiva. Njen obraz ni tako utrujen kot prej; dremlje in najbrže sanjari. Tudi več je kot prej, kakor bi hotela podaljšati svoje življenje.

»Martin,« mu reče, »ali ne bi sedeli tu pri meni?«

Martin nekaj preišlja. Potlej prikima in si prinese stol. »Naj pa bo, bom pa sedel pri tebi, da se o čem pomeniva, kadar se ti bo zdelo.«

In oba dremljeta in vmes govorita vsakdanje besede.

»Nekam boljša si,« reče Martin.

»Se vam zdi? — Tudi sama se bolje počutim. Zadnjič sem že mislila, da je po meni. Pa pridejo časi, ko se počutim docela dobro.« In spet molčita. Nato reče Ana tiše: »Ali ste videli danes pri zajtrku, kako sta se smejala?«

Martin je zardel, kakor bi kdo njemu očital kaj takega. Ozrl se je vstran, da ne bi videla te rdečice na njegovem obrazu.

»To se ti tako zdi, draga moja.«

»Kaj bi se mi zdelo. — Jaz si ničesar ne tajim. Saj vse vem. Tudi to vem, da hodi ponoči k njej, če le more. Pa ga pazim: ne spim močno in takoj slišim, če se kaj zgane. Po zimi je rekel, da bo spal na klopi pri peči. No, sem rekla, pa spi pri peči. Saj je tam res topleje. In laže boš spal, ker se jaz zmeraj budim. Jaz pa sem šla in sem na sredi hodnika nastavila posodo. Ko se je hotel k njej prikrasti, je zadel v to posodo in velik ropot je nastal. Dva dni je hodil kakor pes, če mu rep poparite. Jaz pa sem se natihem smejala. Oh, kako bi me bil pretepel, če se ne bi bal, ko sem bila že tako in tako preslaba.«

Martinu je neprijetno, a se vendar nasmiha, da je ne bi žalil.

»Da,« je rekel. »A kaj hočeš —. Vidiš, mlad je, zdrav, dela in ne more razumeti tvojega stanja.«

»Saj to vse vem, stokrat sem že vse premislila, vse sem si dokazala in vse mi je jasno, da mi bolj ne more biti. Kakšno pravico imam jaz, braniti njemu do življenja, ko mu ga sama prav nič ne morem dati? Nobene. Tako od daleč pogledano, je res nimam. Če pa to stvar gledate s svoje strani, ne glede na druge ljudi, tedaj — to morate priznati — je stvar drugačna. Kaj hočete, tu ne gre več za pravico ne za dolžnost, ker potlej tudi on ne bi smel z drugo ničesar imeti. Tu gre za vse druge stvari, tu gre naposled zame.«

Martin se je privadil in vsak dan, ko drugi odidejo zdoma, gre on k Ani sedet, da govorita kakšne malenkosti. Težji razgovor je redko na vrsti. Običajno pripoveduje on o svoji radosti nad vsem tem, nad svojim povratkom. Pripoveduje ji, kako uspeva polje, kako so že travniki močno porasli. Pripoveduje o svojem ponesrečenem delu.

»Jaz pa bi tako rada delala,« reče ona. »Delala sem vedno rada, ampak zdaj, če bi vstala, mislim, da bi me delo ubilo. Tretje leto že tako posedam, ne da bi mogla prijeti za kakšno stvar.«

Ana se je čutila čedalje boljše. To večno ždenje na soncu, večna želja, da bi ozdravela, zavidanje življenja drugim, vse to jo je dvigalo. Hrane si je želela skoraj z neko lakotnostjo, ker je mislila, da jo bo to dvignilo.

Poletne mesece je še posedala doma, gledala mlačvo pri velikem stroju, ljudi, kako so vrela tam okoli, poslušala enakomerno brnenje stroja, piskanje, kričanje ljudi, dovažanje voz in poslušala Martina, ki je neprestano pripovedoval. Martin je ves živel v novih, skoraj docela izmišljenih zgodbah. Kakor bi bil našel svojo sled, ko se je nekaj časa lovil po nepoznanih krajih. Zdaj spet hodi z veliko dobrodušnostjo okoli, pripoveduje in se zvito nasmiha, zakaj njegovim očem, pa čeprav so stare, ne more prav nič uiti. Nasmiha se na eni strani Ani, ki sili v življenje; njegova modrost pa je sprevidela, kako je vse to drugače, kakor si želi človek sam. Videl je ljubimkanje med Trezo in Petrom, ki sta mislila, da on ničesar ne ve. Martin se je samo smehljaj, zvito smehljaj in nekaj pomežikoval. A kadar je nanoslo, da je bilo treba reči besedo, se je držal nedolžno in ni hotel prav ničesar videti. Z velikim razumevanjem in dobrodušnostjo je dopuščal med njima to življenje, ne vedoč, kaj drugega boljšega naj bi storil. Kaj bi se vedno vtikal v človeške stvari: naj sami uredijo med seboj. Dobro, če je usojeno

Ani umreti, bosta ona pač dalje skupaj živela, samo potrditi si dasta to, kar sta sama že potrdila. Če pa je usojeno, da Ana vstane, se bo Treza morala umakniti. Nič ne bo pomagalo. Peter bo moral spet skupaj z Ano. Najbrže se bo iz tega rodilo to, da bo Peter še dalje hodil k Trezi, da bo sovražil Ano, toda nekje daleč v bodočnosti se vse poravna in bo dobro. V življenju se je doslej še vedno vse poravnalo. Kaj drugega je tu mogoče ukreniti, zlasti pametnega?

V jesen sta Treza in Peter hodila v bratvo k nekim sorodnikom. Dva dni sta bila tam in Ana je med tem hodila doma z velikim nemirom po hiši. Martin, ki je imel na brigi gospodarstvo — Peter ga je bil zato naprosil — se je je ogibal, da ne bi moral spet poslušati njenega tožarjenja.

Drugo nedeljo po bratvi pa je Trezi postalo v cerkvi slabo, kar je Ana kmalu izvedela. Prebledela je in hodila nemirno okoli. Ko je bila sama z Martinom, mu je rekla:

»Treza je omedlela v cerkvi.«

»Da,« je prikimal Martin. »Najbrže je kaj bolna.«

»Bolna je,« se je nasmehnila Ana. »Ko sem prvo leto zanosila, mi je dvakrat postalo slabo v cerkvi.«

Martin je pogledal po Ani, nekaj pohrkal in šel. Mesec dni kasneje, že sredi novembra, pa je imela Ana spet nekaj povedati Martinu:

»Saj sem vedela,« je dejala strastno, »otrok bo.«

Zdaj pa je Martin debelo gledal Ano in nekaj čudnega ga je obšlo.

»Tako? A kdo ti je to povedal?«

»No, že pred desetimi dnevi bi morala imeti svoj dan.« Martin se je ugriznil v ustnice in prav nič ni vedel, zakaj mu je nerodno. Potlej je z nekim strahom hodil po hiši in se vsem izogibal. Kljub temu pa je sprevidel, da je Peter nekam molčeč. Martin je poskušal z njim govoriti, pa se mu je oni izmikal. Godrnjal je in se je celo na

Trezo razjezil in jo ozmerjal. Treza pa je hodila poparjena okoli, nič ni vedela, kaj bi počela. Lovila se je za delom, njen obraz je bil zaskrbljen. Oči niso bile živahne kakor ves čas prej, nekam tonile so pod čelo in nekaj mrzlega je bilo v njih, tujega. Martin ji je skušal kedaj kaj povedati, pa se je odvrnila od njega in ga ni poslušala. Zgodilo se je tedaj, da je Peter Trezo pretepel. Nič ni rekla, tudi jokala ni. Odšel je nekam in ga ves dan ni bilo domov, Ana pa je hodila po hiši z radostjo, se ves čas nasmihala Martinu in ni mogla zdržati, da mu ne bi rekla:

»Ali ste videli? Se je že začelo.«

»Da,« je prikimal Martin. »Začetek ni lep in bojim se, da bo konec še slabši.«

Ana pa se je le smehljala.

Zvečer je prišel Peter pijan in se zavlekel v seno. Martin je krmil živino v hlevu in ga je slišal, kako je ondi godrnjal. Ko je opravil, je prišla Treza in klicala Petra, naj gre jest.

»Pusti me pri miru,« se je zadr. Treza pa se je zavlekla na seno k njemu in ga hotela zlepa spraviti v hišo.

»Čuj, Peter,« je rekla pritajeno, »nikar ne bodi otročji, sicer bodo vsi takoj vedeli, kaj je.«

»Naj vedo,« je rekel, »kaj to mene briga.«

»Zdaj te nič ne briga. Zdaj naj briga samo mene. — Saj sem koj spočetka vedela, kako bo. Toliko časa si me nadlegoval, da si me premotil. To mi povej, kaj naj zdaj storim?«

»Kaj jaz vem, kaj je tu najpametnejše. — Naпослед jaz nisem kriv, če ona noče umreti.«

»Saj sem vedela, da pride tako. Vedno si govoril: Zdravniki pravijo, da ne bo nič iz nje. Kaj sem ti jaz svetovala, da jo vzemi domov? Ti si tako hotel: Prej je bo konec, si dejal. Kaj jaz vem, kaj si vse govoril, o nekem raku v želodcu, o vsem mogočem in nemogočem. Naposled je

tako daleč prišlo. da sem ji še sama želela smrt, in to ni prav.«

»A kaj vse to mene briga?« je rekel, »čemu mi vse to pripoveduješ, ko sam vem.«

»Veš, samo ne brigaš se za to! Jaz naj vse trpim, ti se pa lepo pobotaš z njo, če ozdravi. A kam naj grem jaz?« Začela je jokati. »V Muro skočim, pa bo vsemu konec. Sita sem že tega življenja. Saj to ni človeka vredno življenje, to je nekaj živalskega.«

On pa je samo godrnjal. K večerji ga pa ni bilo.

Martin je sedel sam med ženskama in nič mu ni teknilo. Videl je postrani nasmeh, ki je igral Ani okoli usten, videl je Trezin obraz, ki je bil ves obupan, star in nekam grd. Martina je prevzelo: saj je bila ta ženska polna življenja, njen obraz je bil še pred nekaj meseci svež, zdrav, vesel. Toda pred sestro nikakor ni hotela pokazati, da ji je kaj. Ves čas med večerjo ni nobena rekla besedice, zato je Martin povedal nekaj veselih prigodbic iz svojega življenja, nekaj takega, kar bi Trezo potolažilo, kakor je upal. Vse je izzvenelo tako, da je nesreča prav za prav nekaj navideznega, varljivega, le močan je treba biti in največja navidezna nesreča postane ničevna. Le vdati se ni treba nikdar; to je tisto: nikdar ne obupati.

Tedaj se je Treza ozrla po Martinu, se nasmehnila, kar je bilo bolj bolesti podobno, in rekla:

»Mislim, da se staremu človeku res ne more pripetiti nobena nesreča.«

»Ne, ne more se mu,« je pritrdil Martin, ki je vedel, kaj to pomeni. »A mladi ljudje vidijo povsod samo srečo; ko se jim pa kaj ponesreči, tedaj mislijo, da je vsemu konec. A sreča in nesreča, trpljenje in podobno, je samo videz, s katerim se slepiš in si vzbujaš prijetna ali neprijetna čustva.«

Bodisi, da vsega nista dojeli, ali pa se jima ni zdelo vredno odgovarjati na to, obe sta molčali.

To čudno razmerje se je vlekle ves teden, do konca novembra, in je postajalo čedalje bolj nevzdržno, da je Treza nekajkrat bruhnala na samem v obupen jok, da je Peter kletal in odhajal od doma in se vselej napil.

Ana pa je hodila z velikim zadovoljstvom po hiši. Zdela se je, da se ji moči vračajo. Nič več ni bila tako obupana in Martin je že mislil, da se bo uresničilo, kar si je želela: da bi ozdravela.

Treza je hodila po hiši podobna senci. Zdravje se je umaknilo z njenega obraza, oči so bile zastrte, ogibala se je Petru, Ani in tudi Martinu. Martin pa jo je poiskal, kadar je bila prilika. Obstal je pri njej, ko je molzla v hlevu in rekel:

»Treza, kaj je s teboj?«

Treza se je ozrla po njem, v somraku ni mogla videti z njegovega obraza, kaj misli, in je odvrnila dokaj hladno in brez čustva:

»Nič. Kaj pa naj bi bilo?« Celo nasmehniti se je skušala.

»Saj vem,« je dejal. »Vse vem, nič mi ni treba tajiti.« Treza je molčala nekaj časa, ko pa je vstala in stolček dala na mesto, je odvrnila:

»Zakaj pa potlej izprašujete!«

Ko je že hotela iti, jo je ustavil in pojasnil:

»Ker sem premišljal, kako bi se dalo pomagati.«

Zdaj Treza ni ničesar več tajila. Obstala je in zdela se je, da se je v njej zbudilo nekaj radostnega.

»Otrok bo,« je dejal Martin. »Ampak Ana ne bo umrla. Tudi jaz sem mislil, da bo, pa se bo popravila. Za leto dni bo že delala in za dve leti boš ti nepotrebna pri hiši.«

»Saj to sama vem,« je rekla.

»To ni važno, važno pa je, da poznam človeka, ki bi ti pomagal.«

»Tako?« ga je gledala. »A kdo je ta človek?«

»Zdravnik v mestu. Poznam ga dobro in če bi mu rekel besedo, bi napravil. — Seveda to bi bilo drago.«

Treza je premišljala. Na njenem obrazu se je nekaj zasvetilo.

»In ne bi bilo nevarno?« je vprašala.

»Nevarno? — Da, nevarno je to, a kaj hočeš?«

»Da, kaj pa hočem? Če ostanem tako, bom v večni sramoti, da niti živeti ne bom mogla. Nimam kam iti. Povejte, kaj naj storim?«

»Saj sem ti rekel,« se je nasmehnil Martin. »Samo to pomoč poznam.«

»Oh, da se je moralo to zgoditi,« je zajokala. »Pa kaj hočem — zaslužila sem. Toda, ali ni to greh?« je vprašala.

»Kako misliš?

»No, otrok je vendar božja stvar —.«

»Hm,« je zamrmral, »greha vendar ne morem jaz nase vzeti. Morala bi se prej vprašati, preden si sploh začela grešiti. Saj bi lahko vedela, kako se vse to konča.«

»Da,« je prikimala. »Vedno mi je nekaj reklo: iz tega ne bo dobrega. A kakor bi me na drugi strani nekaj vleklo, da sem šla še dalje v to. No — zdaj imam. Nič ne vem, kaj naj bi napravila, vse je tako zamotano.«

»Da, hudo zamotano je. — Kakor hočeš,« je naposled skomignil. »Jaz sem ti samo povedal. Če boš hotela, mi samo reci. — Naposled, ali ni bil greh, ko si želela, da bi sestra umrla in da bi ti prišla na njeno mesto? Da si ji odjedala moža, ko si vedela, da se ona ne more braniti?«

»Da,« je pritrdila tiho. »Storiš nekaj in nič ne misliš, da bo kaj slabega, potem se ti pa iznakaže. Ne, tako ne more ostati. Nekaj bom morala ukreniti,« si je prigovarjala in odšla iz hleva, ko se je hvaležno ozrla po Martinu.

Treza je to povedala Petru in Peter ni bil proti stvari. Hotel je posebej govoriti z Martinom.

»Oh,« je rekla Treza, »da bi se le kako uredilo, da bi bilo dobro. Jaz se tako bojim —.« Peter

je nekaj zmignil in šel. Poiskal je Martina in začel govoriti o neki nesreči, naposled pa, ko je Martin le vlekkel svojo pipo, ne da bi kaj vprašal, je izkašljajl iz sebe:

»Kako mislite, Martin, ali bi se dalo kaj napraviti?«

»Kaj bi se dalo napraviti?«

»No — s Trezo. Saj sta govorila?«

»Da, govorila sva. Stvar je neprijetna —.«

»Hudo neprijetna, meni tako mučna, da ne vem, kaj bi storil. Čisto sem že obupal. Same neumnosti!«

»Da,« je pritrdil Martin. »A kaj misliš sicer storiti?«

»Nič si nisem na jasnem. To je gotovo, da Ana ne umre, vsaj tako kmalu ne. Otrok pa ne bo hotel čakati. In nesreča bo tu: ljudje bodo govorili. Sploh je vse skupaj taka čudovita zmeda, da me je groza. — Mislil sem, da bi odšel kam za delom, dokler je še čas; to je, dokler še ljudje ne govore.« — Ozrl se je po Martinu: »Saj ste tudi vi hodili dolga leta po svetu!«

Martin se je zmedel in je samo debelo gledal Petra. A tudi Peter ni umaknil svojega pogleda. »Tu pa naj napravijo, kakor se jim zdi.«

»Bojazljivec si, Peter. To sem koj videl, ko sva se srečala. Samo velike besede so te. — Premisli najprej, kaj se je zgodilo!«

»To sem že neštetokrat premislil. Kaj drugega pa mi kaže? Zavozili smo v blato in zdaj — ali naprej po tem blatu v še večje, ali pa se vrniti in pobegniti?«

Zdaj je Martin razmišljajl in tudi Peter je nekaj tuhtal.

»A kaj je s tistim zdravnikom?« je vprašajl Peter naposled.

»No — poznam zdravnika, ki bi pomagal. To sem nji svetoval, ker se mi je zdelo, da bo tako še dovolj trpela.«

»Pa bo drag?«

»Drag,« se je nasmehnil Martin, »greh je vedno draga stvar.«

»Premislil bom,« je dejal Peter, ko je odhajal. Res je nekaj premišljal. A kmalu se mu je zdelo, da bi bilo predrago. Treza pa je silila in že se je veselila, kako se bo lepo uredilo in je bila Martinu zelo hvaležna, zlasti še, ker je tudi pri Petru govoril za njo. V neki nestrpnosti je čakala in silila, da bi čim prej minilo. Vse je že spravila v lep načrt, nikdar ne bi nihče nič vedel o tem. Kaj pa, Peter je ugovarjal, vendar se je zdelo, da se bo počasi le omeščal. Tudi je bil že skrajni čas: proti božiču je šlo, tretji mesec. Zdaj ni bilo nobenega dvoma več. Treza se je že nekam debelila v telo in postajalo je vsak dan nevarnejše.

Tedaj je Peter dejal proti Trezi:

»Našel sem žensko, ki ti pomore. Razume se na take stvari in mnogim je že pomagala.«

»Tako?« je zavlekla Treza in nič kaj všeč ji ni bila ta misel. »Zakaj pa ne bi šla k zdravniku?«

»K zdravniku!« je vzkliknil. »Niti malo ne pomisliš, kako so zdravniki dragi. Naposled pa tudi zdravnik ne more bolje pomagati, kakor ta ženska. Ne boj se, saj nisi ti prva pri njej.«

»Bojim se,« je dejala tiho. »Lahko se mi kaj zgodi. Umrem, pa je. Ali pa ne bom vse življenje več zdrava.« In povedala je nekaj primerov, ki so se že zgodili zaradi tega.

Toda Peter se ni dal pregovoriti in začel je groziti. Treza je jokala in rekla, da bo premislila. Hodila je negotovo po hiši in delala, njene misli pa so bile vse drugod. Nazadnje pa se je le ustavila pri Martinu.

»Kaj pravite, Martin, mene je tako strah pred žensko. Nič dobrega ne pričakujem.«

Martin je že nekaj časa bil zastran vsega v dvomih, tudi zastran tistih besed, ko ji je svetoval zdravnika. Kaj to njega briga, zakaj bi še on imel za vse to odgovornost? Ali so to ljudje, ali ni v njih nekaj živalskega, ni li živalsko vse

to njihovo početje. Ni prišel na kmete, da bi dajal nasvete v takih stvareh. Toda, zadnje čase se ga je lotevalo nekšno usmiljenje do Treze. Kakor jo je prej sovražil, to žensko, željno razkošja, ki ni imela ozira niti na svojo sestro, tako se je zdaj njegovo sočutje odvrnilo od Ane, ki je vsak dan bolj zdravela in se je docela obrnilo k Trezi. Ne, do Petra mu ni bilo prav nič. Peter je bil zanj grd, oduren človek, skop, pohlepen, ki samo gleda, kje bi bolje živel, in se je nazadnje pokazal takšnega bojazljivca, zlasti po zadnjih dneh, ko je Trezi naravnost svetoval, naj odide v mesto, kjer naj rodi in ostane. Saj vidi, ji je dejal, da tu ne more živeti, da tudi on potlej ne more tu ostati. Eden mora iti. To je Treza povedala Martinu. Ta se je skoraj zgrozil, nato pa začel razmišljati, ali ne bi bilo to še v resnici najbolje.

»Oh, da nisem jaz več v mestu! Spravil bi te kam, nikdar več ti ne bi bilo treba nazaj v te kraje.«

Svetovati zastran ženske, pa Martin ni vedel: lahko se posreči, lahko pa se ponesreči. Ne, nič ji ni hotel svetovati. Umaknil se je in govoril le o svetu. Med tem sta se pa Treza in Peter močno prepirala. Ti prepiri so se ponavljali vsak dan. Vse — kaj pa — zaradi ženske, ki jo je hotel Peter priversti. Samo pri mizi so sedeli tiho, gledali vsak predse, razen Ane, ki so ji oči postale spet živahne, ki je vse vedela, le govoriti ni hotela o tem: Ana je čakala. Njen nasmeh ni ostal nikomur prikrit. Neprestano je gledala Trezo v telo in nekoč ji je naravnost povedala:

»Ti se pa debeliš.«

Treza je zardela in odšla, ne da bi rekla besedo. Petru, ki se ji je tudi izogibal, je rekla nekoč pred Martinom:

»No, katera bo zdaj tvoja prava žena?«

Peter jo je pogledal, nato pa se je okrenil in tudi šel, ne da bi kaj rekel. Zato je začel zadnje

čase kričati nad Trezo. Bil je čas blizu božiča in Treza si ni več upala ven, ne k maši ne kam drugam. Hodila je močno zavita v velik robec, da bi tako vsaj malo prikrila.

»Ne,« je tedaj dejal Peter. »Zdaj pa imam tega dovolj. Ali naj pride ženska, ali pojdi ti po svetu, ali pa jaz. Kakor hočeš.«

Tedaj je ženska prišla v hišo; ponoči, ko so že vsi spali. To je: ko je vas že dolgo počivala, dočim pri Žaligovih ni nihče spal. Nič niso govorili o tem in nikomur ni nihče povedal, pa so vendar vsi vedeli. Martin je premišljal v hlevu, dočim je Ana bedela v veliki sobi poleg svojega moža, ki se je nekam nemirno premetaval po postelji. Kaj se bo zgodilo?

Bili so predbožični dnevi, sneg je naletaval že dva dni in prazniki bodo v snegu, kar je nekam lepše. Martin in Peter sta v jesen obložila hlev po stenah s koruziščem, da bi bilo nekoliko zavetja proti zimskim vetrovom, ki so neprestano veli prek njiv naravnost k Žaligovim.

Martin ni spal tisto noč, ko je prišla ženska v hišo. Zvečer so zgodaj večerjali, kakor navadno — ob petih. Kuhala je Treza. Hodila je negotovo po kuhinji, skoraj opotekala se je. Ko je dala Martinu krožnik s hrano, se ji je roka tresla, kar Martinu ni ušlo. Ozrl se je po njej in tudi ona ga je pogledala. V njenem pogledu je bilo nekaj po usmiljenju prosečega. Kako se je tu vse spremenilo v teh mesecih, kar je bil pri hiši, ne da bi sam igral kakšno vlogo pri vsem. Tu so stali: dve sestri, ki sta se sovražili, se borili za moža. Tu je bila Treza — Martinu se je zdelo, da je ni mogel razumeti. Hladno, kakor bi bila Ana kaka tuja ženska, je gledala na svojo sestro in v Martinu je vse to le potrdilo sum o bratstvu. Tako smo si bili mi nekoč hladni, tuji, je pomislil. Toda prav ta Treza je zdaj stala sama sredi živ-

ljenja in že je Martin videl, kako se Peter odmika od nje, jo zapušča in Martin je vedel, da Petru ne bo hudo žal, ko se bo to nekega dne spremenilo. Ali je to zmisel življenja? je obšlo Martina. In vendar mora biti v nečem zmisel. V tej Petrovi krutosti, brezobzirnosti ga ni. Nikdar ni pomislil na to, je li prav, kar misli ukreniti. Samo, da ne bo sramote, to mu je bilo v mislih. Ne, v nesreči ljudje nočejo imeti nič skupnega. In tudi Ana, ki se je zanjo ogrelo njegovo srce, je bila grda: hodila je po hiši s pritajeno radostjo, da se bo vse tako končalo.

Treza je bila zdaj sama; ta ženska je Martina navdajala s čedalje bolj nerazumljivim čustvom, ki je blizu usmiljenju. Vedel je, kaj jo čaka. Vse to, kar jo je čakalo, ni bilo nič veselega. On ji ni mogel pomagati, samo želel ji je, da bi se vse dobro končalo. V neki grozi je povečerjal in malo posedel, kakor da bi kmalu trebalo stopiti na težko pot. Ni govoril in tudi drugi so molčali. Pokadil je svojo pipo tobaka po večerji, kakor je imel navado, se dvakrat, trikrat ozrl po Trezi, po Ani in po Petru: vsi so bili vznemirjeni, kar so pa hoteli prikriti.

Tu se odločuje človeška usoda, si je dejal, mi smo pa tako hladni do vsega tega. Jutri bo to sicer malo važno, a vendar, kdo ve, kako bo? Človek pa, ki je bil vsemu temu kriv, ki se še ni rodil, temveč je bil komaj spočet: ta človek je bil docela brez pomena in nihče ni spregovoril v njegovo obrambo niti besedice. Martin je rahlo pomislil tudi na tega človeka, komaj spočetega — ali je to krutost življenja, ali je nekaj vsakdanjega, docela brezpomembnega? Ali ima kdo pravico odločati o njem? To mu je rahlo preletelo misli. Ne, za Ano, Petra in Trezo ni važen ta človek, važni so oni sami, važna je bodočnost teh treh ljudi, njihova usoda, ki je zdaj tako razdrapana, da skoraj ni nobenega upanja, da bi se vse to moglo na kakšen način poravnati.

Življenje je bilo razdrto in kot je vse kazalo, bo tako ostalo. Recimo, da se Treza naposled umakne, ker se Ana noče — dobro, toda ali bosta Peter in Ana uredila med seboj, da bo, kakor se ne bi bilo prav nič zgodilo? Da, pred ljudmi bosta živela kakor mož in žena, a med njima bo vendar vekomaj nekaj viselo. Treza pa bo zase prenašala življenje, ne da bi kdaj kje dobila prijazno besedo ali vsaj malo razumevanja za vse to.

Tedaj se je Martin dvignil; rekel je:

»Pojdimo spat.« Vsi so vedeli, da je to samo beseda in da v resnici nihče ne bo spal. Martin je zunaj postal: na eno stran je ležala cesta, pokrita s snegom kakor vsa ravnina; iztegnil je roko, sneg je še vedno padal. Nizdol ob ulici so v hišah svetili: slab soj petrolejk je padal na cesto in na vrtove. Sicer pa je bila vsa vas čudovito spokojna: čez štiri dni bodo božični prazniki. Martin je zavil v hlev, zopet prislonil od zunaj k durim koruzišče, da ne bi hlad prihajal k živini, zlezal na svoje visoko, trdo ležišče, se razpravil, prisluhnil enakomernemu prežvekovanju krav, nato pa vzdihnil in legel z rokami pod glavo, kakor da bi rad še nekaj razmislil.

Bilo je kasno, ko je zaslišal zunaj korake, potlej je nekdo rahlo poropotal na vrata, ki so se odprla. Čez kakšno uro je nato slišal, kako so se vrata vnovič odprla in nekdo je odšel v noč.

Zgodilo se je.

Morda pa se je Treza le uprla temu nečloveškemu početju? Martin je želel, da bi to storila. Čudne misli so ga obhajale pozno v noč. Zdelo se mu je, da se je sam ujel v mrežo nerazrešljivih misli in od tod ne bo nikdar prilezel na dan. Vse se je začelo sukati v čudnem krogu, v tem krogu je čepel on nekje ob strani, gledal in ni ničesar razumel.

To noč je usahnil komaj spočeti človek. Ali je ta človek manj vreden kakor on, Martin, in

naposled, kolikšna je vrednost povprečnega človeka, ali sploh ima kakšno vrednost, kakšen pomen in smisel?

Ne, tega Martin ni razvozlal. Dejstva bodo ostala, pomen teh dejstev pa ne bo nikdar bolj razumljiv, kot je zdaj Martinu.

V tem je Martin zaspal.

Zjutraj je vstal z neko hladnostjo v srcu. Zdaj je bilo vse končano, kakorkoli že. Kadar je kakšna stvar končana, si lahko brez vsega čustva: saj je vseeno. Mirno je vrgel kravam sena v jasli, zmetal vstran gnoj, nastlal, počesal in sploh je imel mnogo opravka. Zunaj se je že delal dan.

Božični prazniki so bili čudni, skoraj strašni. In če že ne strašni, vsaj nekaj tihe groze je ležalo ta čas nad vso Žaligovo hišo. Ta groza se je kazala že v tem, da ves čas nihče ni govoril. Hodili so in delali, a govoril ni nihče. In vendar so vsi tako močno želeli, da bi kdo spregovoril. Niti žlobudravi Martin ni govoril in si ni izmislil nikake zgodbe, da bi z njo prinesel vsaj malo človeškega v dom. Bil je mrk in tih, s svojo pipo skoraj zoprn in — docela odveč pri hiši. — Treza je ležala. Po vsem videzu ne bo nič iz nje. O tem nihče ne dvomi. Tudi sama je o tem prepričana, a nima nikakega strahu v sebi, kadar pride k zavesti. Martin ve, da samo ljudje, ki so se naveličali življenja, nimajo strahu pred smrtjo. Vsi so pozabili na tiste stare običaje, ki so v navadi po hišah; zato je Martin, ki je imel še največ razsodnosti, prinesel velik šop sena, ga privezal pod mizo za nogačo, ravno tako je navezal nekaj semenskih koruznih lati, prinesel koledni lonec, v njem zrnje in mak, in sekiro. Ko so jedli in se je kdo zadel v katero izmed teh stvari z nogo, ga je nekako spomnilo, da so vendar božični prazniki.

Na veliki post so se vsi postili, tudi Martin, ki ni imel več dolžnosti in ki na take stvari ni polagal važnosti; tudi on se je postil, ne da bi vedel zakaj.

Ana tega posta ni smatrala le za nekaj vsakdanjega, naloženega po cerkvi, temveč ga je sprejela huje: bil je kos pokore, za katero je mislila, da nekega dne mora priti nad hišo. Zdaj je bila prepričana, da se bo nekaj zgodilo.

Kakor si je nekoč želela, da bi ozdravela, da bi stopila med Petra in Trezo, tako je šele zdaj spoznala, kaj se je zgodilo. Tiho je hodila po sobi in neprestano mislila na to, da je vsega tega ona kriva. Ko je naposled izpregovorila — seve proti Martinu, ker si z možem ni upala govoriti — mu je dejala:

»Martin, kaj smo napravili? — Vse nas bo bog udaril. Udaril bo tudi naš dom. — Že zdaj ni bil blagoslovljen, kako naj bi bil poslej?«

Martin je molčal. V resnici ni prav nič vedel, kaj naj odgovori.

»Če je kdo nad nami,« je naposled iztisnil, »tedaj nas bo udaril.« Čutil je, da je v tem nekako izzivanje, izzivanje njegove nevere. Takoj nato pa se mu je to izzivanje zdelo smešno: in če bi že kdo bil, bi se zdaj najbrže namenoma ne pojavil.

V mali sobi je ležala Treza in nihče je ni hodil gledat. Komaj da so ji nosili hrano in potrebno. Pa tudi ni sitnarila. Peter je včasih stopil k njej in tudi on ji je nosil hrano. Pa si je želela, da bi prišel Martin.

»Tak?« je dejal Martin, »mene si želi? Kaj pa bo z mano?«

Nekaj je posmrkal kakor otrok, pa se le odpravil. Prisluhnil je zunaj pri vratih in ker je bil notri pokoj, je vstopil in obstal v negotovosti sredi sobe.

»No, Treza,« je dejal, »kako se počutiš?«

Pri tem se je dobrodušno smehljajal, kakor je bila ob takih prilikah njegova navada. Njegove oči so pomežikovale, snel je klobuk, kakor bi prišel v gosposko sobo.

»Sedite,« mu je velela Treza tiho. Martin je primaknil stol in sedel. Prijel jo je za roko in ji potipal žilo.

»Vročina popušča,« je dognal.

»Zvečer bo huje,« je pojasnila Treza. Njene oči so počivale na njem. Potlej je položila roko na njegovo, kakor bi iskala pri njem pomoči. Rekla je:

»Zakaj se me tako izogiblujete?«

Martin je zardel.

»Dete drago, saj se te ne izogiblujemo,« je lagal. »Le bali smo se, da te ne bi preveč nadlegovali, dokler si taka.« Morda je verjela, morda ne, rekla ni nič. Videlo se je, da nekaj misli in da bi rada nekaj vprašala. Zdaj pa se je Martin že pomiril in je začel pripovedovati: postal je stari Žalig Martin s svojimi velikimi zgodbami, polnimi velikih upov in sanj, velike vere v življenje, v drugačno, lepše življenje. Nič ni mislil o čem govori, le govoril je in nič ni hotel obmolkniti. Treza je s trudom poslušala te njegove zgodbe, nič je niso mogle prepričati, vendar se ji je zdelo prijetno poslušati tega starega dobrodušnega človeka. Poslušala je zgodbo o Heli Weissovi, o Lizi Salajevi, o Laciki Matjašičevi in še o drugih ljudeh in v vseh teh zgodbah je bilo nekaj, da bi človek lahko verjel v življenje; čim obupnejše je bilo vse spočetka, toliko svetlejši žarek je nazadnje prisijal tem ljudem. Ko je prenehal, sta se oba smehljala. Potem je dejala ona:

»Kako čudno se je vse to zgodilo, Martin.«

»Da,« je prikimal. »A kaj hočemo, je že tako?!«

»Nisem mislila, da bi morala za to toliko trpeti.«

»Trpljenje pride včasih nad človeka, ne da bi vedel za kaj. Ljudje trpijo, a nihče še ni razjasnil, zakaj trpijo.«

»Jaz vendar trpim zase, za vse, kar sem počela in kar ni bilo po zakonih, ne po človeških ne po božjih.«

»Da, ti trpiš, a so ljudje, ki zagrešijo še večje stvari, pa nič ne trpe. To je: lepo izvozijo svoje življenje in se smejó. — A kaj jaz vem, kako je to. O teh stvareh sem mnogo razmišljal, pa se nisem nikamor dokopal. Preslab je človeški razum, da bi dojel vse to.«

»Naj bo,« je dejala vdano Treza. »Če bog hoče, da umrem, bom umrla, dasi bi rada živela. Oh, Martin, jaz bi tako rada živela —. A če mi je dano, da ostanem — česar pa ne upam — tedaj, Martin, tedaj odidem od tod. In pozabljeno bo vse to. Prosila bom Ano odpuščanja, če mi bo hotela odpustiti, in prosila bom odpuščanja Petra; tudi njega, zakaj zdi se mi, da sem tudi pred njim kriva.«

»Daj ti bog, da bi ozdravela. Pisal bom tedaj v mesto, ako jaz prej ne umrem — poznam tam nekaj ljudi, bodisi v Zagrebu ali kje drugod, da ti poiščejo kakšno službo in pojdeš tja.«

Hvaležno mu je stisnila roko.

»Kakšne zverine smo ljudje?« je rekla s tihim nasmehom. »A kaj naj bi drugega nastalo iz vsega tega, kot to, kar je? Povedala bi vam, ko bi mogla dolgo govoriti, kako je vse prišlo, da bi vedeli; vse bi vam povedala. — Že prvega dne, ko sem vas zagledala in so mi povedali, da ostanete pri nas, se mi je zdelo, da nam je bog poslal svojega angela v opomin, da ne živimo prav. Izogibala sem se vam, ker sem se bala, da mi boste nekega dne povedali, kako grdo ravnam. Na naši hiši leži greh in bo še dolgo ležal. Tako zdaj sama čutim.«

»Hm,« je menil Martin. »Ljubili se tukaj nismo nikoli, tako je bilo že tedaj, ko sem bil še jaz majhen. Odšel sem po svetu in se do lani nisem brigal za nikogar, a tudi drugi se niso brigali zame. — Morda leži nad nami greh. Jaz ne vem,

zdi se mi, da sploh ničesar več ne vem. A revni smo bili; in ali je to greh, da smo hoteli obogateti, to je, da bi se nam vsaj malo bolje godilo kakor se je našim prednikom? Pravili pa so, da so bili naši nekoč bogati, da je brat ubil brata. Jaz ne vem, ampak pravili so mi to in tega sem se vedno rahlo spominjal. Zavaljo zemlje ga je ubil. Odvedli so ga in nihče ni povedal, kaj se je z njim zgodilo. Tisti pa, ki so ostali, so bili vsi nesrečni, propadli so na zemlji. A vse to je daleč, več kot sto let je od tedaj, ko se niti jaz ne spominjam in se je celo moj oče le rahlo spominjal.«

Čutil je, da se je ujel v neke zanke. Govori o nekih grehah, o neki pokori, kakor bi vse to bilo res, kot bi veroval v take stvari. Zato je nenadoma začel nekaj drugega. In pripovedoval je tako dolgo, da je Treza zadremala. Ko je zaspala, se je tiho umaknil.

Postal je zunaj v veži in si oddahnil: zdelo se mu je, kakor bi bil prišel iz spovednice.

Zato ni šel v hišo, temveč je zavil ven, na polje, da se mu duh nekoliko osveži. Take misli so neumne, si je dejal, in človeka samo morijo. Hodil je po ravnini, dolgo hodil in nekaj razmišljal. A vselej mu je prišlo, da bi se nečemu trebalo izogniti, in tedaj je vselej pohitel v hoji, kot da bi bilo tisto nekaj kak kraj, kaka stvar, mimo katere je treba priti čim hitreje.

Januarja je umrla njegova sestra Geta. Zaspala je mirno, ne da bi kdo vedel za to. Nič težko ni umirala, prihranjena ji je bila neprijetna smrt, ki se je je tako bala. Martin je sprejel to vest hladno; malo je pomislil:

»Tako se bom nekega dne jaz vrnil v večnost. Njena ladja je dvignila sidro.« Samo toliko se ga je dotaknila ta smrt, kolikor je pomislil nase, na to, da zdaj tudi sam ne bo več dolgo, in na

to, kako je ostal sam. Bil je čudno sam, nikogar izmed bližnjih ni več imel. Kakor tudi ni bilo med njim in sestro velike ljubezni, tako je vendar občutil, da je sestra še edino bitje, ki spada z njim v nekdanje čase in da so vsi drugi ljudje iz druge dobe in skoraj z drugega sveta.

Ta osamelost ga je nekam upokojila. Sestra se je bala, da bo po smrti sama. Toda ali v življenju nisi prav tako sam? Nič te več ne gane, nič te ne vznemiri, do vsega si tako hladen. Ali pa je to samo dih smrti, ki je blizu.

Napravil se je in jo šel gledat. Ogleдал si jo je z nekim posebnim zanimanjem, kakor bi si ogledoval kako drugo stvar, mislil je o njej kot o dejstvu, ki se prav tako zgodi njemu. In ko je spoznal, da ga ljudje opazujejo, je napravil nase velik križ, da ne bi kaj govorili. Molil pa ni zanj, ker ni čutil nobene potrebe.

Naslednjega dne je šel za pogrebom in ko je organist odpel slovo, kakor je navada, je vse jokalo, le on je stal hladen in niti tedaj ni trenil z očesom, ko se je organist v imenu umrle poslovil od njega, še edinega najbližnjega sorodnika, brata, še tedaj se mu je to zdelo naivno, bedasto. Ljudje jočejo, si je dejal. A zakaj jočejo? Geta jim ni storila nič dobrega in nič žalega, ker že dolga leta ni nič delala. Posedala je na podoknih, dokler je sijalo sonce, in tarnala nad ljudmi. Bila je v bistvu mrtva, le telo se je še gibalo. A zakaj zdaj ti ljudje jočejo? Ko je živela, je ni nihče pomiloval in je ni imel za kaj; ker je svoje užila. Dosegla je lepo starost, ki ni dana vsakomur. Ampak kakor tudi je gledal hladno na to stvar, mu je potlej prišlo na um, da je vendarle zanj nečesa manj na svetu.

Za svet pa je to bilo malo, docela nepomembno.

Zvečer, ko je legel, je še nekaj časa razmišljal o vsem tem; o sestri, o sebi, in močno se mu je zdelo, da je prišla sestra k njemu ter prisedla

na trdo posteljo. Nič ni bila gluha, zato jo je lahko vprašal:

»Kako je tam, Geta?«

Geta je rekla kakor tedaj, ko jo je obiskal:

»Strašno je. Tako sama sem.«

Martin se je nasmehnil:

Da, človek ostane sam. Nikogar nima ob sebi. Do petdesetega leta se ti zdi, da si v središču sveta, potlej pa začneš samevati in nikogar ni, ki bi ti pomagal preganjati to samoto. Samo ti in tvoje bedno življenje je s teboj.

Potlej je posedal v topli sobi pri peči in lupil bučno seme. Ves dan je opravljal to delo in zvečer ga je bilo precejšen kupček pred njim. Tiščal je hrbet k peči in se razgovarjal, če je kdo prišel. Samo do domačih ni imel besed, pa tudi ti niso z njim govorili. Navadili so se ga in nihče ga ni več spraševal, kdaj odide in kako je sploh z njim. Vrinil se je za dedka in jim je pripovedoval. Prihajali so sosedje posedat, lupit seme, ženske, da bi kaj poizvedle, a moški tako na razgovor, ker je Martin rad pripovedoval. In bogme človek, kakršen je bil Martin, ki je prehodil toliko sveta, ve marsikaj povedati. A zdaj so že vsi vedeli kaj povedati: ta je bil v Illinoisu, ta v Minesotti, drugi v Besançonu, v Vestfaliji, vozili so se mimo Verduna. Znašel se je celo človek, ki je znal mnogo povedati o Port-Arturju: dve leti je prečepel tam. Bogme, to ni malo in ne blizu.

Peter se je že nekam vdal: nič več ni bil tako mrk, zlasti, odkar so vedeli, da Treza ostane. Sicer je še ležala in bo še nekaj časa, vendar tako nevarno ni. Zato zdaj spet živijo umerjeno, brez razburjanja in kot bi hoteli pozabiti na ta dogodek, ki je bil tako neprijeten. Kaj pa — ljudje so vse izvedeli. Vsem je bilo jasno, da je moralo tako priti. Zato niso bili radovedni z izpraše-

vanjem, kvečjemu je kdo vprašal, kako je Trezi, ne da bi kdaj kdo vprašal, kaj ji je.

Ampak ta hladni videz je bil samo za ljudi. Med njimi samimi, Žaligovimi, pa zadeva še daleč ni bila rešena. Še vedno je vse viselo na drobni nitki. Res, Treza bo ozdravela, toda kaj je s tem prav za prav doseženega?

A tudi Ana bo dobra, kot vse kaže. Kaj pa, boli jo še tu in tam, a vendar že laže je in tudi po delu že seže, če ni drugače. Zdaj se sili k delu, ker hoče pokazati pred možem, da je tudi ona zmožna delati in da bi vsaj rada delala, če že ne more tako, kot bi trebalo.

Izogibala sta se drug drugemu in še nista spregovorila odločne in jasne besede. Še nič ni bilo med njima, kar bi vsaj malo kazalo, da sta mož in žena. Vse, kar sta si imela povedati, je bilo samo o delu: napravi to in to, pojdi tja in tja — nič več.

Ani se je zdelo, da bo nekega dne morala spregovoriti tudi s Trezo. To občutje je nosila v sebi sicer nejasno, vendar se ga ni mogla otresti. Kakorkoli si je prigovarjala: Ali ni vse to pokora za njene grehe, za to, ker mi je odvzela moža, ker sta mi želela smrti? je vendar lebdelo nad njo, da tudi ona ni tako čista. V tihih nočeh, ko se je Treza v svoji sobi premetavala in kričala vsaj po majhni pomoči, je Ana spokojno ležala in premišljala — in te misli niso bile najlepše. Ana se je potlej izogibala takemu blodnemu sanjarjenju.

Zato se je potuhnila. Pri tem pa je sprevidela, da je ostala sama. Celo Martin, ki ji je sprva stal tako zvesto ob strani, celo ta Martin se je odmaknil in videla je, kako često zahaja k Trezi in poseda pri njej po cele ure. Zastran Petra pa si je bila na jasnem: med njima bo vedno nekaj ostalo. Še potem, ko bosta že dolgo sama, morda

bosta še imela otroke — tudi to je upala — celo tedaj bo Peter ostal nekje daleč od nje.

Kakor pa si je Ana prigovarjala, naj gre k Trezi, se to ni zgodilo. Vselej se je premislila.

Čas je pomalem potekal. Nobenega velikega dela ni bilo. Peter je sekal drva na grofovskem, najel si je pomoč in Martin je šel z njima, da je kuril in klestil jelše. Nekam oddahnil si je, ko je bil sredi gozda; globok sneg je ležal med drevjem, megla je bila, da ni bilo daleč videti, sonce se pa ves dan ni prikazalo. Samo sekire so pele ob drevju in zdaj pa zdaj je kje zahreščalo drevo in z močnim ropotom treščilo ob tla. Ta ropot je odmeval po gozdu in je počasi nekje zamrl. Daleč na oni strani gozda je zateglo lajal gozdarjev pes. Tu pa sta Peter in sosed podirala jelše, hukala v roke, se prihajala gret, dočim je Martin nalagal na ogenj, hodil klestit in prihajal pogosto gret svoje mrtve roke.

Nič se ni dolgočasil in želel si je, da bi to trajalo vsaj nekaj dni. Ko so opoldne sedli k obedu — Martin je spekel krompir po nekdanji pastirski navadi — so govorili vsakdanje stvari ali pa spet o svetu. Tam daleč nekje za to meglo je bil tisti nevidni svet, po katerem so hrepeneli vsi ti ljudje. In če je Martin le malo hotel pojasniti, da tisti svet vendar ni tako čaroben, kot si ga oni predstavljajo, so bili skoraj nejevoljni. Zakaj so pa vendar mnogi obogateli v svetu? To je. Martin je pač pohajkoval in zdaj je nekako razočaran. Tedaj si je Martin dejal: Bedasto je, da jih hočem odvrniti od tega. Kakor se nekoč ne bi bil dal jaz odvrniti, tako se zdaj ne dajo oni. Treba je, da ljudje gredo, da vse sami doživijo. Samo dejstva so še pomembna. Svet se je nekam nameril in dokler ne pride do konca — pa čeprav do propasti, toliko časa je vse zaman.

Treza je vstala. Prišla je kakor senca v hišo med one tri. Martin se je ozrl po njej: njeno telo je bilo trudno, usahlo, nič tiste privlačnosti ni bilo v njej, ki je prej sijala iz nje. Zdaj ne bi nikogar premotila. Tudi njene oči niso imele tiste živahnosti, kakor nekoč. Rahla spokojnost, uravnovešenost se je zrcalila iz njih. In prav ta spokojnost je bila prikupna.

Šla je vdiljen po sobi, oni trije so jo spremljali s pogledom, ne da bi bil kdo spregovoril. Sedla je za mizo in si oddahnila. Rekla je:

»Kmalu bo večer.« Res se je mračilo.

Nihče ni odgovoril in tudi ni imel kaj; zato je Martin čez čas rekel, da ne bi tako sedeli:

»Čudno ozračje je zunaj. Pa tudi zarja je bila dolgo. Mislim, da dobimo južno vreme. Dolga je bila zima.«

»Dolga,« je prikimal Peter in bil vesel, da je Martin začel govoriti, čeprav te, tako malovažne stvari.

»Gosi so že letele na sever,« je nadaljeval Martin. Zopet so sedeli. Tedaj je Ana prinesla večerjo in sedli so za mizo. Čeprav je bilo v vsem nekaj težkega, so vendar vsi čutili kot oddih nad dejstvom, da je Treza le vstala. Težilo jih je, kakor bi čutili, da pade krivda njene smrti na nje; ne, smrti ji ni nihče želel.

Dolga dva tedna je tavalala po Žaligovem domu kakor senca, ne da bi mnogo govorila. Tudi ni imela s kom govoriti: Peter se ji je očitno izogibal, tudi Ana se ji je umikala. Le Martin je hodil z velikim zadovoljstvom po hiši in zopet je bil ves v ognju s svojim pripovedovanjem. Izmišljal si je nove zgodbe, ker je bilo treba povedati nekaj novega, z novo vsebino. Treza je prisluškovala temu pripovedovanju in se nasmihala. Ampak za tem se je moralo nekaj skrivati, zakaj Martin je dobro čutil, da je ta nasmeh prisiljen, in je tudi vedel, da se Treza nima za kaj smehljati, ko je vse tako prekleto resno, ko je komaj — če sploh

je! — utekla smrti. Toda bile so še druge stvari, ki so jo bolele. In nekaj tega je povedala ob priliki Martinu:

»Hči me ni prišla nič pogledat,« je dejala.

Martin na to niti malo ni mislil. Imel je drugačne skrbi, da na to ni mogel misliti.

»Naposled ima prav,« si je pritrdila Treza. »Vcepili so ji sovraštvo do mene in zdi se ji lepo, da me lahko sovraži.«

»Da,« je prikimal Martin. »Otroci ne ohranijo nič razumevanja za starše. Gledajo nanje kot na starše in ne kot na ljudi.«

»Saj se ji še zbogom ne bom upala reči, če kdaj kam odidem.«

Toda hčere tudi zdaj ni bilo na obisk, dasi je Treza močno želela.

Marec je bil ves sončen, Ana se je močno popravila. Namestu nje je Treza posedala na soncu in iskala zdravja. Peter je zapregel in vozil na njive gnoj in ko je pomladni veter vzel večjo vlago, je naložil plug in šel orat. Martin se je ogrnil — zaradi prehlada! — in si ogledoval polja. Oči so pomežikovale soncu, ki se je razlivalo po njivah, škrjancem, ki so že peli, kričečim čajcam na travnikih in prijetne misli so ga obhajale. Zdaj prav za prav že mora priti njegov čas. Bog ne daj, da bi mu bilo treba dolgo čakati. Kaj naj pa počne, če mu zmanjka denarja. Sicer ga zdaj ne terjajo več za denar, toda spodobi se vendar le, da včasih kaj odrine gospodinji, ker nimajo nikake dolžnosti skrbeti zanj in če ne drugega, je treba dati gospodarju ob mesecu nekaj drobiža za cigarete. Martin je pričakoval, da ga bo zima vzela, toda zimo je dobro prebil; če je bilo le količkaj mokro in megleno, ni hotel iz sobe, temveč je pritiskal hrbet k peči, krehal, a vzdržal je le. Tudi drugih skrbi — zlasti s Trezo — je bilo dovolj in kakor da njegova naloga še ne bi bila

opravljena: nič preveč ni mislil na smrt. Zdaj pa se je začela ta misel spet oglašati. Čutil je neprestano, da bodo te njegove ovele roke, prevlečene s suho zgrbančeno kožo, nekoč otrpnile in da bo mrtev.

Kako čudna je ta stvar — smrt. Kaj je to dejstvo, dogodek ali neko nepretrgano nadaljevanje misli, le da je ne bo čutil? Postal bo hladen, negiben, brez volje, brez čustva, brez zavesti. Vse, kar je zdaj važno, bo postalo nevažno, odveč. Ljudje bodo opravili ob njem svoje ceremonije, prišel bo duhovnik in bo tarnajoče molil, kakor da bi se bilo zgodilo nekaj strašnega, kar bi še njega pretreslo. In vendar bo treba pustiti temu duhovniku v oporoki nekaj denarja, da vse to izvrši. Prišel bo z njim organist in bo »jemal slovo od dragih«. V resnici teh dragih nikjer ni. Prav vseeno bi bilo, če bi Martin že deset ali celo več let počival v zemlji ali če bi se sploh ne rodil. Ženske bodo javkale za njim, ki ga niti dobro ne poznajo, za njim, ki jim ni bil storil nikdar nič žalega in nič dobrega, razen da je živel poleg njih. Napravili bodo križ nad njegovim vzglavjem in dve leti bodo prižigali po tri sveče nad njim, snažili grob, naposled pa zanemarijo še to. Čez nekaj let ne bo prav nič važno, ne ali je Žalig Martin živel, ne kaj je počel. Pa vendar je moral pregarati sedemdeset let, prenašati neke bolečine, ki so bile samo njegove in — sploh je vse to docela nejasno, nepomembno. Tu po polju hodi Žalig Martin, gleda kako ljudje orjejo zemljo, zakaj ti ljudje imajo svoje skrbi in se pripravljajo za drugo zimo, se pogovarjajo in vse jim je važno. On pa gleda to črno prst in — ali ni on sam taka prst? Začasna, nerazumljiva sprememba prsti, kakor bi zemlja sama hotela misliti, pa ji drugače ni mogoče. Zato je rodila človeka, da čuti in misli. Ali pa je vse en sam velik videz? Martin ima zadnje čase v resnici neke sumnje, da je vse samo navidezno. Toda ta videz v samem sebi ni uteme-

ljen. Utemeljena pa je — vsaj rahlo — vsa ta resničnost, zgolj kot dejstvo, ki je otipljivo, vidno, o katerem lahko misliš. Toda, ali je to vse? Ali ni v tem neke krutosti, naravnost nekega zasmeha narave nad človekom? V daljni mladosti so mu vbili v glavo vero v neko onstranstvo, polno skrivnostnosti. Martin se je dolgo otepal s to stvarjo, dasi je bilo vse to močno privlačno in mamljivo za človeško onemoglost. Vse to, česar ne more razrešiti — in Martin si ni niti trenotek prikrival, da je vse to, kar je on dognal, nevažno in čisto neutemeljeno — je tam zadobilo svojo veliko odrešilno čarobnost, — zakaj v verigi mora biti nekje prvi člen, h kateremu so potlej pripeti vsi drugi! Tedaj je veroval v vse to. Martina je še marsikaterikrat mikalo: saj je naposled vseeno; najbrže je tako, kakor pravijo. Tu res ni treba drugega kot verjeti. To je: ta svoja bedasta razmišljanja, ki ne more v njih najti nikakega konca in uspeha, je treba opustiti in verjeti, da je tako, kot je. Vse je tako spretno in dobrohotno razmišljeno, da ti nikdar ne more uiti v misli senca dvoma, ker si takoj lahko odgovoriš z zadnjo mislijo vsega. Potlej pa se mu je uprla ta lahkotna razrešitev vsega; življenje, ki je bilo vanj, mu je razbilo slednji smisel za tako plehko, lagodno rešitev. Poslej je vedel samo to, da je vse zelo trdo, resnično, naravnost kruto, da pušča človeka osamelega, brez najmanjše opore v življenju, da ga nazadnje pomendra, ne da bi mu vsaj v smrt-nem trenotku vdahnilo odrešenje, vsaj že tedaj, ko ne more več govoriti, da bi drugim izdal. Ali pa je za vsem tem kaj, ali so bogovi skrivnosti zemlje, neba in človeka prihranili zase, da mučijo z njimi tebe, človeka, ki si se morda od vseh stvari edini povzpел, da premišljaš, da bi premeril nebo in čas?

Ne, Martin, vse bo ostalo, kakor je. Ako umreš še to noč, bodo ta polja jutri prav taka kakor danes, rože se bodo razcvetale, slavci in druge

ptice bodo pele, ker živijo v svojem času, in vse bo, kot je zdaj, le ti ne boš več hodil in ne mislil. Čez nekaj let ne bo nihče več vedel, da si živel, nihče ne bo mislil na to, da si hotel nekaj odgonetiti vsaj zase, pa si moral oditi brez jasne misli, brez zadnjega odrešenja, razen z edinim krutim spoznanjem, da si bil in da nisi vedel, čemu je bilo vse.

Ko je bila Treza na samem z Martinom pred hišo in sta govorila o malenkostih te lepe pomladi, ki jima je obema tako prijala, je dejala:

»Martin, ali se še spominjate, bolni ste mi rekli, da mi najdete v mestu službo. — To se pravi, morda imate tam koga, ki bi mi kaj poiskal.«

»Da,« je rekel Martin. »Pisal bom v mesto. Tam imam nekaj znancev. Mogoče se najde kaj zate.« Pomislil je, nato pa vprašal: »Torej misliš oditi?«

»Kaj pa mi preostane?«

»Da. Kadar človeku nič drugega ne preostane, mora seči po tem, kar je, čeprav ni najboljše.«

»Tam bo morda bolje. — Naveličala sem se vsega tega, Martin, hudo naveličala. Ko sem ležala, sem imela dovolj časa razmišljati o tem in onem. Prav za prav nisem mnogo premišljala, ker tudi ni treba, ko je vse tako jasno. Treba se je umakniti, nekam oditi,«

»Svet te je zamikal?«

Treza ga je pogledala. Rekla je:

»Vsi gredo, vsak dan odhajajo ljudje po svetu. — Kaj pa hočem. Povejte mi, kaj naj sicer počnem? Dóma nimamo in to je resnica, da ga nimam. Ko mi je bilo osemnajst let, so me poročili, leto nato mi je mož padel. Dobila sem otroka. Pri hiši nisem imela nobenih pravic. Hotela sem se spet oženiti, kaj pa naj bi sicer počela? Toda kam? Tja mi niso pustili; mož mi ni ničesar zapustil, vse sta imela stara in še imata. Potlej smo se sprli in sem odšla domov, sem k Žaligovim. Tu

se je to zgodilo; kaj mi zdaj preostaja kot oditi v svet? Nekaj časa sem mislila, da bi šla v Francijo, kakor jih odhaja mnogo. Od tam pa se je treba nekoč vrniti in potlej se bo začelo vse znova. Treba je oditi tako, da se ne vrneš več.«

Martin se je smehljaj. Imel je vzrok za to.

»Ko mi je bilo skoraj toliko let kakor zdaj tebi, sem tudi jaz sklenil oditi za vedno v svet. Nikdar nisem mislil, da se bom še kdaj vrnil. Ampak če dočakaš sedemdeset let, te lahko marsikaj preseneti.«

»A vam zdaj nihče ničesar ne očita.«

»Ne, saj me niti ne poznajo, ne spominjajo se me. In če se ti kdaj povrneš — ne boj se, da bi se te kdo spominjal. To, kar je zdaj tako važno, bo pozabljeno, utonilo bo v življenju.«

»Mislim, da se ne povrnem več,« se je nasmehnila.

»Da,« je prikimal. »In prav nič ne vem, ali je potrebno, da se vračamo; ali ne bi bilo v resnici bolje umreti v svetu, da ne bi imeli s tabo nadloge pri smrti? Razmišljal sem o tem in naposled opustil to tuhtanje. Ljudje se ne bodo nikoli spokojili; kakor ptice selivke smo: rodimo se, odhajamo in se vračamo, ne da bi vedeli, zakaj je to potrebno. — Pravimo, v svetu se zasluži denar —. V bistvu pa je to laž, ker niti malo nisem mislil na to, da bom kdaj bogat v svetu. In če sem že mislil, nisem verjel; bilo je zato, da sem se lahko preslepil. Ta videz sreče je zelo slepljiv, lažniva stvar, ki te goni iz kraja v kraj, ne da bi ti kdaj vsaj malo pokoja vlila v srce. Ampak da to spoznaš, je treba priromati do smrti: tedaj se ti odpro vrata v skrivnost človeka, v vso to veliko prevaro. Vedno se mi zdi, da se je nekdo hotel ponorčevati z nami in ni pomislil, kako uboga, revna stvar smo ljudje. Ustvariti človeka, ga vreči v to bedno, docela brezsmiselno življenje, ga metati sem in tja, vedno zapletenega v onemoglost, v obup, v laž o sreči in pomemb-

nosti tega, da živiš — kje je tu smisel? Smisla ni, pač pa je tu nujnost, nujnost, da je bilo vedno tako, da bo tako ostalo: to so dejstva in med temi dejstvi niha človek in išče vsaj majhnega oprijema. Varamo in se varamo in se hočemo varati še pred smrtjo.«

Tako je govoril Martin in Treza ga je rahlo poslušala, nič groze ji ni vzbudilo, zakaj njene misli so že predle nove svetove. Martin se je naveličal vsega, star je in kaj mu preostane drugega kot tako govoriti? Če bi mu pa bilo dano začeti vse znova, kljub vsem tem mislim — začel bi kakor otrok. Kakor bi bil sam to dojel, se je zganil, vstal, se ozrl po njej, ji pomežiknil in rekel:

»Saj so to tudi neumnosti. — Ampak pisal bom. Takoj bom pisal in upam, da se mi posreči.«

Gledala mu je hvaležno v oči. Kakor bi šele tedaj videla od blizu njegov obraz, ostre gube na njem, blede ustnice, nad njimi osivele brke, in njegove oči. Kakor je bil njegov obraz star, voščeno bled, so te oči bile polne ognja, le da ga nihče ni videl, ker so se skrivale globoko pod čelom.

»Martin, kaj smo napravili?« Ozrl se je po njej.

»Ne razmišljaj,« je dejal.

»In vendar — zdi se mi, da ni bilo prav. — Saj bi prav za prav bila lahko takšna odšla. Ali niste imeli otrok?«

»Ne, nisem imel. — Morda sem prav zato takšen.«

»Vedno se bojim, da bom preveč sama v svetu.«

Prijel je njeno roko, močno uvelo, ozrl se ji je v obraz. Ta ženska ni bila oni prejšnji podobna. Potem ji je poljubil roko, oči so mu zagorele. A takoj se je znašel.

»Ko bi mi bilo toliko let kot tebi, bi se dvignil in šel še enkrat vso pot, kakor je bila težka. — Kljub vsemu je vendarle živeti — lepo.«

Izpustil ji je roko in se dvignil, kakor bi ga bilo sram tega malega čustva, ki ga je izdal pred nekom.

Gledala je za njim, kako je odhajal na polje, zaviti v suktnjo, ker Martin se je še zdaj bal, da se ne bi nahladil: varoval je svoje zdravje. Ni se ozrl.

Peter je rekel Trezi:

»Kaj misliš zdaj ukreniti?«

Treza ga je pogledala, nato pa pomislila. Skomignila je z rameni.

»Ne vem. Martin je pisal v mesto, če bi mi kje kaj dobil. V mesto pojdem. — Ne boj se, da bi ti bila v napotje. Nekam odidem na vsak način.«

»Saj nisem mislil tako — ne odganjam te, toda saj vidiš sama, kako je.«

»Da, vidim dobro. Neumna bi bila, če bi še mislila nate in na to, da bi tu ostala.« Potlej sta molčala. Saj si nista imela ničesar več povedati. Med njima je bilo vse razdrto, med njima je bilo dejstvo, o katerem ni nobeden rad mislil. Postala sta zločinca, nekaznovana zločinca. Zakaj kakor je bil njun zločin vsakomur jasen, vendar za vse to ni zakonov, ki bi kaznovali, ki bi prijeli človeka in ga postavili pred sodišče, da bi mu naložilo pokoro. Toda to zanju ni bil opomin, neka naveličanost je bila v tem, ki sta jo oba čutila drug do drugega in ki se bo zdaj končala na lep način. Bil je skrajni čas. Ne samo, da je Treza postajala krepkejša, tudi sicer sta čutila, da je v vsem nekaj prisiljenega, kar si je človek mimogrede zaželel, a se hitro naveličal. Le slučaj je bil, da je Ana obolela in da sta si jela govoriti o nekem življenju, ki ga bosta začela, ko se Ana umakne. Govorila sta o svojih nesrečah, o ljubezni, ki jima je zdaj šele vzcvela. Vleklo se je tri leta in se nesrečno končalo. Toda zdaj ni

nihče več mislil na to; hotela sta zabrisati, kakor bi hotela pozabiti neprijetne sanje. Prav nič si nista želela, da bi se nadaljevalo. Morda prav radi tega, ker je bilo toliko hladnosti med njima, je hotel Peter nekaj pojasniti, bolj zase kot zanj, in je govoril o nesreči, da je vse tako prišlo, in se je opravičeval, da ni on kriv.

»Saj ti ne očitam,« je dejala Treza, »prav ničesar ti ne očitam. Jaz ne gledam na to, kot bi ti mislil. Hvala bogu, da je tako prišlo. — Prav lahko bi bila umrla in naposled tudi v tem ne bi bilo nič posebnega. A kaj bi zdaj to vlekla dalje in si lagala. — Saj me prav za prav nisi nikdar ljubil?«

Peter se je ozrl na njo, hotel je nekaj reči, pa si je premislil.

»Prav tako bi bil lahko ljubil kakšno drugo žensko,« je nadaljevala. »Ampak jaz sem se v resnici vsega naveličala. Zdi se mi, da smo počeli nekaj grdega, kaj misliš, ali ni bilo vse to grdo?«

Peter se je zmedel, naposled pa je vendarle priznal:

»Bilo je grdo.« O tem, kaj je bilo grdo, nista natančneje govorila, toda oba sta vedela, v čem je bilo tisto grdo. Tedaj je Treza rekla:

»Ali sta z Ano uredila med sabo?«

»Kako to misliš?« je vprašal Peter.

»No — nekako bosta vendar morala urediti, pogoditi se bosta morala. Ona ve, kaj se je zgodilo, kaj je bilo med nama. — Mislim, da ne bo umrla?« Pri tem se je rahlo nasmehnila. »Lepo naju je zvodila!«

Peter pa o tem ni mislil tako preprosto kakor Treza in nič smešnega se mu ni zdelo, temveč prav resno je bilo vse to, prokleta resno. Nič se še ni pogodil z Ano, kakor je temu rekla Treza. Zdaj se dela norca iz vsega. Kaj ji je bilo res vse le v zabavo?

»Tako govoriš,« je dejal, »kakor bi se bila igrala z menoj! Ti odideš, jaz pa naj poravnavam, kakor mož ženine dolgove!«

»Glede poigravanja,« je menila, »se zdaj nikar ne izgovarjaj. Eh, koliko si mi vsega nalagal, ko ti jaz niti malo nisem verjela! Kakor tudi ti meni nisi verjel ničesar. Pa kaj hočeš, ko so take stvari potrebne. Prav lahko bi živela skupaj, ko bi bila Ana hotela umreti. Nikdar si ne bi govorila o teh lažeh, temveč bi vse bilo hudo resno. In nikdar ne bi mislila, da se je zgodilo nekaj grdega, vse bi bilo tako naravno. Naposled pa, zakaj tudi to — — kar se je zgodilo, ne bi bilo naravno? In kar bo poslej, bo vse spet naravno, razumljivo in nujno. — Kaj pa hočemo.«

Tedaj je Martin dobil pismo od Lize. Dolgo pismo je bilo, lepo pisano, da je Martina navdala majhna radost: kako lepo piše ta ženska! Prebral je začetne pozdrave, ki so rahlo dišali po kmečkih pismih, prečital je po dvakrat, kako se jim dobro godi in da jim je vsem hudo, ker Martin ni šel z njimi. Čital je o Ivici, kakšen godec postaja, pravi cigan, kakor je Kazinczy! Tako igra, da bi človek jokal. Mari pa je velika, prava dama je že skoraj. V veliki trgovini je in dobro služi. Martin je bil ves ganjen nad tem pismom. Hitel je k Trezi in ji ga na glas vsega prebral.

V pismu je bilo tudi, da bo Lizi poiskala službo za Trezo in da sporoči, kakor hitro kaj najde. Mogoče ne bo treba dolgo čakati, kajti Lizi pozna mnogo ljudi.

Dva tedna kasneje, že sredi pomladi, sredi maja, pa je prišlo Lizino pismo: Treza naj pride takoj v mesto.

Zdaj je bilo pripravljanja. Peter je moral spraviti skupaj nekaj denarja, zakaj Treza še ni izplačana iz hiše. Nekaj pa vendarle mora imeti s seboj, da ne pride na suho v mesto.

Sporočila je svoji hčeri, da pojde v mesto.

»Kaj pravite, ali pride,« je rekla Martinu.

»Da,« je prikimal Martin, »zdaj bi lahko prišla. — In spodobilo bi se, da bi prišla.« Toda — kakor je tudi Treza čakala in zavlačevala, hčere ni bilo. Z neko mrzlično naglico je hodila po hiši in se povsod ustavljala. Njene oči so bile polne pričakovanja. Martin, ki jo je razumel, je stal pri plotu ob cesti in gledal, ali hči le pride odkod.

»Zdaj še lahko pride,« je mislil Martin. »In prav bi bilo, če bi prišla. — Preveč tuji smo si ljudje.«

Treza ni pričakala hčere. Martinu je rekla, naj jo spremi do postaje, da ne bo tako sama. Najela je voz, da ne bi nosila tisto malo stvari, ki jih je vzela s sabo. Obleko pa — starejšo — je dala Ani. Rekla je:

»Jaz tega v mestu ne bom mogla nositi, doma pa je dobro, kakoršno je.«

Ana ni rekla ničesar. Tudi obleke ni vzela v roke, temveč jo je pustila na postelji, kamor jo je bila vrgla Treza. Samo ustnice so ji drhtele. Ali ni bilo to poslednje maščevanje nad njo? Nehoteno sicer, toda zato tem bolj kruto maščevanje? Ves čas je odlašala, da bi spregovorila s Trezo. Nekaj ji je hotela povedati. A tudi Treza se je izmikala.

Pa je Treza sama nosila s sabo nekaj, kar bi morala povedati, čemur pa se je naposled izognila s tem, da se je hitro poslovila.

»Zbogom,« je rekla Petru, ne da bi mu dala roko. Peter je sedel za mizo, nekaj hrkal, kakor bi ga dušilo v grlu, in naposled iztisnil svoj zbogom. Ana je dala sestri svojo suho roko, rahlo, kakor bi želela samo, da se je vsaj dotakne. Srečali sta se s pogledi. Ne, poslej si ne bosta več v napotje. Ne bosta se več srečali. Življenje se bo uredilo in vse to bo ostalo samo kot neka misel, ki se je zajedla v človeško srce, grda misel,

ki pa nihče ne veruje, da bi bila resnična. Poslovili sta se kot tujki, ki sta si bili nekaj časa v napotje.

»Vse, kar bi imela jaz dobiti,« je dejala Treza, »pa izplačajta moji hčeri. Da ne bo rekla, da ji nisem ničesar zapustila. Če mi bo dobro, ji še kaj pošljem.« Potlej sta sedla z Martinom na koleselj in se odpeljala po vasi in Trezi je obraz rahlo žarel.

Peter se nekaj jezi, ker mora sam delati. In dela je bogme dovolj. Dvojno okopavanje koruze in krompirja. Potlej pride spet oranje prosa. To se bo poslej vleklo vse do pozne jeseni. Martin mu je v premajhno pomoč, Ana pa še ni, da bi segla po težjem delu. Hvala bogu, da vsaj kuha in doma pospravlja.

Med njima še ni, kakor bi moralo biti. Toda tudi o tem bo treba spregovoriti, ker kakor vse kaže, bosta morala zopet živeti drug ob drugem.

Martin gleda po večernih zarjahn, po cvetju in vse se je spremenilo v pesem. V njegovem srcu skoraj ni ničesar več, kar bi ga vznemirjalo. Tudi ta zadeva s Trezo je urejena in hvala bogu, da tako srečno. ‚Kakor advokat sem,‘ si je dejal z nasmehom. ‚Pogaja se z ljudmi toliko časa, da jih poravnava. Le da on pri taki poravnavi nekaj dobi, medtem ko jaz ostanem ob strani.‘ In sploh si zadnje čase s takimi stavki pojasnjuje življenje. Nekam srečen je in zadovoljen. Nemir, ki se ga je polaščal nekaj časa, ga je zapustil. Ljudje se spravijo med seboj za hude stvari in tudi on se bo spravil z življenjem. Nekega dne bo to njegovo telo spokojno leglo v zemljo, tedaj ne bo nikakih dvomov več.

Vse to je morda zelo blizu. ‚Sestra je umrla potihem. Tudi meni je namenjen tak konec: neko jutro bom ležal hladen na svojem ležišču.‘

Zato je sklenil napraviti oporoko. Eh, saj ni imel nič posebnega, vendar je dobro, če urediš svoje stvari z ljudmi in z zemljo, da ti nihče ničesar ne očita. Stopil je k občinskemu tajniku, ki je bil tudi organist.

»Oporoko bi mi napravili,« je dejal. Tajnik je vzel v roko pero in pisal. Vse, kar ostane po njem, to je denar, ki ga ima, bo Anino in Petrovo. Le za pogreb naj zapišejo: navaden pogreb, ne zdoma. Čemu tudi bi bilo toliko nepotrebnih ceremonij. Naj iz njegovega plačajo župnika, kolikor bo prosil, in organista, ki bo opravil svoje, in zvonarja, ki bo zvonil. Zvoní naj malo, saj to ni važno. Dve priči sta se podpisali. Martin se je nasmehnil nad to svojo skromno oporoko. Saj zato ne bi bilo treba pisati in se podpisovati, so dejali.

»Zato,« je opravičil, »da čim prej prenehajo govoriti o meni. To je: da Peter takoj plača župnika in organista in drevo, ker bi sicer lahko kdo rekel, da nisem ničesar zapustil in bi bil prepír.«

Potlej je imel dve noči zapovrstjo sanje: enkrat se mu je sanjalo o Trezi. Prav neumno se mu je sanjalo: da je Treza postala nuna. — Ko se je Martin po teh sanjah predramil, je posmrknil in se nasmehnil. Moje misli so zmešane, si je rekel. Drugo noč pa je sanjal o sestri Geti. Geta je šla po polju in v rokah nesla svojo glavo. Spoznal jo je po obleki. Rekel ji je, kako more hoditi brez glave. In Geta je odvrnila, da je vendar mrtva in da ne potrebuje glave.

Martin je nekaj premišljal; nič mu ni ugajalo, da bo tudi on moral laziti okoli brez glave. Ko se je že predramil, se je pokesal, sprva, da je ni povprašal, kaj tam počne in kako se ji godi. Šele nato se je pokaral z bedakom: saj so to vendar sanje.

Peter in Ana pa se bosta — vse tako kaže — poravnala. No, in kaj jima drugega preostaja?

Peter hodi sicer mrk okoli, Ana pa je zadovoljna s svojim zdravjem, nič več ne misli na smrt kakor prej, le Martina včasih vpraša:

»No, kaj se vam ne zdi, da sem boljša v obraz?«

»Boljša si,« ji odvrne Martin.

»Tudi sicer se počutim bolje. Laže jem in tako se mi zdi, da bom v jesen že lahko delala. Če ne v jesen, pa vsaj spomladi. Oh, kar boli me, ko vidim, da je toliko dela, pa ne morem.«

»Ne boj se,« reče Martin. »Ti si daleč od smrti.«

Kaj pa — v hiši še ni tistega, kar bi moralo biti, toda Peter in Ana sta se zadnjokrat prijazno pomenkovala. Ni to tisto pomenkovanje, kakor sta ga bila vajena Peter in Treza, vendar tako majhno igračkanje.

Martin pa ve, da so zdaj pomladne noči, ne prekratke in ne predolge, ve, da zdaj že slavci gnezdiijo in tudi vse druge ptice.

Tako je Martin moral slišati koncem junija — Ana sama mu je povedala:

»Martin, otroka bom dobila!«

»Tako? Otroka? No, kaj drugega pa ti kaže. Da bi bila le oba dovolj zdrava.«

Ana je srečna, dasi Peter hodi nekam dostojanstveno in moško po hiši. Eh, kaj zato, če je ne bo ljubil tako, kakor je ljubil Trezo, Ana ni več pri šestnajstih letih, da bi ji bile take stvari važne. Otroka bosta pa le imela in tam daleč nekje, daleč po letih, se bo vse uredilo. Kako malenkostne so te človeške stvari in koliko hrupa, bolesti, besed je treba zanje!

Kaj preostane Martinu drugega, kot da se rahlo posmehuje vsemu temu. Bili smo nekoč mladi, ljubili smo, sovražili, bolelo nas je, zdaj pa smo tako hladni, skoraj neobčutljivi za vse to.

On slej ko prej zgodaj vstaja, ker ne more spati. Da, človek bi delal šestnajst ur na dan, toda spati več kot pet ur, to je nekaj strašnega. Poseda na svojem ležišču, strmi po hlevu in prisluškuje,

kako živina diha. Čaka, da se zdani in da vrže kravam jesti.

Lepega junijskega večera pa se mu dolgo ne ljubi spat. Sedi v sobi s Petrom in z Ano in pripoveduje na široko in z velikim posmehom nad samim seboj. Tam nekje v mladosti je začel, kako je živel kot raztrganec, ki so ga vsi sovražili in ljubili, ker je bil velik navihanec, pripoveduje o svojih mladeniških letih, o prvi veliki ljubezni, o majskih nočeh, o sanjarjenju, ki v takih letih navdaja človeška srca, pravil je nato o svoji ženitvi, o odhodu v svet, o vsem je pravil veselo, iz največjih svojih nekdanjih boleti se je rahlo norčeval in nekako poučil Petra in Ano: tudi vidva se bosta nekoč tako smejala.

Potlej je šel spat. Postal je na dvorišču. Bila je lepa mesečna noč, zvezde nekje daleč, odmaknjene človeku, njegova misel se je sprostila in splavala nekam visoko pod te zvezde. Po vasi so peli fantje, kakor pojo zdaj vsak večer. 'Vse je tako nepremično, stalno, nič se ne spreminja v življenju, samo posamezniki odhajamo, tiho, da nas ne bi nihče opazil. Ljudje pa ostanejo in bodo imeli dalje svoje velike stvari.' Nič se mu ni ljubilo spat. Ozrl se je po oknih velike sobe, kjer sta se odpravljala počivat Ana in Peter. Ugasila sta luč in legla. V teh nočeh sta se vendarle zblížala. Da, noč je prikladna za take stvari. Vse, česar ne bi podnevi storil, ti prinese noč. — Krenil je do ceste, se ozrl po njej, ležala je gladka, svetla, hiše ob njej so bile zavite v pokoj. Na drugi strani ceste so počivala polja in dihala. Naposled pa se je le odločil, da pojde spat. Nekam nerad je šel, a kaj mu je preostalo? Spravil se je na svoje ležišče in občutil je veliko spokojnost v sebi: ko bi mogel vsaj še nekaj let tako v miru živeti in vse to gledati. Potlej je legel, podložil roke pod glavo, rahlo vzdihnil in si dejal: »Morda še to noč odjadramo na ladji

večnosti, čeprav ni pomladnih vetrov: take ladje ne potrebujejo sapic. Taka noč je prijetna za odhod. Tu okoli počiva vas, a nihče ne misli na to, da jaz morda poslednjokrat razmišljam. Nekje daleč je svet, tam je Lizi, Mari, ki najbrže že ljubi, tam sanjari Ivica ob pesmi, tam se vživlja v nove prilike Treza. Mogoče se to noč kaj posebnega zgodi ali pa prav nič. Med tem cveto tu akacije, dekleta mislijo na ljubimce, mogoče je kdo nesrečen. A poslej to zame ne bo imelo pomena.«

Zaspal je počasi in se ni več zbudil.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS *

00000077288

